Ons eigen volk

Tijdschrift voor de Volkskunde
van den Nederlandschen Stam

Orgaan van het Nederlandsch Volkskundig
Genootschap en van de West-Frieze-Styk

onder redactie van J. RASCH en voor
Westfriesland van Mr. Dr. A. DE GOEDE

JAARGANG II – 1941 -

N.V. DRUKKERIJ EN UITG. MIJ. v.h. W.F.K. – SCHAGEN

669
C36

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0302 1372

Ons eigen volk

Tijdschrift voor de Volkskunde
van den Nederlandschen Stam

Orgaan van het Nederlandsch Volkskundig
Genootschap en van de West-Frieze-Styk

onder redactie van J. RASCH en voor
Westfriesland van Mr. Dr. A. DE GOEDE

TWEEDE JAARGANG – 1941

N.V. DRUKKERIJ EN UITG. MIJ. v.h. W.F.K. – SCHAGEN

VAN DE REDACTIE.

Het adres van de Redactie luidt: J. Rasch, Sweelinckstraat 8, Utrecht. (Van 1 Mei a.s. af: Jordensstraat 38, Haarlem). Recensie-exemplaren en ruilnummers eveneens aan dit adres te adresseeren. Voor West-Friesche stukken: Mr. Dr. A. de Goede, Wittevrouwensingel 103, Utrecht, welke alléén verantwoordelijk is voor artikelen over de provinciën Noordholland en Friesland.

Bij ongevraagde inzendingen porto voor eventueele terugzending bij te sluiten! De spellingkeuze wordt aan inzenders vrijgelaten.

ADRESSEN.

Adres van het Nederlandsch Volkskundig Genootschap tot 1 Mei 1941 Sweelinckstr. 8, Utrecht, ná 1 Mei 1941 Jordensstr. 38, Haarlem.

Adressen van de West-Frieze-Styk:

Algemeen Secretariaat van de West-Frieze-Styk, Buurt 128, de Beemster Wfr.
Afd. „Jacob Bolman", secretariaat J. N. Huiberts Jr., Volgerweg, Zuid: Beemster Wfr.
Afd. „Van Sandwijck", secretariaat A. P. Kikkert, de „Ramhof", Purmerend Wfr.
Afd. „Kennemerland", secretariaat J. H. van der Schoor Jr., Lijsterbeslaan 46, Beverwijk Wfr.
Afd. „Dr. Frans Maelson", secretariaat F. Joman, da Costakade 27 III, Amsterdam.
Afd. „Simon Eikelenberg", secretariaat wnd. F. H. Mertens, Catharijnesingel 90, Utrecht.

Bij den nieuwen Jaargang

Wij behoeven onzen getrouwen abonnées en medewerkers wel niet mede te deelen, dat wij een moeilijk jaar achter de rug hebben. Rustig blijven wij echter doorwerken, vertrouwende dit in het belang van de Nederlandsche Volkskunde te doen.

Van *Uw trouw* achten wij ons verzekerd. Indien in deze moeitevolle tijden een abonnement op ons tijdschrift U te hoog voorkomt, neemt dan een abonnement met twee of meerdere personen tesamen. Laat ook ons tijdschrift niet ontbreken in Uw plaatselijke leeszaal of leesportefeuille !

In 1940 verscheen ons blad zeer onregelmatig. Wij hebben thans echter de N.V. Drukkerij en Uitgeversmaatschappij W. F. K. te Schagen bereid gevonden het tijdschrift uit te geven en onze nieuwe uitgeefster stelt er veel prijs op, dat ons blad op tijd verschijnt en zich door meerdere abonné's tot maandblad kan uitbreiden. Deze plannen zijn te verwerkelijken. Maar werft ook gij, lezers, dan nieuwe abonné's !

De eerste aflevering van „Eigen Volk" verscheen in Januari 1929 en in 1939 was de elfde jaargang voltooid. In 1940 moesten wij echter helaas opnieuw beginnen en verscheen de eerste jaargang van „Ons Eigen Volk". Dit is dus eigenlijk het begin van de dertiende jaargang van ons tijdschrift. Werkt allen mede om het mooier en grooter te maken.

De noodige stappen zijn daartoe reeds gedaan. Zoo besloot de West-Frieze-Styk ons blad als officieel orgaan te aanvaarden en van ganscher harte hopen wij dat meerdere gewestelijke (en landelijke!) organisaties zullen volgen. De nieuwe uitgeefster zegde ons verder de grootst mogelijke steun toe bij de uitbouw van ons blad.

Mede door de immer groeiende belangstelling voor de volkskunde van ons Vaderland gaan wij dus vol vertrouwen de nieuwe jaargang in !

REDACTIE.

Wat wij willen

J. RASCH.

De eerste aflevering van het Tijdschrift „EIGEN VOLK" opende in Januari 1929 met een voorwoord van het Redactie-Secretariaat, waarin het programma van het toen pas verschenen Tijdschrift was opgenomen. Waar „ONS EIGEN VOLK" feitelijk de voortzetting is van de 11 jaargangen van „EIGEN VOLK", meenen wij goed te doen dit voorwoord hier nog eens af te drukken, daar het huidige Tijdschrift op het zelfde standpunt staat. We schreven toen het volgende:

„Wij willen in een Nederlandsch Tijdschrift verzamelen en vastleggen alles wat tot de Volkskunde (folklore) van den Nederlandschen stam behoort.

Wij willen daarin ook opnemen korte verhalen en gedichten in de Nederlandsche streektalen gesteld en lijsten van dialectwoorden.

Wij willen, wat anders verspreid zou liggen in couranten en tijdschriften, bijeengaren.

Wij willen een speciaal daarvoor bestemd tijdschrift.

Wij willen het doen worden een waardevolle en interessante verzameling van bijdragen op het gebied der Nederlandsche volkskunde, als schakel tusschen volk en wetenschap.

Wij willen opnemen volksgeloof, bijgeloof, oude zeden en gewoonten, volksgeneeskunde en plantlore, volkstaal, sprookjes, sagen en legenden.

Wij willen schrijven over volkslied, volksmuziek, volksdans en volkstooneel.

Wij willen ook van de volkskunst ter kennis onzer lezers brengen.

Wij willen staaltjes laten zien van Vlaamsch en Friesch en Afrikaansch en van nog levende frankische en saksische dialecten en ook speuren naar wat er nog over is van Hollandsch taaleigen in Oost en West, op Ceylon en in Noord-Amerika en ook het Neger Hollandsch een plaatsje gunnen.

Wij willen zonder beperkte afbakening van het terrein, naast de eigenlijke volkskunde, ook de aanverwante wetenschappen tot hun recht doen komen.

Wij willen „Ons Eigen Volk" tot een populair-wetenschappelijk tijdschrift maken, een tijdschrift voor en door het volk.

Wij willen daarbij eerbiedigen de verschillende stroomingen op kerkelijk en politiek gebied en de spelling over laten aan den inzender.

Wij willen de brokken verzamelen, opdat ze niet verloren zullen gaan. Daartoe hebben wij de hulp noodig van allen die van Dietschen stam zijn, hier of verspreid over de wereld, van allen die de liefde voor 's lands gebruik en taal nog steeds in het hart dragen!"

Wij hebben hier later aan toegevoegd, dat wij ons tijdschrift ook wilden openstellen voor de vergelijkende volkskunde, omdat door vergelijking van overeenkomstige gebruiken bij andere volken, een verklaring dikwijls kan gevonden worden voor een eigenaardig gebruik in onze landen.

Het initiatief tot de oprichting van het tijdschrift in 1929 was het gevolg van een innerlijken drang en wij meenen in de 12 jaren, die sedert achter ons liggen, iets bijgedragen te hebben om de belangstelling in de Nederlandsche volkskunde op te wekken. Wij hopen met de hulp van vele goede Nederlanders daarmee voort te kunnen gaan en tevens maatregelen te kunnen nemen, dat ons tijdschrift later maandelijks zal kunnen verschijnen.

MEDEDEELING.

Zooals de lezer op de omslag van dit tijdschrift heeft kunnen zien heb ik met ingang van 1 Januari 1941 de taak van redacteur van „Ons Eigen Volk" op mij genomen. Ik vestig de aandacht er met de meeste nadruk op, dat mijn medewerking aan de redactie zich *uitsluitend* bepaald tot *de provinciën Noordholland en Friesland*. Bijdragen door bewoners van deze beide provinciën of door anderen over deze gebieden voor dit blad geleverd dienen *uitsluitend* ingezonden te worden aan mijn adres, *Wittevrouwensingel 103, Utrecht*.

De redactioneele taak voor de andere provincies berust bij mijn mede-redacteur de heer J. Rasch.

Moge ik vele goede bijdragen ontvangen, die waarlijk zullen bijdragen tot kennis van cultuur en folklore in de provincies Noordholland en Friesland.

Ik verzoek een ieder dringend met het hier medegedeelde ten volle rekening te houden.

Mr. Dr. A. de Goede.

De Westfriesche Volkscultuur en haar verdediging 1

door Mr. Dr. A. DE GOEDE.

In het navolgende wil ik het onderwerp „Westfriesche cultuur" op een vrij afwijkende manier behandelen. Ik stel mij namelijk voor, dat er naar aanleiding van het woord Westfriesche cultuur eenige vragen zullen rijzen bij de lezer. In het onderstaande formuleer ik drie van deze vragen en beantwoord deze dan.

Als eerste vraag mogen we stellen:

a. *Kan men van een Westfriesche Cultuur spreken?*

Reeds elders [1]) heb ik er op gewezen welk gebied men als Westfriesland moet beschouwen; namelijk g e h e e l Noord-Holland ten Noorden van het Noordzeekanaal. Westfriesch moeten we dus even losmaken van het stukje Noord-Holland binnen den Westfrieschen omringdijk, wat nóch cultureel nóch historisch als het meest belangrijke gedeelte van dit grootere Westfriesland gezien mag worden. Ook wijs ik in het volgende er op, dat er een belangrijke volkscultuur in dit Westfriesland aan het afsterven was, doch welke met geringe moeite tot nieuw leven gewekt kan worden (n.l. in de paragrafen schilderkunst en zeemanstouwknoopkunst e.a.)

Als belangrijk element zou ik de Westfriesche bouwkunst in mijn beschouwing willen betrekken, immers iedere levende cultuur vindt een sterke uitingsvorm in zijn bouwkunst. Van de in Westfriesland gebruikelijke bouwkunst, is de meest opvallende vertegenwoordiger de Westfriesche boerderij.

Dit omvat dan de Westfriesche puntboerderijen, waarvan wel de meest voorkomende de z.g. stolphoeve is. Uiteraard hoef ik niet te betoogen, dat men deze eigenaardige puntboerderij, nagenoeg niet buiten het aangegeven Westfriesland aantreft. (Afgezien van Midfriesland en Groningen). De lezer heeft zelf oogen om dit dagelijks te kunnen constateeren. Deze Westfriesche boerderijvorm is door zijn Friesche afkomst na verwant aan de Mid-Friesche boerderij (de stjelp-hoeve) die we in de provincie Friesland vinden. In zijn werk „De Friesche Kleihoeve" [2]) behandelt Dr. O. Postma dan ook de Westfriesche boerderij (zij het uiteraard beknopt) en wijst op de gemeenschappelijke Friesche oorsprong van de Mid-Friesche en Westfriesche hoeve. Dr. Blink acht in zijn werk „Nederland en

zijn bewoners" [3]) de Westfriesche bouw nog oorspronkelijker oudfriesch , dan de Friesche boerderij van de provincie Friesland.

De graad van oorspronkelijkheid doet in dit verband weinig ter zake, het is belangrijker vast te stellen dat de Westfriesche bouwkunst bestaat in haar belangrijke uitingsvorm de boerderij.

Waarom de boerderij belangrijk is, zal een ieder duidelijk zijn, daar Westfriesland altijd een belangrijk agrarisch land geweest is en dat nog is.

De toepassing van de puntbouworde was vroeger echter allerminst beperkt tot den boerderijbouw. We vinden die immers toegepast in allerlei soorten gebouwen, ik noem daarvan als voorbeelden: kerken, [4]) scheepstimmerwerven, zaad- en tegenwoordig bollenbewaarplaatsen enz. enz.

Als voorbeeld van een dusdanige kerk kan is het z.g. Zwarte kerkje in de Schermer noemen, waarvan o.a. in het Schermergedenkboek van Mr. J. Belonje een afbeelding te vinden is en de Prot. Kerk te Volendam e.a. [5])

Gelukkig is deze bouworde zoo in het Westfriesche volkskarakter verankerd, dat er weinig nieuwe boerderijen gebouwd worden met een afwijkende bouworde. In Mid-Friesland geschiedt dit doelbewuster en wordt met medewerking van verscheiden architecten, waarvan ik de heeren *Witteveen* en *Veenstra* noem, met de meeste zorg de oude Friesche bouworde aangepast aan de tegenwoordige tijdseischen. Hiermede hebben we dus een belangrijke waarborg tegen een mogelijk verouderen van de bouworde, welke in Westfriesland nog verkregen moet worden.

NOTEN.

[1]) Vide art. 2 van de „Keure van de West-Frieze-Styk", 1938. Vergelijk mijn dissertatie „Swannotsrecht", Westfriesche Rechtsgeschiedenis, deel I (1940), hoofdstuk I. Reeds in de vorige eeuw was dit feit in de wetenschap, met name in de rechtsgeschiedenis bekend na het verschijnen van von Richthofen's „Friesische Rechtsgeschichte", deel III, Absch. I. Dit belette de anti-Westfrische beweging onder aanvoering van Hofdijk niet om leukweg 'n tegenstelling te fantaseeren en te propageeren tusschen Kennemers en Westfriezen. Hofdijk en consorten keken slechts naar de Hollandsche bezetting van de dwangburgten in Kennemerland en gingen hen voor de Kennemers verslijten. Hoewel Fockema Andrea („Bijlagen" b.v.) en Gosses (b.v. Welgeborenen en Huislieden) op het Westfriesche karakter van Kennemerland wezen; en van Ginneken wees op de eenheid van taal in het aangegeven gebied n.l. Friso-Frankisch of Westfriesch, leven de Hofdijksche dwaasheden soms nu nog voort. Allerlei propagandisten van de West-Frieze-Styk keerden zich tegen dit verschijnsel, ik acht dit onnoodig. Wie wil zien hoeft slechts de verantwoorde lectuur te lezen om dit feit te erkennen, wie dit niet wil zien moet zich m.i. tot een psychiater wenden.

[2]) Dr. O. Postma: „De Friesche Kleihoeve", 1934.

[3]) Dr. H. Blink. „Nederland en zijne bewoners", 1892.

[4]) N.l. die (vóór 1795) niet door de „staatskerk" werden gebruikt.

[5]) Mr. J. Belonje: „De Schermer", 1933.

We hebben dan de Westfriesche cultuur in de uitingsvorm bouwkunst aangeduid, om deze uitvoerig te behandelen zou men een boek moeten schrijven in plaats van een artikel.

Het begrip cultuur, mag allerminst beperkt worden tot een bouwkunst, men dient er alles onder te begrijpen, wat een steun en waarborg is voor een hoogstaand volksleven. De reeks nieuwe levensomstandigheden, de uittocht van het land naar de stad zijn allemaal factoren, die het volksleven geschaad hebben. De stedeling met zijn matelooze zelfoverschatting heeft een verachting voor de boertjes van buiten gekregen, welke, en dat is het meest fnuikende, vele plattelanders als juist zijn gaan erkennen. [1])

Het meest vereerende wat men tegenwoordig jammer genoeg tot vele plattelanders kan zeggen, is wel de opmerking, dat zij eigenlijk net stedelingen zijn. Het achter-de-stad-aanloopen heeft soms lachwekkende vormen aangenomen, ik denk hier bijvoorbeeld aan het buiten Westfriesland liggende plaatsje Velp, waarvan de bewoners, vooral zelf, beweren, dat Velp door anderen het Kleine Haagje genoemd wordt.

Men zal mij vragen of dan elke moderniseering verkeerd is; allerminst, ik zal wel de laatste zijn, die de trekschuit boven de vliegmachine prefereert. Wel meen ik verkeerd te kunnen achten, dat men veelal elke eigen plattelandswaarde overboord werpt om er soms zeer twijfelachtige stadswaarden voor terug te nemen. Sinds de wereldoorlog (1914—1918) is dit verschijnsel algemeen verbreid geworden. Het platteland doet alle mogelijke moeite om bij te blijven met de stad. Dat wil dus zeggen: een eenheidspakje aan te trekken, een eenvormige levenshouding te verkrijgen. In de bouwkunst heeft dit er toe geleid, dat men dezelfde wolkenkrabbers bouwt op de rotsachtige bodem van New-York als op de waterachtige veenbodem van Amsterdam, omdat dit een zeer moderne bouworde is.

Een enkele vereeniging als bijvoorbeeld de Boerinnebond tracht de plattelandsvrouwen in dit opzicht althans wat te onttrekken aan de eenvormigheid en hen te erkennen in de eigen plattelandswaarde.

Het eeuwenoude plattelands- en niet te vergeten zeebedrijf heeft in den loop der eeuwen een eigen cultuur verworven, die bestaansrecht heeft. Het is waar, er heeft een boerin bestaan, die zoo modern geworden was, dat ze haar man wist over te halen de oude stolp maar af te breken en een boerderij er voor inplaats te bouwen, waaraan men aan den buitenkant in het geheel niet kan zien, dat het een boerderij was. Ieder zou dan denken, dat het een villa was. Als we op deze wijze zouden doorgaan, wat waarschijnlijk

trouwens niet veel opgang zou maken, zou het werkelijk komisch worden. Men zou dan kunnen beleven, dat op een zeer luxieus uitziend jacht, visschers bezig waren haring in te zouten!

Het gegeven voorbeeld wijst echter, en dat is het belangrijke er van, op de angst buiten het eenvormige pakje te raken.

Dat het wegwerpen van den plattelandsgeest een onwederlegbaar verlies moet zijn, dat zal een ieder, die zich op het standpunt van den plattelander plaatst, onmiddellijk toegeven. Heusch in de stad is de mensch in geen geval beter dan op het land, om de grieven tegen de steden allemaal op te gaan sommen is bezwaarlijk, laat het den Westfries genoeg zeggen, dat de stedeling bijvoorbeeld in het fraaie Kennemerland zijn vacantie komt doorbrengen. Dan is de stedeling eens even *buiten* de stad; zie, dat is een feit, dat op zichzelf reeds boekdeelen spreekt. Waar we spraken over het platteland van Westfriesland, spraken we dus over de plattelandscultuur aldaar. Daar nu dit land van oorsprong en karakter Westfriesch is, vinden we dus in de plattelandscultuur aldaar één deel van de Westfriesche cultuur. Dit feit zal een ieder duidelijk zijn.

Een ander deel van de Westfriesche cultuur vormt het zeebedrijf, wat ik in het bovenstaande reeds terloops vermeldde. Feitelijk behoef ik hier niet dieper op in te gaan. Een uiting van de cultuur van de zeelieden, bespreek ik in mijn behandeling van de zeeliedentouwknoopkunst. Hiermede is één uitingsvorm behandeld; mogelijk zullen andere punten ook nog behandeld worden. (Wie mij van dienst kan zijn met het toezenden van verdere gegevens

NOTEN.

[1]) Dit verschijnsel is natuurlijk niet tot Westfriesland beperkt gebleven. Ook andere gebieden gaan onder dit ziekelijke verschijnsel gebukt. In dit verband is het volgende, wat Albert Kuyle hierover opmerkt, van groot belang. In schijnbare waardeering of bijna demonstratieve onverschilligheid is immers maar al te vaak een verachting voor het platteland en zijn bewoners op te merken.

In zijn artikel Nieuwe Normen in „Rondom het boek", 1936, schrijft Kuyle het volgende:

„Antoon Coolen zal niet gelooven, en sterker, hij zal niet inzien, dat zij'n Dorp aan de Rivier een woekering is op den stam van het volkseigene, van de volksverbondenheid. Een op het volk parasiteerend boek, dat de interesse van den liberalen middenstand voedt, en hen op het volk tracteert als op een schaal vol janhagel, neergezet voor de grove gestalte van een niet tijdig opgeborgen psychopaath."

Hoewel ik het gebruik van het woord „liberalen" bij Kuyle meen te moeten bestrijden, op grond van het feit dat hier de zelfoverschattende kruideniersgeest, die het plattelandsche niet dan verachten kan en wil, wordt aangeduid met een aan een politieke en ideologische geesteshouding gebonden woord, als „liberaal" nu eenmaal is. Het is onrechtvaardig de allerminst specifiek liberale plattelands verachting alleen aan liberalen toe te willen kennen. Zeer velen, die allesbehalve liberaal zijn, verachten het platteland, terwijl lang niet alle liberalen dit doen.

Doch afgezien van dit foutieve woordgebruik, is de opmerking van Kuyle treffend in overeenstemming met de door mij gesignaleerde mentaliteit.

over de cultuur van de zeelieden, zou mij zeer verplichten.) Het in het voorgaande gezegde voor de cultuur van het platteland is ook toepasselijk op die van de zeelieden.

Men heeft dus in het bovenstaande het bestaan van de Westfriesche cultuur leeren kennen, hoe deze bewaard kan worden en in den tegenwoordigen tijd aangepast kan en moet worden zal ik in de navolgende beschouwingen behandelen.

De éénvormigheid, dat zij hier reeds gezegd, is een troostelooze verarming, het is niet verdienstelijk om net als zoovele anderen te zijn, wel is het verdienstelijk jezelf te zijn, een *kerel;* anders dan anderen en daarom zichzelf. [1])

Eenvormigheid is gemakkelijk, men hoeft anderen alleen maar na te doen, eenvormigheid is dan ook een verlangen van de *zwakken.*

Behandelde ik in het voorgaande het bestaan van de Westfriesche volkscultuur, dan blijft er een even belangrijke vraag te beantwoorden, en wel de volgende:

b. *Heeft het in den tegenwoordigen tijd wel zin om een volkscultuur te behouden?*

Deze vraag is te dikwijls gesteld om een behandeling ervan achterwege te laten. Voor een belangrijk gedeelte wordt deze vraag terloops behandeld in het voorgaande en navolgende.

Sedert het einde van de vorige eeuw is er een verandering in de samenleving opgetreden, welke grootendeels te wijten (of te danken) is aan de verschillende moderne uitvindingen. De levenseischen zijn anders geworden, in vele gevallen hooger ,doch in ieder geval *anders.* Het snelverkeer is gekomen en heeft mede het platteland, zooals ik in het voorgaande reeds zeide, gelokt tot een bewondering voor het mondaine stadsleven. We mogen zeggen, dat in de laatste 40 jaar een verandering heeft plaatsgevonden, die zeer diepgaand is. Of ik zou mogen zeggen, dat de geest van de menschen zich in deze moderne wereld nog moet inleven, is de vraag. Weliswaar is het een opvatting, die rondom verkondigd wordt, doch die alleen om die reden nog niet de waardeering van juist te zijn mag verwerven. Immers geen enkel mensch is gelijk aan zijn medemensch; neen, meestal zijn de verschillen onderling zelfs zeer groot. Dit houdt dus ook in, dat de eene mensch met innig welbehagen het tegenwoordige leven kan waardeeren, terwijl er anderen zijn die met even groote weemoed denken aan de rustige dagen van de vorige eeuw. Met andere woorden, om over alle menschen zulk een eenheidsbewering te vellen is fout.

Doch dat de volkskunst dreigde verloren te gaan in dit moderne leven is even vaststaand. Geen weldenkend lezer zal dit dan ook bestrijden. Een niet afzonderlijk aangeduid deel van de volkskunst, n.l. de timmermanskunst is hier wel één van de meest sprekende voorbeelden van. Ik bedoel met timmermanskunst niet de bouwkunst, doch de kunst die zich uitte in het maken van siermeubels, de schrijnwerkerskunst dus.

Vrijwel alles is op dit gebied verdrongen door fabriekswerk.

De volkscultuur, de uiting van de eigen persoonlijkheid, welke in den tegenwoordigen tijd even, zoo niet *meer* noodzakelijk is dan in vroeger jaren, leed ernstig verlies. De volkscultuur is de eerste schakel tusschen de moderne mensch en zijn moderne cultuur. Immers zet men de volle eigen persoonlijkheid niet in het leven in, waar blijft de waarde ervan? Een volkscultuur moet 'n levende functie hebben in de samenleving, meegroeiend in de gang der tijden. Dit wordt echter zelden begrepen. Meestal ziet men als uiting van volks*cultuur* het loopen met een Westfriesche kap, de sjees en andere zaken die tegenwoordig bij vele optochten vertoond worden en . . . dan gewoonlijk als harlekijn fungeeren.

NOTEN.

[1]) Dezelfde opvatting legde H. D. Louwes in zijn artikel „Het platteland en het boek", in „Rondom het boek", 1937 neer. Uit dit artikel citeer ik het volgende:

„Welke roeping kan het boek nu op het platteland volbrengen? Deze: meestrijden voor het behoud van den eigen aard van onzen boerenstand. Door het zoo gemakkelijker verkeer van personen en goederen is het isolement, dat als een beschuttende muur stond rond den eigen aard van het platteland, doorbroken. Naast dit verkeer komt de zoo groote uitwisseling van gedachten door de pers, de radio, het vakblad, door allerlei maatschappelijk werk in organisaties. En achter en over dit alles de gelijkslijpende tendens van ons verstandelijk zoo overladen onderwijs, van de massabeïnvloeding dezer dagen. De boerenstand dreigt niet alleen uiterlijk, maar ook innerlijk te worden „een man met een confectiepakje an"! Dat mag niet gebeuren; het zou voor ons volk een ontzettend verlies beteekenen."

Iets verder zegt hij:

„Nu kan het boek den boerenstand wijzen op zijn eigen taak in het volksleven: zich zelf blijven. Dat wil niet zeggen in kleeding, woninginrichting, levensstijl en gedachtenwereld krampachtig het verleden vasthouden. Dat is onwaar en een hopeloos pogen. Wij, Nederlandsche boeren, moeten mee met onzen tijd, maar wij moeten in de vormen en gedachtenwereld van het heden onze eigen levensstijl en onzen eigen aard uitleven en ontplooien. Wij moeten een nieuwe harmonie vinden tusschen den eisch de goede tradities, de juiste levenshouding en het eigen denken van het boer zijn van alle tijden te behouden en tevens mensch te zijn, die volop staat in het leven van zijn eigen tijd. Daartoe mede te helpen is een grootsche opgaaf voor het boek van dezen tijd."

Denkelijk overschat Louwes de invloed van het boek in het algemeen wel eenigszins, althans men kan geen invloed ten goede verwachten van het boek als zoodanig, zoolang er nog zoo weinig werkelijk goede Nederlandsche lectuur over het platteland bestaat. Het gros is stadsch van visie en stadsch met al de verwrongenheid van dien. Hoezeer is dit in tegensteling met de Scandinavische litteratuur. Mijn inziens zal de geestelijke hernieuwing van de plattelanders zelf moeten uitgaan en zal zij ook kunnen uitgaan, tenslotte wordt niet elke nieuwe strooming in een schemerachtige stad, achter een groot bureau uitgevonden.

Men vindt deze dingen immers grappig als zijnde ouderwets, raar, buitennissig. *Doch in deze eigenaardigheden zetelt dan ook de volkscultuur niet.* Het bewaren van de oude gebruiksvoorwerpen is noodig, daaruit leeren we het verleden kennen, het is onmisbaar voor de historicus van het eigen gewest, *doch het is, zoo opzichzelf, geen volkscultuur.* Een sjees is geen volkscultuur, doch wel de wagenmakerskunst. Klapmuilen zijn geen volkscultuur, doch de leerbewerkingskunst kan dit wel zijn.

Hiermede hebben we dan ook de grootste fout aangetoond in de waardeering van het eigene; dit wordt vrijwel altijd als een waardeering van het verleden begrepen. Hierin schuilt dan ook het verschil tusschen de doelstelling van de West-Frieze-Styk en die van de meeste andere vereenigingen. De West-Frieze-Styk eischt dat de volkscultuur wordt aangepast aan de behoeften van het heden zoodat de toekomst van deze volkscultuur wordt verzekerd. Reeds vroeger heb ik hiertoe voor bepaalde punten een weg aangewezen. Deze raakte voorloopig nog slechts enkele takken van de volkskunst.

Uit het voorgaande zou het mogelijk zijn, dat een zeer critisch lezer opmerkte, dat dus de West-Frieze-Styk de historie niet wil en de waarde daarvan niet erkent. Het tegendeel is waar, zooals men uit de doelstelling van onze vereeniging (bij lezing) begrepen zal hebben. In het verleden liggen immers de krachten, waaruit men het heden bouwt. Doch, de kennis van de historie mag zich volgens de opvattingen van de Styk nooit beperken tot een meer of minder mooi museum. Ver daarbuiten is deze kennis ook, en waarschijnlijk van meer belang. De Westfriesche schilders die de volksschilderkunst willen doen herleven, kunnen dit onmogelijk doen zonder behulp van deze kennis. Deze kennis dus beperkt tot het eigen vak. Zij moeten de oude kunst leeren zien, begrijpen en toepassen op hun nieuwe werk; immers dan pas kan men spreken van een voortlevende volkscultuur. De timmerman die zijn kunst wil doen herleven zal de voorbeelden voor zijn werk uit het verleden moeten halen om die in het heden in toepassing te brengen. In de volkscultuur zijn dus heden en verleden nauw met elkaar vergroeid, wat te begrijpen is, daar anders een voortzetting in de volkscultuur uitgesloten zou zijn. Deze band wordt meestentijds vergeten, het verleden wordt gevoeld als iets buiten ons zelf staand. Dit is het wat volgens de West-Frieze-Styk onjuist is; het verleden moet aangepast worden of anders en beter gezegd, moet met den modernen tijd meegroeien. En of deze volkscultuur zin heeft en bestaansrecht? Nu kan men natuurlijk het zin hebben van iets,

verschillend beoordeelen. Voor de zinlooze is er niets dat zin heeft, voor de eenzijdige is er zeer weinig dat zin heeft. De eenzijdige koopman bijvoorbeeld zal zich niet kunnen voorstellen, dat er iets zin heeft buiten den koophandel, evenmin als de eenzijdige voetbal- of dansliefhebber iets van evenveel belang zal kunnen beschouwen als voetbalsport of danskunst. Deze beide groepen wil ik terzijde laten. De eenzijdige hoeft hier niets verachtends in te zien, want deze heeft aan het eene eigene terrein wel genoeg, en zal dit artikel toch waarschijnlijk niet lezen. Naast deze beide groepen dus, staat een andere, waarschijnlijk grootere groep, van de meerzijdig geïnteresseerden. Hiertoe behooren de meeste menschen naar we mogen aannemen, want behalve voetbalsport b.v. stel ik mij voor dat men gelijktijdig in de bloembollenkweekerij geïnteresseerd kan zijn. Zie, voor de meerzijdig geïnteresseerden heeft de volkscultuur zin. De meerzijdig georiënteerden zijn dan ook degenen die het eigen land kunnen waardeeren en leeren kennen, en hun aantal is groot.

Het eigen land is in dit geval Westfriesland met zijn Westfriesche cultuur; zonder het medium volkscultuur heeft de eigen omgeving, de eigen geschiedenis, de eigen woonplaats, geen zin. Er moet een band zijn die onze persoonlijkheid bindt aan onze omgeving en aan de beschaving van die omgeving. Er is een beschaving die verbonden is met eigen streek.

Deze cultuur van de eigen omgeving is men eigenlijk zelf, zelf is men de drager van deze cultuur. Tegenover zichzelf heeft men nu de plicht deze cultuur te verhoogen en in overeenstemming te brengen met de tegenwoordige techniek. Het is dus een zaak van innerlijke en uiterlijke waarde.

Niemand zal waarschijnlijk kunnen beweren dat deze zaak, de volkscultuur een zaak zonder zin is. Ik hoop althans dit voor den lezer die lezen kan, begrijpelijk gemaakt te hebben. De volkscultuur is een brok van ons zelf, van het verleden en van het tegenwoordige; zijn er feitelijk wel menschen, voor wien *dit* geen zin heeft?

In het voorgaande heb ik twee belangrijke vragen omtrent het bestaansrecht van de volkscultuur gesteld en beantwoord. Hiermede is het bestaan van de volkscultuur aangetoond en ten tweede de reden van bestaan en de ontwikkeling hiervan in de toekomst. Het „verdedigen van het recht en de beteekenis van de Westfriesche cultuur" zal naar ik hoop, voor de lezer geen doode aaneenschakeling van woorden zijn gebleven.

De inzonderheid nog belangrijke vraag, die nog moest volgen, zal ik hieronder behandelen.

c. *Is de verdediging van deze cultuur noodzakelijk, ieder weldenkend mensch zal er toch het nut wel van kunnen inzien?*

Is de verdediging van de in het voorgaande uitvoerig aangeduide cultuur noodig, is een vraag die ik op verschillende wijzen zou kunnen beantwoorden. Puntsgewijs lijkt mij het meest overzichtelijk.

1. Invloeden van buiten. Hiertoe is vooral de invloed van de laatste vijftig jaar aan te wijzen. Misplaatste ideeën van het genre: dat het door de toeneming van fabriekmatige vervaardiging van allerlei gebruiksvoorwerpen onmogelijk zou worden ze loonend als handwerk te vervaardigen. Werkelijk heeft het er lang den schijn van gehad of deze bewering werkelijkheid zou worden. De fabriekmatig vervaardigde artikelen waren goedkooper naar men meende, door deze goedkoopte verwachtte men een grooteren omzet en dus van den grooteren omzet en grootere winst. Toch is in de laatste 20 jaar de onhoudbaarheid van dit beweren bewezen. De vakkennis van den fabrieksarbeider is gedaald tot het niveau van het kennen van een zeer klein onderdeel.

Hiermede hebben we meteen één van de meest zwakke punten in de fabrieksvereering ontdekt. In tijden, zooals de laatste jaren, blijkt het dat de door tijdsomstandigheden werkelooze fabrieksarbeider zich bezwaarlijk meer een eigen bestaan kan verwerven. Dit laatste zeer zeker niet in zijn eigen vak. Zoo ik in het navolgende zal aantoonen, zit er voor hen, die over de vereischte dosis vakkennis beschikken, een mooie kans in het weder beoefenen van de half vergeten onderwerpen van vakkunst.

Hiermede is een terrein verloren, waar vrijwel alles tot braakheid is teruggekeerd. Het was in dit opzicht tijdens de vooruitgang van de fabriekscultuur een sterke achteruitgang. Nog steeds is de vraag naar vakwerk, zoolang het behoort tot de volkscultuur, blijven bestaan en misschien wegens het ontstane gebrek hierin *vergroot*. De heropvatting van de touwknoopkunst en van de volksschilderkunst vormen hiervan een afdoende bewijs. Temeer, waar deze beide onderdeelen van de volkscultuur met groot succes beoefend werden èn in den goeden tijd voor de fabriekmatige vervaardiging èn in den slechten tijd daarvan. Wat daarvan de reden is, zal een ieder wel begrijpen. Het voortgebrachte uit de volkscultuur heeft iets persoonlijks, heeft iets frisch en is iets, dat niet in een oplaag van een paar duizend exemplaren gemaakt wordt, trouwens niet gemaakt

kan worden. De mensch heeft nog steeds het verlangen om iets anders te hebben dan een ander het heeft. Ongetwijfeld zal iedere lezer zich weleens geërgerd hebben (niet alleen de dames) als een bezoeker hem vertelde, dat hij nèt zoo'n dressoir, nèt zoo'n kast enz. thuis had.

Dit is dan ook de reden, waarom men bij de allerduurste meubelen, die men kan koopen soms de verzekering kan krijgen, dat er géén tweede exemplaar van gemaakt is. Iets, wat trouwens een handig koopman u altijd zal trachten wijs te maken.

De invloed van de fabriek heeft reeds tientallen van jaren zijn invloed o.a. op Westfriesland laten gelden. De geschilderde meubels zijn voor een appel en een ei verkocht. Een enkel museum zal nog met trotsch een geschilderde kist, een Assendelver kast e.d. vertoonen.

Wat er uniek was in ons stukje land is verkocht, wat minder uniek was bleef in de knechtenkamer hangen en wat heelemaal niet uniek was verdween als brandhout. Nu zou men kunnen beweren, dat dit een verandering van smaak is, dus een onderwerp, waar niet over valt te twisten. Niets is echter minder waar. De vraag naar het handwerk bestaat nog en vrijwel voor alle vakken, terwijl er tevens een zucht is waar te nemen om nu eens niet precies te doen, wat ze allemaal doen.

De overheersching van de fabriekmatige productie is al geëindigd, hoewel men deze beëindiging nog niet algemeen begrijpt. Voor den lezer mag de oprichting van het „Klaas Knopfonds voor zeemanskunst" en het herleven van het Brabantsche handsmeedwerk een bewijs zijn. (Zie het volgende).

De invloed van buiten af, de invloed vooral van de fabriek heeft plm. 1937 zijn schoone dagen gehad, naar wij hopen ten bate van een rijke ontwikkeling van de volkscultuur, opdat deze zich een roemrijke plaats verwerven zal in de toekomst.

2. Invloed van binnen uit. De invloeden van binnen uit vallen samen met het door mij aangeduid verschijnsel van verheerlijking van de stad. De angst van den plattelanders om buiten het gewone te vallen, daarmede dus de angst om zichzelf te zijn.

Een voorbeeld hiervan zou ik kunnen geven met een ondervinding, die een kennis van mij opdeed. Hij wist, dat in een bepaalde boerderij een schitterend geschilderde kist stond, dat wil zeggen hij stond er wel, maar in een bedstede, die niet meer in gebruik was. Hij vroeg den gelukkigen eigenaar ernaar. Eerst kwam deze aandragen met een met Indisch snijwerk versierd sigarenkistje, dat

zijn neef uit Indië gestuurd had. Quasi veronderstelde de man, dat mijn kennis dit voorwerp bedoeld had. Toen echter de bedoeling duidelijker uitgelegd werd, was de bezitter zeer verbaasd, want wat er aan dat „merakels leelijke ding" te zien was, ging hem boven de haardos, want hij vertelde, dat hij „zich zoowat dood" schaamde voor dit ding. De kist was een kunstvoorwerp van den eersten rang, wat den eigenaar werd uitgelegd. Toen verklaarde hij, dat hij zelf het „ding" nou ook niet zoo „erg" leelijk vond; maar dat als er kennissen van hem kwamen dezen altijd beweerden, dat het zoo'n leelijk ouderwetsch monster was en dat het heelemaal misstond bij z'n moderne meubels.

In dit verhaal, dat zich al een paar jaar geleden afspeelde, is ten duidelijkste gedemonstreerd, wat ik bedoel met den angst om anders te zijn dan anderen.

Op het platteland heeft men in vele gevallen een angst gekregen *door zichzelf* voor de hoogste uitingen van de plattelandscultuur. In de stad is het gewoonlijk andersom en verzamelt iemand „die het even kan doen" juist van die ouderwetsche dingen, die dan de naam dragen van antiek.

Op dit punt hebben sommige landelijke oudheidskamers zeer goed werk gedaan. Veelal mogen ze zich over weinig belangstelling verheugen en ontstonden ze gemeenlijk uit de belangstelling van een enkeling.

Gelukkig merken we sinds eenige jaren ook hier een verbetering op. De oudheidkamers hebben geconserveerd, wat anders van het platteland zonder een spoor na te laten, verdwenen zou kunnen zijn. Nu er belangstelling is voor het eigene, voor de eigen omgeving, voor het eigen bestaan, zullen de ondernemingslustigen hun materiaal bewaard vinden in deze oudheidkamers.

De oudheidkamers zullen dus een belangrijke plaats innemen of eigenlijk één van de belangrijkste plaatsen in het herleven van de oude volkscultuur.

De invloed van binnen uit, de invloed uit het eigen volk begint zoo langzamerhand precies andersom te worden als die van eenige jaren geleden. De „beschroomdheid" voor zich zelf neemt gelukkig af. Veel is er door die „beschroomdheid" verloren gegaan. (Misschien moeten we aan dit verschijnsel denken bij den naam van het vroeger op het platteland zoo bekende tooneelstuk, wat de ouderen van mijn lezers zich nog zullen herinneren, n.l. „Boerenskroom.")

3. Doelbewuste aanvallen op de volkscultuur. Hiermede ben ik op een rijk punt gekomen, wat zoomaar niet één twee drie is af te

handelen. Hiervan zijn de uitingsvormen legio. Ik zou willen wijzen op de humor of althans het verschijnsel, wat tegenwoordig als dusdanig wordt betiteld. Hierin worden „boertjes van buiten" veelal belachelijk gemaakt. Hoeveel „moppen" zouden er niet bestaan, die beginnen met den aanhef „er kwam eens een boer" . . . enz. De hansworst van het Nederlandsche publiek is de boer geworden, en vooral van de stedeling, die geen boeren kent of het zou zijn van een plaatje én evenzeer van stedelingen van boerenafkomst.

Nu is de Westfriesche cultuur naast een zeemanscultuur een cultuur van plattelanders, dus *een boerencultuur.* Uiteraard moest ook deze boerencultuur dan ook wel het slachtoffer worden, evenals de boer zelf van de „groote" humor, dewelke de stedeling nu eenmaal schijnt te bezitten.

Dit verschijnsel is zoover gegaan, dat het woord boer in den mond van den stedeling veelal de beteekenis heeft van „vlegel, botte vlerk" enz., boersch duidt aan dat iets „plomp, log, leelijk" is.

Is het dan te verwonderen, zal de lezer zeggen, dat de plattelander liefst zoo min mogelijk uit de lijn valt en liefst maar net doet alsof hij een stedeling was?

Ja, dat is te verwonderen en het is dan ook gelukkig niet altijd zoo. Immers dit uit angst navolgen van de stad, wat gelukkig vrij zelden voorkomt naast het gros, dat het doet omdat het mode is, is een bewijs van lafheid. *Wie zichzelf niet durft te zijn is niemand.*

Gelukkig zijn er ook die zichzelf gebleven zijn, laat men naar hen kijken en zichzelf worden. Zichzelf te midden van een zee van eenvormigheid. Moge het zoo *alle* Westfriezen gaan.

Mag ik het hopen? Neen ik vertrouw er op, men zal zich zelf hervinden in de Westfriesche volkscultuur, in het Westfriesche volk.

Oude tooverboeken

J. RASCH.

In de oudere volksverhalen leest men meermalen hoe een persoon, die de bezitter was van een oud tooverboek, door middel van dit boek allerlei wonderlijke dingen kon doen: hij kon geesten doen verschijnen, die hem dienden, hij kon wenschen in vervulling doen gaan, rijkdom verzamelen, personen schade toebrengen op afstand, en allerlei kunststukken meer.

Toch hebben deze boeken bestaan en er zullen er nog wel hier en daar verscholen zijn in oude blibliotheken of bij een pastoor, een predikant of een boer thuis, welke personen zulk een boek dan meer als curiositeit bewaren.

Alfred Cerésole schrijft er over in zijn verzameling Legenden van de Alpen van het land van Waadt (Légendes des Alpes vaudoises) dat in 1921 te Lausanne en te Genève bij Payot is verschenen.

Hij begint met Le Grand Grimoire, het groote tooverboek. De naam grimoire beteekende oorspronkelijk grammaire en ten slotte werd er de beteekenis „onontcijferbaar" aan gehecht. Cerésole heeft twee exemplaren, één in het fransch, gemengd met latijn en één in het duitsch. Het fransche deel, dat geen titel op den rug heeft, ook geen drukkersnaam, draagt het jaartal 1421. Het boek is stevig gebonden in perkament. Het draagt de sporen van een druk gebruik. Op een der eerste bladzijden is een gravure afgedrukt in rood, den duivel voorstellende in menschelijke gedaante, voorzien van horens, een staart en gespleten voeten en verder twee toovercirkels. De titel in zwarte en roode letters luidt als volgt: L'ART de commander les ESPRITS célestes, aëriens, terrestres et infernaux, suivi du GRAND GRIMOIRE, de la MAGIE NOIRE et des forces infernales, du docteur J. Karter; la CLAVICULE DE SALOMON, etc. Avec le vrai SECRET de faire parler les morts, pour découvrir tous les TRESORS cachés, etc.

Na dezen titel komt een voorbericht van 2 bladzijden, dat eindigt met: „Ik durf mij vleien dat de geleerden, welke gehecht zijn aan de geheimen van de goddelijke wetenschap, welke genaamd is de occulte, dit boek zullen beschouwen als de kostbaarste schat van het heelal".

Het eerste deel van het tooverboek behandelt eerst de kunst om

de geesten te bevelen en het middel om verborgen schatten te ontdekken door zich aan gunstig gestemde demonen over te geven. Dan wordt aangekondigd dat dit kostbare werk, dat zoovele kwakzalvers hebben willen namaken zonder gevolg, gecopiëerd is naar de ware geschriften van den grooten koning Salomo .... die de stoutmoedigheid had om de verpletterende woorden waarvan God zich bediende om de oproerige geesten te verslaan en te doen gehoorzamen, aan het daglicht te brengen". Nu volgen de voorbereidende maatregelen welke te nemen zijn: als daar zijn vasten, onthoudingen, gebedsformules waarmede men het groote werk beginnen moet. „Ik smeek U o Jehova, O groote Adonai, meester van alle geesten; ik smeek U o groote Adonai! ik geef u mijn ziel, mijn hart, mijn ingewanden, mijn handen, mijn voeten, mijn zuchten en mijn wezen; verwaardig u mij gunstig te zijn" enz. Dan moet ge naar een drogist gaan en daar een bloedsteen of magneetsteen (ématille) koopen, welke gij geregeld bij u zult dragen uit vrees voor een ongeval, omdat de geest dien ge van plan zijt op te roepen, alles in het werk stelt om u uw onderneming te doen mislukken". Wat het aantal personen betreft, dit moet één of drie zijn, met inbegrip van dengeen, die den geest moet toespreken en die in zijn hand de tooverroede draagt. Het is van belang om voor plaats van handeling een eenzame plek te kiezen, dan moet men een jonge maagdelijke geit koopen, en deze versieren met een krans van verbena, welke geit geofferd zal worden, haar bloed zal geplengd worden en haar lichaam zal tot asch overgaan. De huid zal dienen om op de grond uitgestrekt te worden en deze zal de groote toovercirkel vormen waarop de karcist, dat is de dienstdoende toovenaar, zal werken. — Deze moet voorzien zijn van een wichelroede van een wilde notelaar, lang 19 duim, welke vorkvormig is en gesneden is met groote voorzorg, waarbij verschillende gebeden werden uitgesproken: „Ik beveel u aan, o groote Adonai, Eloïm, Ariel en Jehova, om aan deze straf de deugd te geven van die van Jacob, van die van Mozes, en van die van den grooten Josua en er al de kracht van Samson in te sluiten, de rechtvaardige toorn van Emanuël en de bliksems van den grooten Zariatnatmik, enz." De tooverstaf wordt dan beslagen met twee stalen lemmets, welke gediend hebben om de geit den keel af te snijden en deze lemmets zullen, nadat ze met de magneet bestreken zijn, na een nieuw gebed, de macht krijgen om alle stoffen aan te trekken of te scheiden naar men het wil. „Vervolgens zult gij u verblijden ter eere van den grooten Adonai, omdat ge er zeker van zijt dat gij de grootste lichtschat bezit. Den volgenden avond neemt gij uw

staf, uw geitevel, uw magneet, twee kransen van verbena, twee kandelaars, met twee waskaarsen, welke gewijd zijn en door een maagd gemaakt zijn. Ook neemt gij een vuurslag mede dat nieuw moet zijn, twee nieuwe steenen en tonder om vuur te maken, benevens een halve flesch brandewijn, vervolgens wat wierook en kamfer, benevens 4 spijkers afkomstig van de doodkist van een gestorven kind en met dat alles gaat ge naar de plek waar het groote werk gedaan zal worden". — Teekeningen stellen de wichelroede voor en den grooten cirkel of tooverdriehoek met de wijze waarop de kaarsen geplaatst worden, met de plaatsen voor de helpers, in één woord, alles wat noodig is om deze duivelsmis op te dragen, met aanroepen, het branden van wierook ter eere van den geest, eerst nog gebeden aan God vooraf, dan drie aanroepen tot „kezer Lucifer, vorst en meester van de oproerige geesten" hem uitnoodigende zijn verblijf te verlaten „zonder geruisch en zonder een slechte reuk" ten einde te komen antwoorden op alles wat hem gevraagd zal worden, „Submiritillor Lucufuge, antwoordt!" zoo niet, dan zult ge eeuwig gemarteld worden door de groote kracht van deze tooverstaf. „In Subito". Alvorens de derde aanroep te lezen, „zult ge alle geesten slaan, door de twee einden van uw wichelroede in het vuur te plaatsen en op dat oogenblik moet ge niet verschrikken door het verschrikkelijk geschreeuw, dat ge dan zult hooren, want dan zullen al de geesten verschijnen."

Temidden van dit geraas en nadat de aanroep geschied is en al de geesten met hun naam zijn aangewezen, heeft er een samenspraak plaats tusschen den duivel en den toovenaar. De toovenaar vraagt of Lucifuge Rofocale er in toestemt om hem twee keer te komen spreken op elken dag van de week en dat hij hem zal onderwijzen in alles wat hij wil weten en in het bijzonder, dat hij hem de meest nabijzijnde schat zal uitleveren, terwijl als belooning zal gelden het eerste goud- of zilverstuk, dat hij op den eersten dag van elke maand zal aanraken. Eerst schijnt de geest niet te willen antwoorden. Hij weigert zelfs, maar slagen met de tooverstaf doen hem ten slotte gehoorzamen en verplichten hem om te verschijnen, telkenmale als hij geroepen zal zijn en dat hij dengeen die het gezegde boek (de Grimoire) zal bezitten, of zijn handteekening, goed zal behandelen. Deze handteekening bestaat uit twee keer liggend de letters no, waartusschen een monogram bestaande uit een hoofdletter P en een tweemaal zoolange l, terwijl deze l bovenaan een kort dwarsbalkje heeft met aan elk einde een klein weerhaakje.

De karcist zal dan uit den toovercirkel treden, maar zijn helpers

bewegen zich niet, „wat voor lawaai zij ook hooren en welke visioenen zij ook zien." Dan leidt de geest den toovenaar naar de plaats van de schat. „Het kan dan gebeuren dat de karcist iets ziet als een groote hond, die de toegang afsluit, hij heeft een halsband, die schittert als de zon. Dit zal een aardgeest of gnome zijn, dien hij moet verwijderen met het einde van zijn staf en dan zal hij naar de schat gaan. De karcist zal hem volgen en dan zal hij verrast zijn daar de persoon te vinden die de schat heeft verborgen en die zich op hem wil werpen, maar die hem in het geheel niet naderen kan. De karcist zal ook voorzien zijn van een stuk maagdenperkament, waarop de groote bezwering zal geschreven zijn uit het boek „De sleutel van Salomo". Deze zal hij op de schat werpen, terwijl hij een geldstuk van de schat neemt als onderpand en als erkenning en hij werpt er dan bij een stuk geld van hem zelf, waarin hij eerst gebeten moet hebben. Daarna zal hij achterwaarts terug gaan, met zich mede nemende van de schat wat hij kan, terwijl het overblijvende hem niet kan ontgaan door de voorzorgen welke hij genomen heeft, waarbij hij er op letten moet zich niet om te keeren, welk geluid hij ook moge hooren. Want op dat moment zal het schijnen alsof al de bergen van de wereld zich op hem zullen neerstorten. Hij moet zich dus wapenen met stoutmoedigheid, niet verschrikt worden en zich ferm houden. Als hij dit doet zal de geest hem terug brengen tot aan de cirkel. „Dan zal de karcist den geest weer zien: „Ik ben tevreden over u, ik laat u met rust en ik sta u toe weg te gaan op de wijze als ge het wilt", enz.

Een dankgebed gericht tot den „grooten God die alles geschapen heeft voor de dienst en voor het nut der menschen" besluit deze vreemde plechtigheid.

Het tweede deel van den Grimoire bevat het „sanctum regum" van den SLEUTEL of de ware manier om verdragen te sluiten met de namen, machten en talenten van al de hoogere geesten, ook hoe ze te doen verschijnen door den grooten aanroep, welke hen dwingt te gehoorzamen tot elken arbeid welken men van hen verlangt", dat wil zeggen' 'om schatten te bezitten, om achter verborgen geheimen te komen, om een geest des nachts te doen werken, om het te doen hagelen of stormen, om u onzichtbaar te maken, om u te verplaatsen naar waar gij wilt, om al de kunstjes en handgrepen van de herders te kennen, om een roemrijke hand te krijgen, om de eigenschappen van metalen en planten te kennen, en om zulke verrassende dingen te maken, dat men ten hoogste verwonderd zal zijn ze te zien."

De schrijver geeft vervolgens een aanwijzing van de voornaamste geesten, met het kenmerk van hun macht, hun uiterlijk en hun handteekeningen. Het zijn eerst: Lucifer, keizer, Beëlzebub, prins, en Astarot, groothertog, vervolgens komen de geesten, die hun onderdanig zijn: Lucifuge, eerste minister, Satanagia, groot-generaal, Agaliarept, generaal, Fleurety, luitenant-generaal, Sarganatas, brigadier, en Nebiros, veldmaarschalk. Deze hooge geesten hebben tot hun dienst 28 andere geesten en elk van hen oefent zijn macht uit op een speciaal domein: Lucifuge is gesteld over de schatten, Satanachia over de schoone sexe, Agaliarept ontdekt geheimen. Fleurety belast zich met het werk dat men van hem verlangt, Sarganatas maakt onzichtbaar (men lette op dat als men den naam van achter naar voren leest, deze met Satan begint), Nebiros doet kwaad aan dengeen voor wien men dit wenscht.

Wat de wijze betreft waarop een verdrag moet gesloten worden, dit moet plaats vinden volgens een zeer nauwkeurig aangegeven rite; men zal er bij voorkeur een oude ruïne van een vervallen kasteel voor uitzoeken. Men teekent eerst een driehoek, plaatst dan twee gewijde kaarsen links en rechts en men schrijft dan den heiligen naam van Jezus Christus achter den karcist, „opdat de geesten u geen kwaad kunnen doen"; „men neemt in handen de toverstaf en men zette vóór zich den grooten aanroep tot den geest en den Sleutel". De schrijver begeleidt hier zijn uitleg met verschillende teekeningen, formules voor den aanroep en bezweringen, vervolgens voegt hij er deze woorden aan toe, voor het oogenblik dat de geest zal verschijnen: „Op dit moment moet gij hem het verdrag toewerpen, dat geschreven moet zijn met uw eigen hand, op een klein stuk maagdeperkament, dat uit weinig woorden zal bestaan, terwijl gij er uw handteekening onder stelt, geschreven met uw eigen bloed: „Ik beloof aan den grooten Lucifuge hem gedurende 20 jaar te zullen beloonen voor al de schatten welke hij mij zal geven. In het vertrouwen waarop ik teeken N. N." Als het verdrag gesloten is zendt men den geest aldus weg: „O groote Lucifuge, ik ben over u tevreden voor het tegenwoordige; ik laat u met rust en sta u toe te vertrekken zooals u het wilt zonder gedruis . . . Denk aan uw verdrag, want als er iets aan zou mankeeren, dan kunt ge zeker zijn dat ik u eeuwig zal kwellen met de groote en machtige woorden van den Sleutel." enz.

Vervolgens komt een dankgebed en een eindtoespraak, ten einde veilig te zijn tegen kwade geesten: „O almachtige Vader! O Moeder, de tederste der moeders! O bewonderenswaardig voorbeeld van gevoelens en van de tederheid der moeders! O zoon, de bloem

van alle zonen! O vorm van alle vormen! Ziel, geest, harmonie en omvattende alle dingen, bewaar ons, bescherm ons en wees ons gunstig gezind."

Een derde deel van de Grimoire bevat tenslotte de groote kunst om met de dooden te kunnen spreken (met teekening) en een groot aantal magische geheimen ,om de wichelroede te doen draaien, om uit de loterij te winnen, om vuurwapens te betooveren, om ongevoelig voor pijniging te zijn, om den steen der wijzen samen te stellen, om zich onzichtbaar te maken, om tien mijlen per uur te doen, om den rechter gunstig te stemmen, om zijn vijanden schade toe te brengen, om zich ongevoelig te maken voor het blanke wapen, om verschillende ziekten te genezen, om den spiegel van Salomo te maken, „bestemd om de verborgen dingen te zien, welke gij wenscht", om de roemrijke hand te krijgen „waarvan zich de schelmachtige dieven bedienen om 's nachts zonder verhindering een huis binnen te komen, enz."

Als aanhangsel aan dit merkwaardige boek waarvan de spelling en het latijn zeer fantatisch zijn, is er een kleine verhandeling, getiteld: „Clavicula hermeticae scientiae ab hyperboreo quodam horis subsecivis calamo consignata", gevolgd door de Kaballa van de tafel van Pythagoras. — Dit is in het kort den inhoud van le Grand Grimoire, het groote tooverboek!

Volksgeloof en volksgebruik

J. C. P. W. A. STEENKAMP.

Door schrijver dezes werden de volgende uitingen, welke hij zich uit zijn jeugd herinenrt over volksgeloof en volksgebruik, opgeteekend, zooals ze hem invielen.

1. Bij *oorsuizen* zegt men: Hoe rechter, hoe slechter; hoe linker, hoe flinker.

2. *Koude rillingen* wil zeggen: er loopt iemand over ons graf.

3. *Oude wonden* of *litteekens* die jeuken: er is slecht weer op komst.

4. Ziet men een *ster verschieten,* dan mag men een wensch doen.

5. *Niezen:* in Engeland:

once is a wish,
twice is a kiss,
three is a letter,
four something better.

(Bij ons zegt men, als iemand bij herhaling niest, dat er morgen mooi weer zal komen. Red. E.V.)

6. *St. Georgepenning* mits gestolen of van een jonge dame gekregen, behoedt voor ongelukken te paard.

7. De gevlochten driehoeken, bekend als *Joodsche mazzel,* brengen geluk. (Dit teeken wordt ook Salomon's zegel of David's wapen genoemd; bargoensch *massel* beteekent geluk of winst. Red. E.V.)

8. Een oude Indische munt, een bijzondere steen of iets dergelijks dient als *djimat* (talisman) en beschermt tegen onheilen.

9. Met *St. Juttemis,* als de kalveren op het ijs dansen, zal een of ander dat gij wenscht geschieden. (Dat beteekent dus dat het *nooit* geschieden zal. Red. E.V.)

10. Als de *kat* zich wascht, komt er visite.

11. Een stokje in de *thee* beteekent een brief op komst.

12. *Kastanjes* in den zak dragen, behoeden voor rheumatiek.

13. Op *Vrijdag,* den ongeluksdag, moet men nooit uitvaren of op reis gaan.

14. 100*schimmels* tegenkomen, dan een wensch doen.

15. Eén *koepaard* tegenkomen, idem.

16. Op de brug te Rotterdam over de Maas is of *was* althans vroeger, *altijd* een *schimmel* of kwam er een op, als de andere er af ging.

17. Een *varkens-gehoorbeentje* behoedt voor kiespijn.

18. Bij het ontvangen van *mes* of *schaar*, moet men een cent geven, anders wordt de vriendschap afgesneden.

19. Het zout- of pepervat omgooien beduidt ruzie. (Dit wordt wel in verband gebracht met een voorstelling van het H. Avondmaal, waarbij Judas het zoutvat omgooit. Red. E.V.)

20. *Geschenken* komen meestal met hun drieën! (Het spreekwoord zegt: Alle goede dingen bestaan uit drie-ën. Red. E.V.)

21. *Glasscherven* (gebroken glazen) brengen geluk aan.

22. Wie tegenover den *spiegel* zit, gaat het eerst dood.

23. Nooit met 13 aan tafel aanzitten (ongeluksgetal.) (Wordt in verband gebracht met het Laatste Avondmaal, waar Christus met de 12 jongeren aanzat. Red. E.V.)

24. De *Mascotte* zingt:

Mocht het (bij toeval wezen) (bis)
Met 13 (aan 't diner,)
Ik zou (het ergste vreezen) (bis)
En at gewis niet mee,
Of wel voor twee!

25. Een *mascotte* brengt geluk aan. (De boerin Mascotte bracht altijd en overal geluk aan. Zij komt voor in de opera van dien naam van Chevot en Duru, muziek van Andrav, op 28 Dec. 1880 voor het eerst opgevoerd te Parijs. Red. E.V.)

26. Fransch rijmpje over *mascotte:*

Mascotte (il faut y croire) (bis)
Et moi, (j'y crois vraiment) (bis)
Pourquoi (de cette histoire) (bis)
Notre (succès dépend) (bis)

27. *Spinnen.*

Araignée du matin, grand chagrin,
„ du midi, grand plaisir,
„ du soir, bon espoir.

28. *Vrijdagsweer* is Zondagsweer.

29. Engelsch *weerrijmpje:*

Rain before seven, clears up at seven.

30. Een tafelaardigheid onder officieren heet „de gezondheid drinken van den generaal Boem".

31. De *weekdagen:* (Kinderen geboren op:)

Maandagskind — schoon van gezicht,
Dinsdagskind — beweegt zich licht,
Woensdagskind — wacht tegenspoed,
Donderdagskind — verre reizen doet,
Bij 't Vrijdagskind — is liefde groot,
Zaterdagskind — werkt hard voor 't brood,
Maar het gelukkige kind, dat op Zondag wordt geboren,
Is voorspoed, wijsheid en schoonheid beschoren!

32. Engelsch rijmpje op de *weekdagen:*

Monday's-child is full of face,
Thursday's-child is full of grace,
Wednesday's-child is full of woe,
Thuesday's-child has far to go,
Friday's-child is loving and giving,
Saturday's-child works hard for its living,
But the child that is born on the Sabbathday,
Is blithe and bonny and happy and gay.

33. Als men *schapen* tegenkomt, brengen zij geluk, als ze achterop komen, het tegengestelde.

34. *Bloemenorakel* voor meisjes (het meisje trekt de blaadjes uit, en zegt:

Edelman, bedelman, koster, pastoor,
Koning, keizer, tamboer-majoor .

35. Nog een *Mascotte*-liedje:

Het ongeluk (moet schuilen) ja, bis
Daar waar (de nachtuil huist), bis
Of waar (de honden huilen), bis
Of (messen zijn gekruist), bis.

36. Het trappen in *vuil van honden* brengt geluk aan. (Hetzelfde zegt men van het krijgen van een „vogelspat" op zijn kleeren. Red. E.V.)

Een cultuur-historisch Museum op Terschelling

JAAP. H. KRUIZINGA.

Wát er te zien is en wat er nog ontbreekt.

Merkwaardig is dat er de laatste jaren gelukkig wat meer belangstelling is gekomen voor oprichting van cultuur-historische musea. West-Friesland bezit er een in Hoorn; Den Helder opende niet lang geleden haar reeds goed ingerichte museum; in Leeuwarden, Assen, Arnhem en Amsterdam bestaan reeds jaren musea die zich vooral toeleggen op het verzamelen van vele cultuurhistorische documenten en voorwerpen, welke de belangstelling ook van den gemiddelden Nederlander eenigermate beginnen te trekken.

Zoo ook is het aan enkele doortastende mannen en vrouwen gelukt op Terschelling een museum te openen, waar vele voorwerpen, welke anders ongetwijfeld zouden zijn verdwenen, opnieuw zijn te voorschijn gehaald en tentoongesteld, om aldus ook den niet-Terschellinger een kijkje te geven op de vroegere cultuur en historie van dit zeer oude eiland.

In de Burgemeester Mentzstraat is in „Het Behouden Huis" (herinnering aan het verblijf van den Terschellinger Willem Barendsz op Nova Zembla) verleden jaar deze cultuur-historische tentoonstelling geopend.

Een bezoek aan die tentoonstelling gebracht deed mij inzien dat hoewel er reeds zeer veel bijeen is gebracht, er nog vele dingen ontbreken. De collectie van wijlen Dr. W. v. Dieren, (die in zijn publicaties „De ontwikkeling van het duinlandschap van Terschelling" en „Wapen en Vlag van Terschelling" reeds veel over dit eiland heeft gezegd) is reeds voor een groot gedeelte aanwezig. Ook wijlen Mevr. G. Doeksen-Houtkooper stond vele waardevolle herinneringen af evenals Mevr. Visser-Rotgans, die het portret van wijlen haar grootvader Ds. Bakker, de dichter van „O Schylge mijn lândse", schonk.

Er kan evenwel nog veel meer bijeen worden gebracht als ieder die zich voor Terschelling interresseert daaraan meewerkt.

Hieronder moge een lijstje volgen van voorwerpen en documenten (waarvan er vele al aanwezig zijn) welke het museum tot een volledig cultuur-historisch monument kunnen maken.

Allereerst de *zeevaart:* gegevens over de scheepvaart in de Middeleeuwen, de z.g. Biervaart Hamburg—Amsterdam.

Verder het aandeel dat de Terschellingers hadden in de Oostzee en de walvischvaart bijv. alles wat herinnert aan Willem Barentsz. Ook het loodswezen, de verlichting en bebakening, het reddingwezen, de sleep- en bergingsdienst, de visscherij (loodsbooten, rinkelaars, kotters, schoeners, de opeenvolgende verlichtingsinstallaties

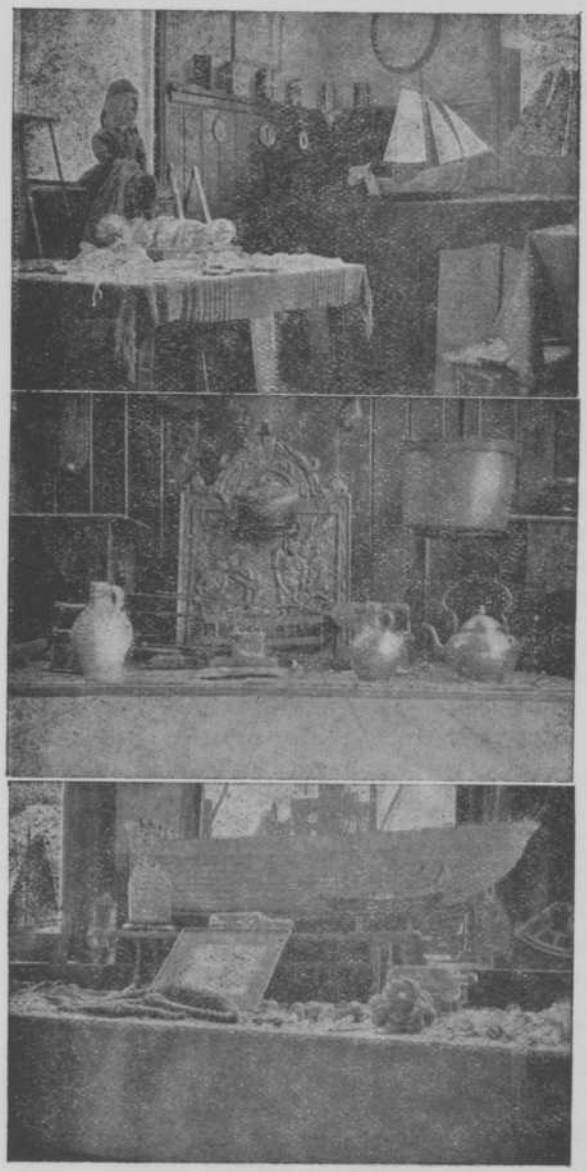

1. Kleederdracht, boeken, vaartuigen en portretten op de cultuur - historische tentoonstelling op Terschelling.

2. Een prachtige haardpl. met toebehooren.

3. Afdeeling „Scheepsmodellen en Knoop-fonds".

op den Brandaris, binnenloodsvaartuigen, uitlegger, roeireddingbooten, loodssloepen, motorreddingbooten; de Lutine: beschrijvingen, afbeeldingen, overblijfselen, bergingspogingen en resultaten....)

Op het gebied van *landbouw* en *veeteelt:* de Schellinger polders; hun geschiedenis; de polderbesturen; de landverdeeling. Bouw- en weideland: voortbrengselen van veeteelt; zuivelfabriek; markten.

De ambachten: vooral de kunstnijverheid en het Klaas-Knop fonds (snijwerk, vlecht- en weefwerk; spinnewiel).

De duinen: de bebossching, de bessencultuur, de natuurmonumenten; de fauna en flora. (Kaarten en beschrijvingen; statistieken en grafieken om de beteekenis van de bessencultuur aan te toonen. Foto's van Natuurmonumenten. Opgezette dieren. Plantenalbums.)

Woning en *kleederdrachten:* de Schellinger boerderij. Het woonhuis.

(Oude meubelen en gebruiksvoorwerpen; bijv. haardplaten, treef, ketting met haken om ijzeren pot op te hangen ((zie bijgaande foto's) zwavelstokdoosjes, koperen stijkijzers, doofpotten enz. Ook oude sieraden door mannen en vrouwen gedragen; een geplooid mutsje en het rekje met stokjes waarop geplooid werd; tulen en kanten kap. Portretten van Terschellingers in oude kleederdracht. Afbeeldingen en platte gronden van verschillende typen van de Schellinger boerderij. Landbouwwerktuigen, die gebruikt werden voor de invoering van de moderne fabrieksproducten. Karnmolen met toebehooren.Modellen van voertuigen).

Zeden en *gebruiken:* beschrijving en teekening van oude spelen (kabeljaeye, meikri-je, ien en twa-strepen, nútse-rôlje, boer aan je werk, schúlsaeye, úttikke enz.) oude sleden en schaatsen, stuiters, bikkels, kletsborden, zwaluwstaarten, maeije-krans, pinksterblom (pop), Fjûrkoer, wodz op onderstel, pak (pop) Breugemanspijp. Foto's van plechtigheden: nei tsjerk, dope, brútstoet, bigraffenis.

Godsdienst: kerken, predikanten (met portretten).

Onderwijs: Lager, U.l. en zeevaartkundig onderwijs. Landbouwonderwijs.

Wetenschap en *Kunst:* gegevens over den Schellinger in wetenschap en kunst: Jan Kreupel van der Schelling, Douwes, Barentsz, Willem Schellinger (kapitein en dichter), Rotgans, Ernst Schellinger. De dialecten van Schellinge, hun plaats in de Friesch-Hollandsche dialecten.

Bevolking: statistieken over de grootte en samenstelling van de bevolking en over de betrekkingen door de Schellingers in de laatste 50 jaren bekleed.

Tenslotte alle privilegies, acten, offiviëele en particuliere, resp.

afschriften daarvan; boeken waarin over Schellinge wordt gehandeld, tijdschriften, die artikelen daarover bevatten; kranten-uitknipsels. (Als voorbeeld van boeken: De Amsterdamsche Mercuur, The Netherland-America Foundation, die haar nummer van Dec. '37 geheel wijdt aan Terschelling; Onder den Brandaris; de publicaties van Wichers, Wumkes, Van Dieren, G. Knop en Jaap Kunst.)

Gaarne vraag ik lezers van dit blad belangstelling te toonen in en medewerking te verleenen aan de totstandkoming van dit ongetwijfeld interessante museum. Moge dit artikel 'n bijdrage kunnen zijn tot uitbreiding van deze cultuur-historische tentoonstelling.

Ik eindig met het mooie Terschellinger volkslied:

O, skijlge, mijn lândje!
Wat hab ik di jeaf;
O, wa di net prizet
Di fijnt mi toch deaf.

Dan slú ik mijn aeren,
Of geet et te bont,
Dan kan ik net wüje,
Mar straf ze terstont.

O, skylge, mijn lândje,
Soa droeg en soa heog!
Wat leisto dir frolik,
De Noardsé yn 't eag.

Hoa trots bin dyn dunen,
Hoa nyt is dyn sân,
Hoa grien bin dyn helmen,
Myn jeaf Skylgerlân!

O, skylge, mijn lândje,
Do teist mi oan 't hart,
Wa di net ris frizet,
Di docht di to kort.

Soa lang asto steetste
Soa fest op dyn sân,
Waes fol brave minsken
Mijn jeaf Skylgerlân!

Verdwenen geluk

MARCEL VAN DE VELDE.

Een halve eeuw terug had men in Amsterdam de paden nog. Zij leidden buiten de bebouwde kom van de stad, naar kleine tuin- en buitenhuisjes, waar men Zondags heentrok en huiselijk bij elkaar zat, rustdag hield, met vrienden op thee-visite. Oude Amsterdammers vertellen u van hùn jeugdgenoegens, toen ze uit rijden mochten met hun ouders, naar Het Kalfje, of dat ze gingen wippen in een speeltuin in de Meer. Daar was dan een „koekezoopje", waar men heete chocola dronk en de vrouwen een fijn haakwerkje vervaardigden, de mannen de krant lazen en de kinderen zoet of lastig waren.

Ook in Vlaanderen had men dertig jaar terug de ouderwetsche speeltuinen, meestal grenzend aan een „bollinge" voor mans, dat is een baan, waarin met zware houten schijven, zoo dik als een Goudsche kaas, een balspel wordt gespeeld.

Het was de tijd van prieeltjes, echo's, doolhoven, gondelvaren, van hinkelen en bikkelen en marbelen en van rondedansen rond de Linde.

Op Steenbrugge, een voorstadje van Brugge in West-Vlaanderen, tegenover een grooten Hof van de Vereeniging Philharmonie, was vóór den werldoorlog nog een speeltuin, waar naast de wipplank en bok, naast schommel of touter, naast rekstok en reuzenpas, ook nog een rad aanwezig was.

Dit rad geleek een groot wagenwiel, van anderhalven meter doorsnee en het draaide op een sterke, dikke pinne, die te halvent schuin uit een porfier-steen stak. Daardoor lag het wiel dus schuin. Op de as kon men gemakkelijk zitten. Wanneer er dertien kinderen waren, koos men bij voorkeur een blond meisje of knechtje en dat werd uitgenoodigd op het naafstuk plaats te nemen. Zij of hij speelde voor zon en zou straks het hardste draaien, het eerste duizelig worden. De spaken heetten stralen, waarlangs het blondje uitstraalde op de twaalf kinderen, die ieder op een uitgespaard open gat konden plaatsnemen. Het deel, dat in de laagte zat, had dus de beentjes op de aarde liggen; het andere groepje kon de beenen laten hangen. Het wiel werd door Vader of Moeder in zwaai gezet en ieder gierde en hield zich stevig vast, teneinde er niet werkelijk afgeslingerd te worden. Wanneer men dit meemaakte,

deed men zich meestal heuschelijk zeer; men klampte zich dus vast wat men maar kon! De eer was, evenwicht te houden, de beenen bijtijds kaarserecht vooruit te trekken, zoodat men de zwarte aarde van den tuin niet aanraakte, wanneer men de laagte van den draai inging! De kinderen die op de vierkante gaten in het hoepeldeel van het rad zaten, kregen een sterrenaam. Dit geschiedde geheel willekeurig, maar zal vroeger eeuwen wel niet zoo geweest zijn. Als men de hoogte indraaide riep men, met drie naast-elkaar zittende kinderen tegelijk „boven d' eerde!" — raakte een der kinderen het eerst den grond, dan riepen drie kinderen „up d' eerde!" — stootte men met de hielen op den bodem, als de beenen sterkgestrekt moesten, dan juichte men „oender d' eerde!" Was het wiel uitgedraaid, zoo sprong men er af, gaf elkaar een hand en maakte een rondedans rond het wiel, zingende: drie-e, zesse, negen werelden, hop! Boven d' eerde! Up d' eerde! Oender d' eerde! Hop!" Daarna liet men los en ging opnieuw op het rad zitten wielen.

In Lophem, een dorp buiten Brugge, maar verder weg, was een wiel in den lochting van een boereherberg, met negen gaten er in. De waard beweerde, dat het zóó eigenlijk moest zijn, en niet met twaalf zooals op Steenbrugge.

Heele vrome katholieke menschen zeiden bij het spel in Steenbrugge, dat de kinderen „Jezuken moesten spelen met de twaalf apostelen op het rad". Liberalen, die in België anti-kerksch zijn (dit is dus iets anders dan in Nederland) wilden dit niet zeggen tegen hunne kinderen en spraken: „gaan jullie (gijlie) zon en jaar spelen!" De kinderen waren dan de twaalf maanden des jaars. De herbergier uit Lophem bleef bij zijn meening, dat het negen gaten behoorden te zijn. In 1914 (met de bezetting) verdween het speeltuingeval te Steenbrugge. In 1919 was het wiel in Lophem ook niet meer aanwezig.

Welk een vreugde rond te zwieren, met de sensatie er misschien af te buitelen! Men had de vlechtjes van de meisjes moeten zien uitstaan en de opgewonden gezichten van de jongens!

De rondedans, die men aan het slot hield, werd ook weleens afzonderlijk gedanst, als spelletje op school, dan zonder wiel. Alleen in Assbroecke, een voorstadje van Brugge, maar aan een anderen kant van de vestingen, ter hoogte van Zevecote, werd de rondedans gedaan rond een duizend jaar ouden eik, die men met drie volwassen mannen nauwelijks kon omvatten, onderaan den stam. Deze eik was een pelgrimsplaats voor vele wandel-liefhebbers. Honderden namen, jaartallen en eeden waren erin gesneden. De

kinderen dansten er vrijelijk omheen, want de boom staat volkomen los, op een kleine heuveling van den mosgrond. Verderop is het aaneengesloten woud. De oude klokkenist van den Halletoren te Brugge, Mijnheer Dupan, vertelde dat het wiel uit overoude tijden stamde en dat de drie werelden-reeks uit de Germaansche mythologie kwam: boven op aarde: muspelheem, ljosalfaheem, asgard, op de aarde: jotenheem, midgard, wanaheem, onder aarde: swartalfaheem, nevelheem, nevelhel.

Met dit spel is een rijke schat verloren gegaan, in de groote verwoesting die oorlog heet.

In Pithem, in Oedelem, in Varssenaere, in Vyve-Capelle hebben wij den rondedans zien springen door kinderen om een linde heen.

De linde is in West-Vlaanderen nog zeer geliefd. De kinderen trekken er blaren af in den meuleneere-tijd, d.i. den meikevertijd. Meikevers houden hevig van linde-moes.

Bij de linde zongen wij als kinderen, om beurten door onze knieën knikkend:

„En den boom,
En den boom,
En den goddelijken boom,
En den boom, die staat in d' eerde!"

De Heer Willem van Overbeeke, uit Schoondijke, Zeeuwsch-Vlaanderen, deelde ons jaren geleden mede, dat met dien boom bedoeld was „de wereldesch". Wij kunnen het niet beoordeelen, maar zijn geneigd het te gelooven.

De linde is nog altijd zeer geliefd. Het zonne-negen-werelden-wiel, is een verdwenen geluk.

De Hemelsche kroonstukken

MARCEL VAN DE VELDE.

Daar was ne keer een kindje, en 't hadde noch vader noch moeder meer. Het was zoo arm, dat het geen kamertje en had om in te wonen en geen beddeken om in te slapen. Het en had niets ter wereld als de kleertjes die het aan zijn lijf had en een stukske brood, dat het ievers van eene gôe ziele gekregen hadde. Maar het was brave en deugdzaam. Verlaten van iedereen, maar vol betrouwen op God, ging het op zekeren dag het veld in. Daar kwam een arme man gegaan, die sprak en zei: „Ach! geeft mij te eten, ik heb toch zulk nen grooten honger!" Het kindje gaf hem geheel zijn stukske brood en 't zei: „God zegen 't u man!" En 't ging voort. Verder kwam het een kind tegen dat jammerde en zei: „Mijn hoofd heeft zoo koud, geeft mij toch iets om het te dekken." Het weezeke deed zijn mutsken af en 't gaf het hem. En als het nog een beetje verder gekomen was, vond het daar nog een kind en 't en hadde geen lijveken aan en 't beefde zoo van de koude: en 't weezeke deed zijn lijveken af en 't gaf het hem. En verder kwam er een zijn rokske vragen, en 't en kost het ook niet weigeren. Eindelijk gerocht het in den busch en als het al lange donker was, zoo hoorde 't daar een dutske van een meiske dat schoone sprak en een hemdeke vroeg. En het goede weezeke, het peisde: „'t Is hier toch donker en 't en ziet niemand, en 't deed zijn hemdeken af en 't gaf het hem. Nu en hadde het geen draaiken meer in geheel zijne wereld. Maar kijk! het ziet met ne keer de sterren uit den Hemel vallen, en 't waren al klinkende, blinkende kroonstukken; in plaatse van het weggegeven hemdeke, had het nu een splenternieuw aan van 't alderfijnste lijnwaad, het vergâarde de gevallene kroonstukken, het was rijke voor zijn leven.

en uitpatuit,
't vertelderke is uit.

(Mij ter hand gesteld door den Heer *Medard Verkest*, onderwijzer bij de voorbereidende Afdeeling (L. O.) van de Rijks-Jongensschool te Brugge. 1914).

De drie groote Waals

West-Vlaamsche Vertelling

MARCEL VAN DE VELDE.

't Is lang geleden, maar het is gebeurd, dat drie groote Walen naar Vlaanderen trokken, om de streke daar te leeren kennen.

Natuurlijk spraken ze alleen maar Waalsch, zoodat geen boeremensch hen verstond.

Twee voorbijgangers, die langs hen kwamen, zeiden tegen elkaar: „Kijk, drie groote Waals!" en liepen door.

Nu, de drie Walen zeiden tegen elkaar in het Fransch: „dat is natuurlijk Vlaasch „drie groote Waals". Zij herhaalden de woorden een paar keer en liepen door.

De eerste, die Batisse heette, zei: „laat ik dat nu onthouden". Zoo gezegd, zoo gedaan. Het zat in Batisse zijnen kop en het bleef er steken.

Toen ze verder geraakten, zagen ze in een weide een oud wijveken zitten. Het lag met zijn kopke tegen den balg van de koe en molk het dier. Het spoot in heur akertje. De drie Waals hadden dat zeker nog nooit gezien en keken ernaar. De koe werd onrustig onder die vreemde oogen en 't wijveken gaf de koe een duw, sprekende: „Omme, koe!"

Pierlouis, de tweede Wale, herhaalde: „Omme koe, omme koe! — v' la del flameng!" — ziedaar Vlaamsch!

Pierlouis was net zoo goed van onthouden als Batisse.

De derde Wale wilde niet onderdoen voor zijn kameraads en dacht: ik zal ook iets zien te onthouden. Het is moeilijk, want het eerste was hij alweer kwijt.

Bij een akker verderop was de peerdeboever aan het ploegen en bij 't keeren tenden het land, keek de boever om en zei tegen Bles, het peerd: „'t Is rechte!" langs de vore ziende.

Narcisse, de derde Wale, schreeuwde: „'t Is recht! 't Is recht!"

Zoo eknden zij ieder wat Vlaamsch en togen moediger voorwaarts.

Na een uurken geloopen te hebben, zag Pierlouis iets aan den kant van den weg liggen.

„Wat is dat?" sprak hij in 't Waalsch.

Nu, het was een mensch, die daar lag, met den nekke afgesneden.

Ze waren onthutst en stonden er over te jeremieeren tegen elkaar.

Er kwamen menschen uit 't gebuurte en elkendeen stond te kijken en 't hoofd te schudden.

Ook de veldwachter kwam. De Wet schouwde het lijk en zag wantrouwend rond.

Eén der boeren zei tegen den man die naast hem stond — dit was toevallig Batisse —: „Wie mag er dat toch gedaan hebben?"

— „Drie groote Waals!" zei Batisse.

— „En waarom dat?" vroeg de veldwachter.

— „Omme koe", zei Pierlouis.

— „Omme koe een mensch vermoorden? 't Is toch schandalig! Ge gaat alle drie mee naar 't kot!"

— „'t Is recht! 't Is recht!" zei Narcisse.

Ze waren erg verwonderd, toen ze wierden vastgestekt en gekoord en opgebracht.

Zij begonnen nu een vurige redenatie in 't Waalsch — maar 't baatte niets. Ze werden meegesjord en opgeborgen.

Ware 't niet, dat de rechters in Vlaanderen Walen zijn, ze zaten er nog!

Rapelingen allerhand

MARCEL VAN DE VELDE.

Raadseltje op volksrijm:

„Wit zijn de meuren,
groen zijn de deuren,
zwart zijn de papen,
die in de kapelletjes slapen.
Ra-ra, wat is dat?"

De „meuren" of muren zijn het vruchtvleesch van den appel.
De deuren zijn alles wat schil is.
De pitten zijn de papen.
De kapelletjes vormen het klokhuis.
Opgeteekend te Brugge, in 1919.

*

Volkszeg: „Van buiten mooi, van binnen strooi!"
Met andere woorden: schijn bedriegt!
Gehoord in Damme, in 1919.

*

Opgekregen in Wenduine (Vlaamsche kust) de volgende tooveressespreuk *„om verbrandheid af te lezen"* zooals mij werd gezegd:

Ons Heere kwam aldaar gegaan,
en hij vond een kind in brande staan,
en hij nam het in zijn gebenedijd hand,
en hij bluschte den maledijden brand.
't En blaasde, noch 't en verzwoor niet medal.
'k Hope, dat 't in Gods name ook niet doen en zal!"

*

Gezien als herbergnaam „De Spuurluut".
Volgens zeggen moet dit *een watervogel* zijn.
Weet iemand hieromtrent iets naders?

*

„Mietje Vandevelde, verkoopt gij geen visch?
Neen, mijnheer, ik weet niet wat het is.
Haling, paling, versche kabeljauw.
Neen die beestjes zijn voor mij te flauw!"

Gehoord te Brugge, op de Kleine Vischmarkt, in 1910.

Deze grappige beantwoording werd gericht tegen een heer, die om visch vroeg bij een *uitverkochte* kraam.

Hij werd goed van antwoord gediend. Het rijm is niet éénmalig, maar een bestaand.

*

„Fries en Frank en Saks te sâem
schiepen 't volk dat Dietsch van naem!"

Opgekregen van Gerrit Jelte van Dort, bootsman, Souburg. 1938.

Deze kernachtige spreuk is onbekend in Dietschgezinde kringen. Wij troffen haar tenminste nimmer als leuze aan, terwijl zij zich daar uitmuntend toe leent.

*

Brugsche uitdrukkingen, zeer ingeburgerd en toch nergens vastgelegd gevonden:

„een schortje vulebeuter" wil zeggen: een morsebel.

„een vulen petit" klemtoon op „tit", de i kort, maar hoog uitspreken. Wil zeggen: een onzedelijk persoon.

*

Amsterdamsche uitdrukkingen:

„Krijg het heen-en-wêer!"

Gehoord van een verpleger in het Wilhelminagasthuis. (1922).

Weet iemand wat hieronder nauwkeurig wordt verstaan? Het zal wel niet veel goeds beteekenen, maar is in ieder geval een kernachtige verwensching of zegswijze.

Mijn veronderstelling gaat in de richting van: *Sint Vitusdans*. Het zou een volksche uitdrukking kunnen zijn uit den tijd, dat men deze fiedelende lieden meer op straat zag dan thans.

*

„O, 't is een *zoetwatermatroos!*" Kennelijk is bedoeld: *geen held!*

Gehoord uit jeugdigen meisjesmond. Ons volk is nog altijd de beste spraakmakende gemeente.

*

Het woord: *Boeie*.

Dit Brugsche woord beteekent schuur. Ook van Dale vermeldt het als gewestelijk voor loods, bergplaats. Het luidt bij hem: boei. Boeien worden nog dikwijls gebruikt om er paard en wagen in te stallen ,eventueel alleen wagen, handkar, gereedschap. Wij hoorden de uitdrukking: *„Het peerd staat in de boeie"*.

In verband met een artikel in „Volksche Wacht", Zaaimaand '39, over „De oude naam van koestal in Friesland en Holland" komen wij op dit woord, waarvan wij de herkomst niet weten. Het leek ons niet geheel buitengesloten, dat hier verband bestond met het Friesche „bûshús"" en het Hollandsche „boesdoer".

Het begrip stal kan best in schuur overgaan. Overigens willen wij slechts de aandacht van deskundigen hierop vestigen.

In Memoriam

Franciscus Wilhelmus Drijver. †

Den 26sten December 1940 overleed te Naarden de Emeritus-Predikant van de Ned. Herv. Gemeente, Ds. F. W. Drijver, op den hoogen leeftijd van 80 jaar. De heer Drijver heeft een werkzaam leven achter zich, niet alleen op kerkelijk, maar ook op maatschappelijk gebied. Tot den bloei en tot de geschiedenis van Naarden bracht hij veel bij. De volkskundigen zullen nog dikwijls zijn boekjes over folklore ter hand nemen, welke onder de volgende titels in het licht verschenen: Mozaïk, Historie en Legende, Schetsen en Beelden, Velerlei Beelden en Folklore voor de lagere scholen. —

J. R.

Ontvangen Tijdschriften

De Trekker, 10de jg. No. 9 Nov. 1940. Deze afl. bevat reproducties naar foto's, welke voor een fotowedstrijd waren ingekomen. De eerst prijs, groep A, gewerd aan Jan van Balen voor een melkrek tegen boerenwoning. Id. No. 10 Dec. 1940. Deze afl. opent met een foto van het raadhuis van De Rijp, uit 1630. Onze medewerker Dr. H. C. Prinsen Geerligs schrijft over Kennemerland, rijk aan historie. Verder nog eens de fotowedstrijd, waarbij geen folklore en ten slotte vereenigingsnieuws.

De Wandelaar. 12de Jaarg. 1940. Herfstmaand.

Wij noemen uit den rijken inhoud Typische oogstgebruiken in Vlaanderen en Brabant door A. Cocquyt. De sterrenkunde in het leven onzer voorouders (VII) door Dr. A. C. de Kock. J. H. W. Sandijck schrijft over Dit zijn de dagen van de oogst.

Idem October-afl. J. H. W. Sandijck heeft een beschrijving „Wees heide en heide, wees wijd". De Kock vervolgd zijn artikel over de sterrenkunde (VIII), A. Cocquyt voert ons door Zeeuwsch-Vlaanderen. Id. November-afl. U. G. Dorhout beschrijft een Drentsche boerenbruiloft. B. J. J. R. Walrecht schrijft over steenen die groeien. De Kock vervolgt zijn reeks over de sterrenkunde (IX). Idem December-afd. C. Cretser schrijft over weerwolven in den winternacht, met aardige teekeningen. De Kock vervolgt over de sterrenkunde (X). A. C. van Kampen beschrijft een festijn van jeugd en folklore in slot Assumburg bij Beverwijk, een jeugdherberg, waar Geert Dils herbergvader is.

De Zwerver in Gods vrije natuur. 7e Jaarg. Afl. 9, 10, 11 en 12. Deze afleveringen bevatten bijna uitsluitend opstellen over natuurstudie, opgeluisterd door fraaie foto's of teekeningen.

Drente. Jaarg. 12. Oct. 1940 en Nov. 1940. R. Houwink Hzn. schrijft over de taai-taaiplank, een verdwenen volkskunst vol symboliek. Mej. A. J. Scholte vervolgt haar artikelen over Johan Picardt. A. Dening schrijft over Drentsch bloed. H. Bos brengt Jeugdherinneringen.

Germanien. Heft 10 1940. Otto Stelzer schrijft over stijl en gedaante in den oudsten tijd. Paul Zaunert over soldatensprookjes. Otto Paul over oudgermaansche verskunst. — Id. Heft 11. H. J. Moser schrijft over ontdekking van germanen-muziek, R. Schindler over jaarverdeelingen in den ouden boerenkalender, Stelzer vervolgt zijn artikel en Freiherr v. Czoernig schrijft over Erdställe. Idem Heft 12. O. Huth behandelt wereldberg en wereldboom. Stelzer vervolgt zijn artikel, bovengenoemd. K. Waller beschrijft het teeken van den dood op urnen. Wilhelm Teudt wordt bij zijn 80sten verjaardag herdacht.

Hamer. Oct., Nov. en Dec. 1940. Dit nieuwe tijdschrift is voornamelijk aan heemkunst en zakelijke volkskunde en ook aan volkskunst gewijd. De inzenders illustreeren hun opstellen met een rijkdom van cliché's. Dr. J. Theunisz opent met een kort woord over zin en doel. Naast artikelen van de redacteuren Nico de Haas en J. C. Nachenius — Het tijdschrift is tevens orgaan van de volksche werkgemeenschap — treffen wij bijdragen aan van D. J. van der Ven, E. Nickel, L. ten Cate, W. Slob, ir. H. J. v. Houten, K. Sierksma, S. J. v. d. Molen, G. Schaap, J. B. Broekhuis, D. van Loo, Dr. R. Wolfram, J. G. N. Renaud, Dr. J. O. Plassmann, waaronder er zijn, welke aan onze lezers geen onbekenden zijn.

Historia. 6e Jaarg. No. 1. Februari 1940. S. H. A. M. Zoetmulder vervolgt zijn artikel over Achttiende-eeuwsch toerisme. A. Hallema schrijft over voormalige schansen, J. Vincent over Klokkenspellen en Klokkengieters. Verder petite-histoire en kunstbijdragen.

Maandblad van Oud-Utrecht. 15e Jaarg. No. 10. J. W. C. van Campen schrijft over Opstellen bij zijn afscheid van de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Utrecht aangeboden aan G. A. Evers. Id. No. 11. Evers schrijft over Het St. Andrieskruis in de lucht in 1528, boven de stad Utrecht. Id. Afl. No. 12. Evers schrijft over legenden over den bouw der Mariakerk te Utrecht. Idem 16e Jaarg. No. 1. Fockema Andrea schrijft een dankwoord tot den scheidenden Gemeentearchivaris van Utrecht, Dr. W. C. Schuylenburg, gericht. — K. schrijft over een glasraam in de Buurkerk, geschonken door Karel V.

Oost-Vlaamsche Zanten. 15e Jaarg. No. 1—2, 1940. Dit is een aflevering van 80 bladzijden geworden.

Lod. Lievevrouw-Coopman schrijft over de Reuzen van Gent en het Heilig Bloedkappelleke, een zeer doorwrocht artikel met vele bijlagen. Emile Andelhof schrijft over den Gentschen Teerlingbak en over de teerlingwerpers die zich de Verkenspuisten noemden. J. en M. Janssens-Buyse schrijven over het ontstaan van Julius Caesar-feesten te Velzeke-Ruddershove. F. van Es bespreekt de zei-spreuken in „Ferdinand Huyck". — Jos. Vermeulen schrijft over de gazette van 't Zieklien en den burgemeester van 't Zieklien. Verder kinderrijmpjes en andere rijmpjes.

Schweizerisches Archiv für Volkskunde. 38ster Band, Heft 1/2 1940. E. Grossmann geeft een zeer uitvoerig artikel over de ontwikkeling van de Baseler kleederdracht in de 17e eeuw. E. Baumann schrijft over Metzerlen als bijdrage voor de geschiedenis van de vestiging en volkshuishouding der boeren. R. Weiss behandelt den atlas der Zwitsersche volkskunde en L. Siegwart bespreekt de harswinning in de bosschen.

Volksche Wacht. 5e jaarg. No. 4, 1940. In de redactie en uitgave van dit tijdschrift is eene wijziging gekomen. Verantwoordelijk redacteur is voortaan J. C. Nachenius. De Stichting „Der Vaderen Erfdeel" is opgeheven. De Uitgeverij „Hamer" te den Haag geeft het thans uit. Wij wijzen op de artikelen over de beoefening der sibbe- en wapenkunde, wie let er op langs den weg, landelijke bebouwing, sakkerloot en scharlookeren, over hagal en zonnerad. Talrijke illustraties verduidelijken den tekst.

Tijdschrift voor Geschiedenis en folklore. 3e Jaarg. 1940. 2e afd. Wij missen in dit tijdschrift den naam van Joz. Cornelissen en vernemen dat genoemde schrijver, die zoo veel reeds publiceerde voor de Vlaamsche volkskunde, zijn pen heeft neergelegd met het oog op zijn hoogen leeftijd. Wij betreuren dit, maar kunnen het respecteeren. Nu schrijft A. Gielens over een pamflet „Het beclach van Antwerpen, (1885)" en over het schilderij „De drie koningen" van P. P. Rubens. Bern. Janssens schrijft over traditioneele gebakken en lekkernijen en over de herstelling van het ciborium in de kerk van de H. Dymphux te Geel. J. de Schuyter schrijft over potpijprookers te Bornem en elders en L. Lickens over St. Huibrechtszak in de molens van Antwerpen en Mechelen.

Wiegekind en Kleuter. No. 2 Nov. 1940. Mevr. J. Riemens-Reurslag schrijft over „Vieren wij dit jaar St. Nicolaas?" Id. No. 3, Dec. Dezelfde schrijfster schrijft over Oud en Nieuw. H. van Guldeuer bespreekt Doopvonten. G. Lagerlöf schreef over Kerstmis in Zweden. Verder over Volkskunst-Kinderkunst. Idem No 4. Jan. 1941. Ook in deze afl. komen evenals in de vorigen verschillende belangrijke artikelen speciaal over kinderverzorging en kinderopvoeding voor. Een en ander is aardig geïllustreerd.

J. R.

Tautosakos darbai (Folklore studies). VII (Publication of the Lithuanian Folklore Archives.) Kaunas 1940: Klaipédiskiu Lietuviu tautosaka. Redagavo J. Balys.

Dit deel bevat folkloristisch materiaal uit het Memelland, in de Litause taal, grotendeels door Litause gymnasiasten, onder medewerking en leiding der docenten A. Venclova, J. Uzpurvis en S. Semerys, verzameld. Een deel der teksten was reeds ruim 30 jaar geleden door den boer J. Gozé opgetekend. Van hem en enige verwanten van hem alsmede van de vertelster Ieva Plévienė worden door J. Uzpurvis enige levensbijzonderheden meegedeeld. De thans gepubliceerde teksten (niet het volledige materiaal) zijn in de volgende groepen ingedeeld: 1. liederen (dainos), 2. sprookjes en vertellingen (pasakos ir sakmés), 3. gebruiken (paprociai), 4. spreekwoorden en spreekwijzen (patarlés ir priezodziai), 5. raadsels (mislés). De wijze, waarop deze verzameling tot stand kwam, maakt het begrijpelijk, dat de optekeningen niet alle perfect zijn. De redacteur heeft zekere foutjes kunnen corrigeren, maar hij heeft in het algemeen de teksten onveranderd gelaten. Dat heeft o.a. ten gevolge, dat de dialektismen zeer talrijk zijn en ons bij de lectuur opvallen: sterk afgesleten uitgangen; *e, o* voor Lit. *ie, no* (in enkele teksten *ei, ou*, waarnaast soms *ie* *é* en *vo* *o*): *e, o* voor korte *i, u*, enz. Al zijn ook de transscripties niet steeds consequent, men kan uit deze teksten het eigenaardige Memellandse Zemaïtisch goed leren kennen. In vele teksten komen allerlei Duitse woorden voor, en onder de gedichten zijn er, waarin Duitse regels met Litause afwisselen; hierover vindt men een en ander in de voorrede.

Leiden. N. van Wijk.

Upplands Fornminnes-Förenings Tidskrift. XLVI : 2.

Oskar Lundberg wijdt een uitvoerig artikel aan de Upplandse dichter Olof Thunman. Rutger Sernander vertelt van de reusachtige pereboom te Hamra in Uppland, die de strenge winter van 1709-'10 overleefde en thans Zwedens grootste perboom is. In een moeras bij Osterunda, Domta vad genaamd, vond men in 1910 enige sieraden uit het bronzen tijdperk. Aan de beschrijving van deze voorwerpen is het artikel van Greta Arwidsson gewijd. Einar Kjellen beschrijft in een artikel, dat van talrijke afbeeldingen vergezeld gaat, de pas ontdekte rotstekeningen in Zuidwestelijk Uppland. Göran Posse houdt zich bezig met de vraag, waar zich de praehistorische versterkingen in de buurt van Uppsala precies moeten hebben bevonden. Nils Sundquist beschrijft een teruggevonde kaart van Uppsala uit 1660. Door Sven Ulric Palme wordt een geschrift uitgegeven, dat van belang is voor de geschiedenis van de stad Sigtuna, namelijk het verslag van burgemeester Eric Kyhlman, die zijn ambt van 1737 tot 1759 uitoefende.

Dr. E. J. Gras.

Ontvangen Boeken

Mr. Dr. A. de Goede. Swannotsrecht. Westfriesche rechtsgeschiedenis. Deel I. Uitg. Kemink en Zoon N.V. over den Dom, Utrecht. 1940. Prijs ƒ 10.—.

Dit is een zeer merkwaardig en belangrijk boek en wij weten niet wat wij het eerst zullen prijzen, de groote kennis, waarmede de gegevens zijn uitgewerkt of de groote ijver, waarmede ze uit de oude archieven en bibliotheken zijn bijeengegaard. Dit werk heeft gediend als proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtsgeleerdheid aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Prof. Siccama was promotor. Onder swannots-recht wordt het buurrecht verstaan, behoorende tot het gebied van het gading, dat is de zitting voor de kennisneming van geschillen in eersten aanleg en voor het geven van de eindbeslissing. (blz. 357). De basis van de Westfriesche samenleving was en bleef de banne, waarin de geërfden in ruimen zin ofwel de buren de leiding hadden. Op de buren steunde in de bannen het rechtsleven, zij waren de leden van de buurschap, de dragers, uit hoofde van hun grondbezit, van macht (blz. 405). De aanduiding swannot werd o.a. gebruikt in de costumen van het baljuwschap Nijenburg van 1 Febr. 1570 (blz. 406). Swannot komt overeen met het oud-friesche swetnat, dat grensgenoot of buur beteekent. Het woord swet kwam ook in het Westfriesch voor en duidt op land, op een erf (blz. 407). Schrijver behandelt achtereenvolgens de banne, de kogge, het ambacht, het go, de bestuurspolitiek na 1289, de standen ,de welgeborenen, de grondlasten, de rechtscolleges, de indeeling van de banne, om ten slotte te komen tot de rechterlijke organisatie en tot de swannots. Talrijke bijlagen en twee bronnenlijsten besluiten dit werk, waaraan nog drie uitvoerige registers en een landkaart volgens den toestand in 1289 zijn toegevoegd. Het zal de belangstellenden in deze origineele studie verheugen te vernemen dat een tweede deel met weer andere weinig bekende of geheel vergeten gegevens in bewerking is.

J. R.

De Tuin der Goden. Mythen der Egyptenaren, volken van Voor-Azië, Indiërs, Grieken, Scandinaviërs en Kelten. Onder redactie van Prof. Dr. A. G. van Hamel. Met medewerking van Prof. Dr. H. Th. Obbink, Dr. K. de Vreese, Prof. Dr. W. E. J. Kuiper en Prof. Dr. A. G. van Hamel. Illustraties van Anton Pieck. Uitgeversmaatsch. W. de Haan N.V., Utrecht. 1940. Prijs in luxe band ƒ 5.90.

Wij hebben in lang geen werk gezien, waarin de wetenschap der mythologie zoo aantrekkelijk en smaakvol naar voren is gebracht als in dit fraaie werk, fraai van uitvoering en fraai van illustraties. In zes uitvoerige hoofdstukken wordt in een prettig leesbaren stijl veel verteld over, maar ook vooral uit de mythologie

der bovengenoemde volken. En de prachtige platen, waaronder talrijke gekleurden van Anton Pieck, maken het doorbladeren van het werk tot een genot voor de oogen. Het werk kan niet alleen als wetenschappelijk boek veel vreugde brengen, ook aan den ontwikkelden leek, maar het is inderdaad geworden een ding van schoonheid, wat volgens het bekende spreekwoord eenen vreugde voor immer is.

Wij veronderstellen dat de uitgevers veel genoegen van deze uitgave zull beleven.

J. R.

Anne H. Mulder. Zeven eeuwen Nederlandsche levenskunst. Een geschiedenis van het dagelijksch leven. Compleet in 5 deelen: ingenaaid ƒ 14.50, gebonden ƒ 19.50. Prijs der losse deelen: ing. ƒ 3.90; geb. ƒ 4.90. Uitg. Em. Querido's Uitgeversmij., Amsterdam. 1940. 1ste Deel.

Dit is ongetwijfeld een zeer merkwaardig boek, het is origineel en knap geschreven en is ook echt Nederlandsch. Wanneer wij vernemen dat mej. Mulder doctoranda in de Nederlandsche letteren is en gestudeerd heeft onder Prof. Albert Verwey en bovendien de kunstgeschiedenis en de muziekgeschiedenis beoefend heeft, dan is het wel iets bijzonders dat hier een boek voor ons ligt, waarop we op zulk een prettige wijze in de geschiedenis van het dagelijksch leven van zeven eeuwen worden ingewijd.

Het boek geeft veel meer dan het prospectus doet verwachten. Het is niet alleen geschiedenis geschreven met alleen een verloren muiltje in de hand (blz. 8), of een omgestooten wijnglas vóór je. Dit eerste deel behandelt zeer uitvoerig wat met het middeleeuwsche huis in verband staat. De ondertitel van het boek luidt dan ook: „In Holland staat een huis" en de verschillende hoofdstukken, — het zijn er een twaalf-tal — dragen als titel, men zou kunnen zeggen: als motto, — de verschillende regels van dit oude en welbekende kinderliedje. Snedige opmerkingen kruiden het verhaal, oorspronkelijke gezegden, aardige zinswendingen. Juist een boek om in deze zware tijden ter hand te nemen en zich te spiegelen aan het verleden. Over het gedeelte dat tot de kerk behoort, de cathedralen, de bisschoppen, de kapittelheeren, ja zelfs over de begijntjes, hadden wij gaarne iets meer vernomen, zeker een bewijs, dat al het andere gebodene ons aangenaam, maar ook nuttig heeft bezig gehouden. Met belangstelling zien wij dan ook uit naar de volgende deelen.

J. R.

Duizend en één avond. Groot verhalenboek voor den Nederlandschen lezer. Onder redactie van *Emmy van Lokhorst* en *C. J. Kelk.* Met medewerking van meer dan 100 Nederlandsche en Vlaamsche auteurs. Eerste Reeks. Uitgeverij Contact, Amsterdam. z. j. Prijs per bundel ƒ 1.75 geb. Bij inteekening op 6 bundels ƒ 9.— geb.

Hier is een boek, dat voor menigeen een langen donkeren avond zal verkorten. De keuze der verhalen is eene zeer gelukkige geweest. Maar van onze beste vertellers en vertelsters werken er dan ook aan mede. Een dertigtal verhalen krijgen we hier en we ontmoeten namen als Maurits Uyldert, Top Naeff, Theun de Vries, J. W. F. Werumeus Buning, Ina Boudier-Bakker, Nine van der Schaaf, Marie Koenen, C. J. Kelk en vele anderen en niet minder goeden dan de genoemden. De bundels zullen zeker hun weg wel vinden.

J. R.

J. W. F. Werumeus Buning. Lof van Nederland. Gedichten, verzen en rijmen. Uitg. Em. Querido, Amsterdam z. j.

Dit is een bloemlezing, maar een bloemlezing speciaal van gedichten waarin de schoonheid van het vaderland wordt beschreven of bezongen.

Talrijke bekenden treffen wij aan, maar ook menig onbekend vers, dat de moeite waard is te kennen en het te bezitten. Dit is dan een bundel om af en toe ter hand te nemen. Marnix, Hooft, Breeroo, Starter, Camphuyzen, Cats, Revius, Vondel, Huygens en anderen doen hier hun zangen hooren, maar ook de tachtigers en ook Jan Prins, Gossaert, Jacq. van der Waals, Bloem, Greshoff, Slauerhoff, Marsman, Hoornik, Clara Eggink, B. Aafjes en anderen, niet minder goed, ontbreken niet.

J. R.

H. Dijkhuis. Vijftig dagen in een jordaans kosthuis. N.V. J. Emmering's Uitgeverij, Amsterdam. 1939 (Niet in den handel).

Dit is een posthume werk, bezorgd door F. van Heck en H. N. ter Veen, die het boekje van een voorwoord voorzagen. Den 4den Sept. 1939 overleed Henk Dijkhuis, een jong sociograaf. En een jaar later kwam dit boekje uit, vooral om het te verspreiden onder hen, die Dijkhuis gekend hebben. Ten einde een grondige studie te maken van de inwoners van de Jordaan, zocht Dijkhuis daar een kosthuis, gaf zich uit voor knecht in de bloembollenpakkerijen zonder werk en tijdelijk boekenkolporteur. Op deze wijze heeft hij de Jordaners goed kunnen bestudeeren als sociograaf, maar wat ons bij de lezing vooral treft, is de menschelijkheid, de waarheidsliefde en de levendige beschrijving, welke tot uiting komen in dit boekje, dat oorspronkelijk een doctoraal-scriptie was over het Jordaansche groepsleven voor Prof. Steinmetz. Het werkje is als volgt onderverdeeld: Motiveering, Ensceneering, was de omgeving typisch Jordaansch, de menschen, het gezin en de kostgangers, de arbeid, de vrije tijd ,de dronkenschap, het geld en de woeker, meeningen en omvang van kennis, de persoonlijke relaties. In een kort bestek een groote rijkdom van met lieefde verzamelde gegevens. Een prachtige bijdrage voor de kennis van een groote volksgroep in onze hoofdstad.

J. R.

Diverse Verslagen

NEDERLANDSCH VOLKSKUNDIG GENOOTSCHAP.

In den namiddag van den 19den October werd te Utrecht in het Utr. Muziek Lyceum de Alg. Vergadering gehouden van het Nederl. Volkskundig Genootschap, dat in het begin van dit jaar werd opgericht door abonné's en medewerkers van het Tijdschrift „Ons Eigen Volk". Als voorzitter opende Mr. Dr. A. de Goede de bijeenkomst en zei in zijn openingswoord dat het nu het moment is voor ons Nederlanders en Friezen om vast te stellen wat wij zijn. Wij wenschen ons te bezinnen op den eigen aard. Dit is de taak van deze vereeniging. Daarop verkreeg Drs. H. Tj. Piebenga het woord voor zijn inleiding „Over de Friesche boerenwoningen". Hij deed naar voren komen de ontwikkeling welke de indeeling der Friesche boerderij had doorloopen van af praehistorische tijden tot heden. De hoofdvormen uit de praehistorische tijden, blootgelegd onder anderen te Eesinge onder leiding van Prof. v. Giffen, zijn tot op den huidigen dag nog kenbaar. Spreker schetste de kop-hals-romp-vorm: Stal met gang in het midden en het woonhuis er dwars tegen aan. Voorloopig zonder schuur. Voor berging voeder werd dan een leegstaand stalvak gebruikt. De ontwikkeling is dat de hooiberg zoo dicht mogelijk bij de stal ligt, later zoo dicht mogelijk bij de schuur en tenslotte tot onder het dak van de schuur komt. De woning heeft zich steeds teruggetrokken en de boerderij verloor de hals. Bij de opgravingen heeft men gevlochten matten gevonden, welke gediend moeten hebben voor een deel als staanplaats voor de achterpooten der koeien, voor een ander deel voor het samenhouden van de mest. Dus niet voor het bevatten van voeder, zooals eerst gedacht werd. De mest diende oorspronkelijk voor dichting van de wanden, voor ophoogen van de terp, als meststof en, gedroogd, als brandstof. De oorspronkelijke friesche boerderij was niet het prototype van de saksische boerderij. De heer Piebenga besprak vervolgens de boerderijen in Westfriesland, speciaal die op Wieringen en Terschelling en hij vond daar dezelfde grondvormen. Een één-rijig staltype is van ouden datum en komt ook voor. In Zuid-Holland zijn de constructies anders, hoewel ook niet overeenkomende met de Saksische vorm. Spreker eindigde zijn belangwekkende rede met iets te vertellen over het friesche ulebord, een driehoekige opening in de schuurgevel, met makelaar en zwanen

er boven op. Ook op Wieringen komt dit voor. Ten slotte sprak hij over de eigenlijke „gevel" als gedeelte van het huis dat boven de schuur uitkomt.

Vervolgens sprak de heer F. J. Overwijn over het Oera Linda Bôk. Spreker was de meening toegedaan, dat tot grondslag van een groot gedeelte van het Oera Linda Bôk, zooals wij die sinds 1872 kennen, gediend moet hebben een zeer oude zeldzame kroniek, welke aanteekeningen bevat, welke groote waarde hebben voor de vóórgeschiedenis van de Friezen. Het Frya-volk zouden namelijk de Friezen zijn, wier bakermat Overwijn zoekt in Midden-Siberië. Uit dit oervolk zouden drie volken ontstaan zijn, die voorgesteld worden door de landmaagden, het blanke ras door Frya, het gele ras door Finda en het zwarte ras, de oude Egyptenaren door Lida. Deze oude friesche kroniek zou dan de oudste geschiedenis van het friesche volk bevatten, mythologisch en als fabel. Ze is oorspronkelijk en niet overgeschreven. Uitvoerig staat spreker stil bij de uitdrukking „haat trad bij haar binnen". Onder haat moet hier ôd verstaan worden, dat feitelijk lust of welzijn beteekent, en wel geestelijke lust of geestelijk welzijn, hetwelk op een oorspronkelijke religieuze ondergrond wijst. Uitvoerig staat spreker dan stil bij den naam Wralda, dat als Wr.alda geschreven staat, waarbij volgens spreker Wr geestelijk bewegen beteekent, in tegenstelling met Nr, dat stoffelijk bewegen beteekent en alda zou atha, of geestelijke vader beteekenen. Frya beteekent de beminnelijke, later de vrije en heeft de inborst van Wr.alda. Over Fasta deelt spreker mede, dat hiermede het vrouwelijk beginsel is uitgedrukt. Spreker concludeerde dat deze kroniek, de bron voor het Oera Linda bôk, echt is, dat ze een geschiedenis van het eigen volk bevat, met kostbare gegevens voor onze voorgeschiedenis en dat de Frya's behooren tot de oudste cultuurvolkeren der wereld. Beide voordrachten werden met belangstelling aangehoord, hetgeen vooral nog tot uiting kwam bij de op beide lezingen gevolgde geanimeerde gedachtenwisseling. De belangstelling was aanleiding dat voortaan meer dergelijke volkskundige bijeenkomsten zullen worden gehouden.

STUDIEKRING „YGGDRASYL".

Lezing over RUNEN EN SYMBOLEN.

Op 5 Januari j.l. hield de heer J. Rasch uit Utrecht, Redacteur van het volkskundig tijdschrift „Ons Eigen Volk" in „Diligentia" een lezing voor de studiekring „Yggdrasil", onder voorzitterschap

van den heer August Heyting, over Runen en Symbolen. Spreker begon met de twee alfabets van Noorsche runen, elk van 16 letters, waarvan bij het eerste alle lijntjes recht waren, terwijl bij het tweede er van de schuine lijntjes ook krom waren. Het eerste was het oudste omdat de letters in de bast van de beuk of in beukenhout werden ingereten, vandaar de engelsche naam to write voor schrijven. Hieruit bleek, dat er in Noordwest Europa ook voor de komst der Romeinen een letterschrift bestond. Trouwens de woorden, Buchstaben, boekstaven en boek, ontleend aan de beuk wijzen hierop, even als het woord lezen, dat het uitzoeken of uitlezen van letterstaafjes beteekende.

De kennis der runen was beperkt tot de stand der geleerden en deze kennis werd runend, dat is fluisterend doorgegeven. Aan de hand van teekeningen bezag spreker daarop de verschillende runen nader en wees op hun voorstelling en benamingen en op het veelzijdig karakter als tooverrune, afweer, symbool en hun rol bij de vaststelling van de plaats van de zon in de dierenriem. Het werpen van het lot beteekende oorspronkelijk het werpen van takjes of loten in de vorm van runen, waaruit men dan naging welke handeling men moest verrichten wanneer een belangrijke beslissing moest worden genomen.

Vervolgens sprak spreker over de huismerken, welke op grafzerken, in kerkmuren en kerkdeuren, op familiewapens en op inventarisstukken van boerderij en visschersvaartuig en als handteekening onder oude documenten voorkomen. Velen dezer huismerken vertoonen overeenkomst met runen of zijn er combinaties van. Ook vindt men ze soms terug in de handelsmerken van oude zaken.

Het tweede gedeelte van sprekers lezing was gewijd aan de heidensche en christelijke symbolen. Cirkel en kruis, enkel en gecombineerd, het zonnerad, het oog, de driehoek, de vijf- en zesster, werden nader besproken; ook de visch, de duif, het anker, het hert en vervolgens enkelen van de symbolen der heiligen, der planten en dieren en gesteenten.

Na afloop was er gelegenheid tot vragenstelling en het bekijken van enkele afbeeldingen in meegebrachte literatuur.

Den 9den Februari denkt de heer August Heyting in aansluiting op dit onderwerp te spreken over de Symboliek van ons Letterschrift.

Uitingsvormen van de
Westfriesche Volkscultuur 2

Mr. Dr. A. DE GOEDE.

§ 1. *De volksschilderkunst.*

Ik verwacht dat er verschillenden onder de lezers zullen zijn, die de vraag stellen: wat is volksschilderkunst?

De vraag wil ik zoo duidelijk mogelijk beantwoorden, dus kan ik het beste een beschouwend antwoord geven.

De volksschilderkunst is een verschijnsel geweest, dat zich vooral in den loop van de 17de eeuw openbaarde. Men beschilderde meubels en kleinere gebruiksvoorwerpen, teneinde het hout te beschermen en een versiering er aan te geven. Het siermotief is plaatselijk wel verschillend, de eene streek werkte o.a. met helle, frissche kleuren, zooals in de provincie Friesland met name in Hindeloopen het geval was. Op andere plaatsen trof men matte, zachte kleuren aan, vrijwel met dezelfde motieven, zooals in West-Friesland onder meer in de omgeving van Hoorn gebeurde. Verder had b.v. Volendam de eigenaardigheid evenals Edam, om vooral bijbelsche voorstellingen aan te brengen. Assendelft, waar ook een hooge trap in deze kunst bereikt werd, gebruikte in vele gevallen een compromis tusschen beide genoemde vormen, of bracht inplaats van bijbelsche voorstellingen landschappen aan. [1]) De Assendelver beschilderde kasten waren oudtijds zeer gezocht.

Deze kunst werd uitgeoefend door de gewone plaatselijke schilders waarvan de één vaardiger was dan de ander. Vrijwel van alles werd beschilderd, van houten napjes af tot groote houten kasten en schrijftafels toe.

In Westfriesland is de kennis van deze kunst vrijwel uitgestorven in den loop van de vorige eeuw. Ook in de provincie Friesland was zij nagenoeg verdwenen, doch is in de laatste vijftig jaren hersteld, door de ondernemende schildersfamilie Roosjen in Hindeloopen. Het succes van dit ondernemen mag bekend geacht worden, alle meubelschilderkunst wordt tegenwoordig eenvoudig voor Hindeloopensch versleten. Alleen in antiquiteitshandels vinden we nog de bewijzen dat deze kunst vroeger ook in ons gewest bekend

NOTEN.

[1]) Landschappen en bijbelsche voorstellingen worden veelal in de Hindeloopensche schilderkunst aangewend.

geweest is.[1]) Het economisch succes van de Hindeloopensche onderneming is verbazingwekkend geworden, tot in alle oorden van de wereld wordt dit schilderwerk verkocht.

En nu, onze streek? Is alles heelemaal echt uitgestorven, bezitten de Westfriezen niet het initiatief dat de Midfriezen van de provincie Friesland in dit opzicht eigen was?

Ja, toch wel, een enkele schilder heeft de oude Westfriesche schilderkunst met zijn matte kleuren weer opgevat, op aandringen van de „West-Frieze-Styk".[2]) Er is een begin.

Een enkele zal mij zeggen dat in dezen tijd van fabriekswerk het toch geen zin meer heeft om zulk een handwerk te leveren. Immers wordt dan aangevoerd, het fabriekswerk is veel goedkooper en dat koopt men liever. In deze opmerking schuilen verschillende fouten. De eerste is wel, dat fabriekswerk zooveel goedkooper is. Een ieder weet immers, naar verondersteld mag worden, dat goed fabriekswerk in het geheel niet goedkooper is dan handwerk. Dan zal men aanvoeren dat het te kostbaar wordt voor een huisschilder om zooiets te ondernemen. Ook dit is niet juist, het handwerk moge dan langzaam gaan doch de betaling is hooger, zoodat die van dit werk minstens gelijkgesteld kan worden met die van het goede fabriekswerk.

Dat men liever fabriekswerk koopt is een „logische" opvatting, die minstens even belachelijk is als „onlogisch". Immers het geschilderde werk is duur, het is handwerk en het is een luxe, dat is juist, maar de verkoop van dit werk vlot altijd goed. Als men in de groote steden komt, zooals den Haag, Amsterdam, e.d., dan zal men in enkele zaken z.g. Hindeloopensch werk zien. Dit wordt echter grif verkocht. Waar het op aan komt is het willen en durven ondernemen.

Jaar en dag heeft men de menschen ervan trachten te overtuigen, dat fabriekswerk even goed was als ander werk en dat tegen fabriekswerk voor een gewone arbeidsman niet op te werken is. Dit is een leugen! Tegen fabriekswerk kan men als kleine ambachtsman concurreeren, doch dan moet men niet het fabriekswerk na zitten te maken ,doch werk maken dat niet door een fabriek gedaan *kan* worden.

Zulk werk is nu bijvoorbeeld handschilderwerk. (andere voorbeelden: uitsnijkunst, wat niet verward moet worden met houtsnijwerk, enz.) Dat de prijzen goed zijn, kan ieder handwerksman ervaren, als hij een zaak van deze artikelen in de groote stad binnenloopt en een prijs vraagt. Onwillekeurig zal hij dan zeggen: dat doe ik voor de helft ook wel.

Inderdaad het is een luxe om Hindeloopensche stoelen e.d. in zijn huis te hebben, doch er bestaan nu eenmaal zeer veel menschen die van zulk een luxe houden. Is eigenlijk niet zeer veel van ons dagelijksche leven beïnvloed door onze zucht naar luxe? Het belangrijkste is echter, dat deze schilderkunst gevraagd wordt over de geheele wereld, daar het een speciaal Nederlandsch product is. Van dit product heeft Hindeloopen zich, geruggesteund door de laksheid in Westfriesland, vrijwel een soort monopolie verworven. Toch zitten er ook voor de Westfriesche handwerkslieden rijke mogelijkheden in.

Het kennen van deze schilderkunst is eigenlijk niet eens zoo geweldig moeilijk, velen zullen het machtig zijn, als zij het maar probeeren.

Zou er een niet-willen bij de ambachtslieden zijn, is mij eens gevraagd. Zie, deze vraag is uiteraard belachelijk. De ambachtsman die zijn vak verstaat wil graag genoeg wat verdienen, doch in de laatste vijftig jaren is dit werk in Westfriesland nagenoeg nooit meer gedaan. De huisschilder heeft dit werk nooit meer gezien en kan er nu de mogelijkheden moeilijk meer van beoordeelen.

Hij heeft in de vloed van cliché-werk zijn eigen vakkennis in vele gevallen leeren onderschatten. Toch acht ik het mogelijk, dat als de plaatselijke schilders er maar eenmaal op gewezen zijn, er enkelen zullen zijn die deze oude kunst weer willen beoefenen.

Tenslotte wil immers de ambachtsman zijn eigen kennis, zijn eigen ondernemingsgeest wel eens uiten in eigen werk. Of zou de Westfriesche ambachtsman dit verlangen niet kennen? Natuurlijk kent hij het.

Zulk een schilderkunst behoort aan het Westfriesche volk zelf, het maakt deel uit van den Westfrieschen volksaard, het is een uiting daarvan. De schilder die zijn fantasie kan uiten in zijn werk, spreekt zijn eigen innerlijke persoonlijkheid uit. De schilder is in zulk een werk zichzelf.

Dat wil dus zeggen ,hij ontkomt een oogenblik aan het eenheidswerk ,aan de gangbare sleur. Hij breekt een oogenblik met de moderne eenvormigheid, die wij wel de voorvoeging modern geven en daarmede eigenlijk met de beteekenis van — zoo behoort het — aanduiden. Immers al wat niet modern is, is ouderwetsch, is belachelijk, is buitennissig en ga zoo maar door.

NOTEN.

[1]) Gemeenlijk verkoopen antiquairs etc. dan ook Westfriesche voortbrengselen van de volksschilderkunst voor Hindeloopsch.

[2]) N.l. de meesterschilder Groot te Oosterbeek.

Maar deze moderniteit is oorzaak van een verslapping, en moet zich voegen naar de meening van het modernisme, naar de mode, naar iets wat buiten jezelf staat.

Uiteraard ligt hierin een mooie aanleiding voor het verkrijgen van een zoogenaamde slavenziel.

Het dialect dreigt te verdwijnen omdat *men* het belachelijk acht. Velen haasten zich het dialect te verbergen, waardoor ze nog veel meer van hun persoonlijkheid overboord gooien en een onderdeel worden van de kleurlooze massa van algemeen beschaafd sprekende Nederlanders.

Toch zijn er menschen, die met zulk een oer-uit-de-lijn-vallend dialect beroemd werden en worden. Onze redders aan het strand van de Noordzee spreken dialect, maar zijn kerels, zijn personen, zijn anders dan de kleurlooze massa van de moderne geesten. Zij verloochenen zich zelf niet, zij zijn zichzelf, hun dialect is een deel van hun persoonlijkheid, zij zijn dan ook menschen die buiten het vakje van de moderniteit vallen, of anders er boven uit steken. Zij zijn iets, want, zij zijn zich zelf!

Dit is iets dat iedere Westfries zich kan verwerven o.a. de Westfriesche huisschilder. Hij kan ook zich zelf zijn, zich uiten in zijn eigen kunst, een kunst die betaald wordt, omdat het eigen kunst is, omdat zij ook niet past in het hokje van de moderniteit, doch evenals onze redders uit de doffe eenvormigheid uitsteekt.

Schilders hier zit een kans, zoowel economisch als ideëel.

§ 2. *De touwknoopkunst.*

De tijd van de zeilschepen behoort tot het verleden. De blanke zeilen zijn van de oceanen verdwenen en vervangen door stinkende schoorsteenen. De zeelieden krijgen een andere opleiding, hun kennis en kunde omvat geheel andere dingen dan die van den zeeman van weleer. De tijd van het mattenspekken, van het knoopwerk is ook voorbij, immers er zijn er weinigen meer die deze kunst beheerschen. Was deze kunst in vroegere tijden voor de oude zeeman, die de zee vaarwel moest zeggen, een soort pensioenfonds, nu is zij vergeten. Althans, dat is de gangbare meening die niet heelemaal waar is, doch daarover hieronder meer. Ik zeide, dat deze kunst een pensioenfonds was, en mogelijk zal een eenigszins ter zake kundige lezer zich verbazen. Doch de oudere zeelieden zullen zich herinneren dat voor een vijftig jaren geleden de zeeman die uit de vaart kwam een slechten tijd tegemoet ging. Hoe gauw werden hem op slinksche wijze niet door de „landhaaien" zijn zuur-

verdiende spaarduitjes afhandig gemaakt. De enkele die aan deze geldelijke gevaren ontkwam, kwam dan toch al spoedig tot de ontdekking, dat zijn spaarsommetje ontoereikend was voor een eenigszins onafhankelijk bestaan aan wal.

Gelukkig is hiervoor een oplossing gevonden in den vorm van de tehuizen voor rustende zeelieden, welke ieder wel bekend zijn.

Vroeger bestonden deze echter niet en moest de oude zeeman toch evenzeer leven. Dan bracht de kennis die hij opgedaan had in zijn zeemansjaren uitkomst. Zij 't dan ook een schamele verdienste, toch was het hem mogelijk ervan te blijven bestaan; zie dat was zijn pensioenfonds, het maken van touwknoopwerk.

Doch behoudens uitzonderingen, wordt de touwknoopkunst heden niet meer voor dit doel uitgeoefend. De zeelieden worden trouwens ook veel minder in deze richting opgeleid, dus zou het te voorzien zijn, dat met eenige jaren de touwknoopkunst geheel verdwenen zou zijn. Ze had immers geen nut meer, er zaten geen economische mogelijkheden in, wat de sterkste voorwaarde voor een verdwijnen is.

Maar zie, het ontbreken van economische mogelijkheden was wel een bewering, doch een bewering die evenmin juist is als die van dezelfde strekking betreffende volksschilderkunst.

In Terschelling is men tot een tegenovergestelde opvatting gekomen. Als men de beredeneering van deze Terschellinger opvatting in het volgende leest, zal men onwillekeurig inzien hoe eenvoudig deze eigenlijk is. Ongeveer als het beroemde verhaal van 's heeren Columbus' handigheid met het ei. De redenatie was nu als volgt: Er zijn nog menschen die de touwknoopkunst machtig zijn en er zijn tallooze lieden die er pleizierjachtjes op na houden. Deze luxe jachtjes zijn vooral sinds 1918, evenals de geheele watersport, zeer vooruitgegaan. Het zeilen is een populaire sport geworden, dus ..... waar dit met zeilvaartuigen uitgevoerd wordt, zullen de liefhebbers van de watersport de oude zeemanskunst op prijs weten te stellen.

Daarbij, zullen de eigenaars van die luxe scheepjes, die nu als stootkussen een oude autobuitenband gebruiken of een dergelijk weinig fraai voorwerp, die niet gaarne vervangen door een mooi met de hand geknoopt touwstootkussen? En zoo waren er op één scheepje al wel duizend mogelijkheden op te noemen, welke door een handig touwknooper benut zouden kunnen worden. Het was de Terschellinger Klaas Knop, zelf een oud-zeeman, die het voorgaande bedacht. Ook dacht hij aan de slechte tijdsomstandigheden met zijn vele werkloozen; in de touwknoopkunst zag hij een vak

waarmede de werklooze weer wat zou kunnen verdienen, doch hij moest het hen eerst leeren.

Klaas Knop begon met vijf jongens welke nu zoover opgeleid zijn, dat ze hem als leeraren ter zijde staan, want momenteel nemen 's winters aan deze cursussen, welke van de vereeniging „Ons Huis" uitgaan een honderdtal jongens deel. Zij leeren hier op volkomen vakkundige wijze het oude schiemanswerk: knoopen en splitsen, zeilnaaien, fancy-werk, enz. enz.

Door wijlen Dr. W. van Dieren werd het Klaas Knopfonds gesticht, teneinde dit werk uit te breiden en deze oude volkskunst voor den ondergang te behoeden.

Aan leerlingen die vier wintercursussen hebben gevolgd, wordt, als zij aan een examen voor den Raad van Toezicht voldoen, het diploma van het Klaas Knopfonds uitgereikt.[1])

De lezer zal nu vragen wat men met zulk een diploma nu nog kan beginnen en daar kan al op geantwoord worden, uit het voorgaande. Immers het te gebruiken touwmateriaal kan niet fabrieksmatig gemaakt worden, de vraag er naar is groot, want hoeveel zeilschepen en scheepjes treft men niet in Nederland aan? Dan nog de zoogenaamde gespekte matten, die ook door de gediplomeerden vervaardigd worden, zullen menige salon tot eer strekken. De meesten van de lezers zullen deze matten nog wel nooit gezien hebben en kunnen er dus de schoonheid onmogelijk van waardeeren.

Laten we hopen, dat u de gelegenheid krijgt deze eens door bemiddeling van de West-Frieze Styk te kunnen bewonderen. Dan zult u zelf zien en oordeelen.

Daarbij, de gediplomeerden zullen aanmerkelijke voorsprong hebben bij de andere jongelui, als zij solliciteeren naar betrekkingen als b.v. havenmeester van een jachthaven. Het diploma is immers een waarborg voor vakkennis? Dat dit een niet weg te cijferen punt is, zal de lezer duidelijk zijn, want hoeveel nieuwe jachthavens zijn er in de laatste tijd niet aangelegd.

Hiermede hebben we dus de bestaanswaarde en — mogelijkheid — van een levende volkskunst aangepast aan de tegenwoordige behoeften leeren kennen. Voor de jonge Terschellingers is een nieuwe bestaansmogelijkheid door het herstel dezer oude cultuuruiting geschapen. Zou zulks ook in Westfriesland niet mogelijk zijn? Natuurlijk is dit mogelijk, zegt de doelstelling van de West-Frieze-Styk. Westfriesland heeft nog zijn zeelieden, die deze kunst machtig zijn en als er liefhebbers zijn, kan er in ons gewest ongetwijfeld een dergelijke instelling opgericht worden als het Terschellinger Klaas Knopfonds. De tegenwoordige slechte tijdsom-

standigheden zouden het tot een misdadige onverantwoordelijkheid stempelen om nog langer de bestaansmogelijkheden van deze oude volkskunst te negeeren.

Er zitten mogelijkheden in, men ziet toe dat men de geboden mogelijkheden niet laat ontsnappen.

De Westfriesche cultuur is een waardevol bezit en biedt groote mogelijkheden aan ons volk, dat zijn eigen cultuur nog niet verloren heeft en in geen geval wil verliezen. Westfriesland kan met de eigen eeuwenoude cultuur nog steeds zijn voordeel doen, en lang niet alleen ideëel, maar ook, en dat is in de huidige tijdsomstandigheden niet het meest onbelangrijke, ook materieel.

§ 3. *De smeedkunst.*

De smeedkunst, welke in West-Friesland zelfs zeer rijke resultaten heeft gehad, is echter vrijwel geheel zonder een spoor na te laten verdwenen. Ik denk hier bijvoorbeeld aan de eens wereldberoemde Schagermessen en dergelijken. Ook in dit vak viert de vereering van het fabriekmatige werk hoogtij, terwijl ook hier eenige verandering mogelijk en bovendien wenschelijk is.

In Edam is men op geringe schaal begonnen of beter herbegonnen met het oprichten van een kunstsmederij, doch het valt nog niet te zeggen of deze zal aansluiten bij de Westfriesche kunstsmederij of dat deze de gewone moderne richting zal volgen.[2]) Deze moderne richting heeft dan dit nadeel, dat deze kunst buiten de volkscultuur blijft staan. Mogelijk zal hier een wijziging in komen.

Wat het herleven van de smeedkunst aangaat, stond er in de „De Courant-Het Nieuws van den Dag" van Vrijdag 30 December 1938 een belangwekkend artikel over de pogingen in deze richting ondernomen in Noord-Brabant. Uiteraard ligt Noord-Brabant niet in het gebied, hetwelk door de West-Frieze-Styk bewerkt wordt, doch daar in het navolgende stukje de bedoeling van de West-Frieze-Styk in dit opzicht zoo volkomen door deze Brabantsche uiting omschreven wordt, meende ik goed te doen dit stuk uit het genoemde nummer van het „Nieuws van de Dag" hier te laten

NOTEN.

[1]) In de prijslijst van het Knopfonds „Onder de Brandaris" genaamd, werd het in het bovenstaande door mij verwerkte materiaal, medegedeeld.

[2]) Hoe het tegenwoordig met dit moedige ondernemen gesteld is, weet ik niet. Het bovengeschrevene gold voor de tijd, dat dit artikel voor het eerst geschreven werd n.l. 1938.

volgen. Moge het voor de Westfriesche smeden een stimulans te meer zijn, voor de heropvatting van hun kunstwerk.

Hier volge het artikel:

„Smeedkunst herleeft in Brabant.

's-Hertogenbosch, 29 Dec. (1938). — In het museum van 't Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen te Den Bosch wordt op het oogenblik een belangwekkende tentoonstelling gehouden, georganiseerd in samenwerking met de Brabantsche Smedenkern. De tentoonstelling is merkwaardig om de vele mooie voortbrengselen van oude en nieuwe smeedkunst die zij te zien geeft en omdat het de eerste maal is dat in ons land een dergelijke tentoonstelling tot stand is gebracht. Bijzonder echter vooral, omdat zij een eerste uiting is, een eerste openbare belijdenis van de allengs allerwegen meer en meer herlevenden drang naar het hetstel van het oude ambacht.

Na de vereering van de machine is men gekomen tot het besef dat veel machinale producten doodsch en zielloos waren, dat zij den stempel van menschelijkheid misten. Koud aandeden en daardoor tal van gebruiksvoorwerpen, die vroeger stuk voor stuk kunstwerken waren, tot massaproduct maakten en dat dit een verlies beteekende.

Gelijken tred met deze kentering hield de terugkeer van den eerbied voor overlevering en traditie. Na de strooming van de allerstrengst doorgevoerde „nieuwe zakelijkheid" die een uitgesproken afkeer aan den dag legde voor wat vroeger was meende men zonder steun in het verleden een geheel nieuwe kunst te kunnen scheppen, in tegenstelling met de onomstootbare waarheid, dat de eeuwen vóór ons niet om niet zijn geleefd. Zonder het vroeger geziene klakkeloos te willen copieeren, won de overtuiging veld, dat men een eeuwenoude beschaving niet zonder meer wegcijferen kon.

Met deze kentering op het gebied van bouwkunst en binnenhuisvesting hebben de ambachtslieden hun kans gekregen. Zonder anderen ambachten of anderen streken te kort te willen doen, kan gezegd worden, dat de Brabantsche smeden dit reeds vroeg begrepen hebben. Sinds 1935 bestaat hier een Smedenkern, die zich ten doel heeft gesteld door het geven van voorlichting en hulp het werk der smeden op een hooger peil te brengen. Zij streeft naar veredeling en verbetering van het eeuwenoude smedenvak en van het degelijk handwerk. Reeds is gebleken dat vele eenvoudige smeden

den kunstzin en de vaardigheid van de voorouders nog bezitten. Deskundige adviseurs en leiders geven zich alle moeite om hen van deze natuurlijke gaven bewust te doen worden en hun ambitie en werklust, ondernemingsgeest en scheppingsdrang tot nieuw leven op te wekken. De Bossche tentoonstelling is een der middelen die zij hiertoe hebben aangewend.

Terwijl tal van oude gebouwen en musea vele voorbeelden van de vroegere smeedkunst hebben bewaard en getuigen van hetgeen het smidsvak in de samenleving heeft beteekend, wordt tegenwoordig de hulp van den smid zelden ingeroepen. Toch bieden ook nieuwe gebouwen den smid een uitgebreid arbeidsterrein. Gesmeed ijzeren hekken, afscheidingen, lantaarns, deuren, schoorsteenbekroningen en wat in de vaktaal „hang- en sluitwerk" heet kunnen door den smid zeer goed worden gemaakt. Het inwendige van een gebouw kan door het aanbrengen van gesmede trapleuningen, balustraden, vuurkorven voor open haarden, lampen en kronen voor directe en indirecte verlichting, doelmatig worden verfraaid. Zijn vaardige hand, geleid door beproefde vakkennis, is nog in staat schoone gebruiksvoorwerpen te vervaardigen, die aan de verlangens der opdrachtgevers kunnen voldoen.

Het mag den Bosschen architect H. Valk, die adviseur van den Smedenkring is, dan ook als een verdienste worden aangerekend dat hij het initiatief tot deze tentoonstelling heeft genomen en dat hij het Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen bereid heeft gevonden zijn museum daarvoor af te staan.

De belangstelling voor de expositie, die door den commissaris der Koningin officieel werd geopend, is zeer bevredigend. Op Driekoningen, 6 Januari, wordt het bezoek verwacht van honderden smeden uit het geheele land, die het werk van hun Brabantsche vakgenooten in oogenschouw zullen komen nemen."

Aan de opvattingen in het bovenstaande artikel neergelegd behoef ik niet veel toe te voegen.

§ 4. *Openluchtspelen.*

Uit het navolgende, een artikel, dat verscheen in „Ons Tooneel", zal als conclusie volgen, dat een systhematische herinvoering van de volksspeelkunst rijke successen in Westfriesland kan hebben. Is er in het navolgende alleen sprake van het Westfriesche eiland Marken, ook elders in Westfriesland is dit mogelijk. Niet altijd zal men toch gebukt behoeven te gaan onder de vloek van „folklo-

ristische" dwaasheid en zooals „Boerenbruiloften" en wat dies meer zij.

Aan het in het navolgende artikel beschreven Marker openluchtspel ontbreekt één ding, maar dat is dan ook een belangrijk ding. N.l. zoolang de Markers zich blijven baseeren op een spelonderwerp uit de geschidenis is dat prachtig, maar zoolang zij dit doen buiten de gegevens van de Westfriesche, dus eigen, historie om, miskennen zijn hun eigen aard en spelen iets vreemds.

Dit is uiteraard minder een gevolg van de spelers zelf als wel van de opstellers van de te spelen stukken. Zij kennen de Westfriesche geschiedenis te weinig, doch dit is hun niet te verwijten, want op de lagere scholen is immers Westfriesland's geschiedenis even onwelkom als het natuurlijke kind in een streng conventioneel gezin. De Markers moeten de Westfriesche geschiedenis leeren kennen, evenals talloos vele andere Westfriezen, laat dat de taak zijn van de groeiende Westfriesche beweging. Is dit gebeurd dan zal het volksspel van Marken een diepere ondergrond krijgen en een veel verderdragend resultaat mag dan verwacht worden.

Het volgende verscheen dan in de April-aflevering (1939) van „Ons Tooneel", maandblad voor het dilettanten-tooneel, door P. J. C. Hier en daar werd iets weggelaten.

„Hoe is het te verklaren, dat het tooneel op Marken nagenoeg ontbreekt? Marken is orthodox protestant, met een calvinistischen inslag. Deze geestesgesteldheid o.a. bepaalt de houding ten opzichte van het tooneel. In de eerste plaats vragen diepere levensbehoeften alle aandacht op. Het kerkelijk leven staat in 't centrum. Beginselstudie (dat begint al vroeg op knapenvereeniging en jongelingsvereeniging) worde veel belangrijker geacht. En in de tweede plaats heeft men grondige bezwaren tegen de moderne tooneelstukken. Tooneel als kunstuiting acht men grootendeels verworden tot amusements-industrie. Veel stukken prikkelen de lagere hartstochten van den mensch en verkondigen ideeën, b.v. over het huwelijk en het zelfbeschikkingsrecht der menschen, die dan tegen de calvinistische principes ingaan. Vandaar dat op Marken een tooneelvereeniging ten eenenmale ontbreekt.

Er is een jaar of twintig terug nog wel een reciteervereeniging geweest, die echter aan bloedarmoede gestorven is.

Een spoor van tooneel kan men echter ontdekken op de jaarfeesten van de jongelings- en meisjesvereenigingen. Die feesten hebben in den regel een overladen programma. Ze beginnen 's avonds om 6 uur en zijn niet zelden pas om twee uur 's nachts

afgeloopen. Men voert op die avonden, tusschen voordrachten en opstellen, ook enkele één-acters op, die gewoonlijk den naam dragen van „Samenspraak". Ik geloof, dat ik den Markers geen onrecht doe, als ik die opvoeringen als onbeholpen en primitief kwalificeer. 't Kan ook mogelijk anders.

In de eerste plaats zijn de stukken zelf meestal laf en zouteloos. Een specifiek christelijke tooneelliteratuur bestaat er eenvoudig niet. Ten tweede worden de stukken nooit onder deskundige leiding ingestudeerd. De naam regisseur is onbekend. Ten derde levert de kleeding vaak een groot bezwaar op. De Markers dragen vrijwel zonder uitzondering hun eigen dracht en voelen zich in de z.g. burgerkleeren geenszins thuis. Vooral de „omgekleede" meisjes zien er vaak zonderling toegetakeld uit. En last not least, al waren bovengenoemde factoren geheel in orde, dan zou het opvoeren van een stuk toch een mislukking moeten worden, omdat er geen enkel geschikt gebouw met een tooneelruimte is. Er is niet anders dan de kerk. In het midden van het kerkgebouw wordt een ruimte gemaakt, en daar vinden alle handelingen plaats, terwijl er geen zweem van eenig décor te bespeuren valt. Geen wonder, dat bij zulk een opvoering veel van des toeschouwers verbeelding gevraagd wordt. Ter illustratie: toen een Zuid-Afrikaansch stuk werd gespeeld, getiteld „De Verrader", en een oprechte boer, in de boschjes verscholen, het gesprek van den verrader met een Engelschen officier moest afluisteren, nam het voorlezersbordje vóór den preekstoel de plaats van dat boschje in!

Vóór alle dingen is op Marken noodig een vergadergebouw met een flink platform, waar de spelers vrij kunnen opkomen en los van het publiek kunnen optreden. Wellicht komt hier in de eerste plaats het Gemeentebestuur in aanmerking om voor een gebouw te zorgen, dat geschikt is voor vergaderingen en feesten. Er zijn inderdaad eenige verwachtingen, dat in die behoefte mettertijd zal worden voorzien.

Prachtig zijn de historische spelen.

Toch is op Marken de volkskunst niet dood. En het verheugt me, dat ik blij kan eindigen. Al is het tooneel in engeren zin zeer stiefmoederlijk bedeeld, het historische volksspel is in eere, zooals wellicht nergens elders. Ik heb in de laatste jaren drie van dergelijke spelen mogen zien, n.l.: „De verrassing van Breda", „Het ontzet van Leiden" en „De inneming van den Briel".

Een groot deel van de bevolking neemt daaraan deel, zoodat er

minstens honderd spelers zijn. De zaken worden goed voorbereid. De Oranjevereeniging benoemt een commissie, die alleen voor het spel zorgt. Lang tevoren is deze commissie al in touw om de historie getrouw na te pluizen en de historische gegevens met de locale gesteldheid te confronteeren.

Als die commissie het stuk gereed heeft, worden de Markers opgeroepen in een vergadering. De hoofdrollen worden verdeeld. Met de bijrollen gaat het gemakkelijk: de eene buurt levert de poorters, een andere de Geuzen en een derde de Spanjaarden. Dat werkt de animositeit in de hand!

De aanvoerders vergaderen op hun beurt weer met hun ondergeschikten. Ze zijn gebonden aan hun opdracht, maar in de wijze van uitvoering zijn ze vrij. En er blijft altijd nog genoeg plaats over voor eigen initiatief.

Eén omstandigheid maakt Marken tot een ideaal oord voor historische volksspelen, n.l. de costumeering. Bij de Geuzen wordt dat geheel vrijgelaten. Bij de Spanjaarden is men echter aan vaste regels gebonden: een blinkende helm, een rood baaitje met witte kraag en witte kousen. Zij maken daardoor eenigszins den indruk van geregelde troepen.

Geen enkel kleedingstuk wordt echter gehuurd. De antieke kasten en lappendoozen bevatten nog een grooten voorraad historische kleeding. Dagen van te voren zijn de huismoeders bezig die soms eeuwenoude kleedingstukken bijeen te zoeken en tot een passend geheel te maken. Alleen in dien tijd en in den „schuurtijd" (schoonmaaktijd) ligt de pronkkamer overhoop.

Ik zal u niet de spelen afzonderlijk beschrijven. Maar dit kan ik u verzekeren, dat de Markers volkomen in hun rol opgaan en met bitteren ernst hun taak volbrengen. Soms als het al te vurig toegaat bij een of anderen aanval moet men hen zelfs remmen uit vrees voor brokken. Als (bij de verrassing van Breda) schipper van Bergen bijna de helft van zijn deklast turf van het schip heeft afgedragen en dan opeens den argeloozen Spaanschen schildwacht overvalt en den mond snoert, dan is dat zóó subliem, zóó echt gespeeld, dat er een kreet van schrik en ontzetting raast door de gelederen der toeschouwers. En als (bij de inneming van den Briel) de stadskassier met de stadsfinanciën op de vlucht slaat en door de Geuzen achterhaald wordt, dan braakt die man, in zijn woede over de verijdeling van zijn plannen, zulk een stortvloed van verwenschingen over dat Geuzengebroed uit, dat hij het heele Nederlandsche vocabularium op dat gebied uit 't hoofd geleerd schijnt te hebben. Dat is ook weer 't eigen initiatief, want de man had

geen andere opdracht dan om een beetje verschrikt te gillen.

Propaganda wordt er voor die spelen nooit gemaakt. Cineasten, die op een of andere wijze een seintje hebben gekregen, worden geweerd. Ze zouden het spontane der handelingen slechts belemmeren. De eenige toeschouwers zijn de Markers en de toeristen, die toevallig Marken op dien dag aandoen.

Tijdens zulk een groot historisch spel heb ik eens naast een paar Duitsche acteurs gestaan, die niet vermoedend, wat hun te wachten stond, een trip naar Marken hadden gemaakt. Ze hadden geen oogen genoeg om te zien. Telkens hoorde ik hun exclamaties „fabelhaft" en „zauberhaft". En ze verzekerden me na afloop, dat een film van zulk een spel zeker duizenden guldens zou opgebracht hebben.

Deze historische spelen rehabiliteeren de Markers geheel, na wat ik over hun „samenspraken" heb opgemerkt en leveren het bewijs, dat het stumperige figuur, dat zij bij tooneel in engeren zin maken, voor een groot gedeelte te wijten valt aan de ongunstige omstandigheden.

Misschien zou 't de moeite waard zijn in dit verband ook nog iets te vermelden over een speciaal nummer van het eilandsche repertoire de Marker bruiloft. Met de opvoering daarvan zijn de Markers bij verschillende folklorische spelen in ons land opgetreden. En met succes. Hiervan heeft echter de bekende folklorist D. J. v. d. Ven reeds een beschrijving gegeven in „Nederlandsch Volksleven", zoodat ik me daarvan ontslagen kan achten".

Slotwoord.

We hebben in het voorgaande iets over de Westfriesche cultuur gezegd, doch we hebben niet *alles* gezegd. Er zijn honderd en één uitingen van de cultuur van ons volk van Vrije Westfriezen, die wij hier onbesproken moesten laten. We lieten ze onbesproken, *niet* omdat ze minder belangrijk zouden zijn, dan wat wij behandelden, doch omdat we in het bovenstaande slechts wilden wijzen op *het bestaan van de Westfriesche cultuur*. Deze cultuur is een schat *alleen* aan ons Westfriesche volk gegeven, de West-Frieze-Styk acht het *plicht* voor haar vereeniging om deze cultuur te verrijken en te verhoogen. Een werkelijk in alle deelen hoogstaande Westfriesche cultuur zal de meest waardevolle bijdrage van ons Westfriezen zijn aan het cultureele leven van Nederland. Werkt hieraan mede door U op te geven als lid van de West-Frieze-Styk aan het Alg. Secretariaat, Buurt 128, de Beemster.

Oude tooverboeken 2

J. RASCH.

Ook Dr. Adolf Wuttke behandelt de oude tooverboeken en wel in zijn werk „Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart", dat in 1860 te Hamburg verschenen is. Het is de moeite waard om over te nemen wat hij tegen de in zijn tijd bekende tooverboeken schrijft, aan welke hij een hoogst nadeeligen invloed toekent. Slechts een klein gedeelte van den inhoud kan voor rekening van het volk zelf komen, zegt hij. Het voornaamste van den inhoud is kunstmatig bedacht om het eenvoudige volk te bedriegen. Zoowel onder Roomsch-Katholieken als onder Protestanten waren deze boeken in zijn tijd zeer verbreid, en steeds werden ze weer opnieuw gedrukt. Hij zegt: er zijn boekhandelaren, welke uit deze literatuur veel winst trekken en wier namen verdienden openlijk gebrandmerkt te worden. Dringend ware het te wenschen dat de zedenpolitie en de perspolitie hierop een waakzamer oog hield en daarbij een sterkeren arm had als het geval is en wij zouden dan wel eens willen zien wie lust had zich over onrechtmatige beperking van de persvrijheid te beklagen. De boeken worden meestal gedrukt zonder opgave van plaats van herkomst of van wie de uitgever is of wel met gefingeerde opgaven. Verschillende staan op naam van Albertus Magnus. De meesten zijn grootendeels zuiver bedrog.

„Faust's dreifacher Höllenzwang", waarin verteld wordt hoe men den duivel en andere geesten moet aanroepen en tot een gewenschten dienst kan dwingen, verscheen met het valsche jaartal 1404 of 1407, het stamt echter uit het einde van de 16de eeuw. De verschillende uitgaven van den Höllenzwang zijn overigens voor een deel geheel verschillende werken, welke met elkaar niets te maken hebben. Voor de kennis van het volksgeloof is dit geschrift van weinig waarde. Van de overige hieronder te noemen boeken heeft alleen het Romanus-Büchlein grootere waarde.

Velen van deze boeken zijn in handschrift verspreid en de meesten waarschijnlijk niet gedrukt. Verschillenden werden den schrijver Dr. Wuttke toegezonden; het uiterlijk liet zien dat ze veel gebruikt waren geworden. Zij werden door hun bezitters, wanneer deze tot christelijk inzicht gekomen waren, aan hun zielszorgers afgegegeven. De nieuwere literatuur (dus die van 1860) zegt de schrijver is rijk aan zulke boeken, welke propaganda maken

voor het bijgeloof, en ze is rijker dan in eenigen anderen tijd, een bewijs van het groote verval van den boekhandel. Wij naderen, zegt de schrijver, in het afleggen van alle vrees, reeds amerikaansche toestanden. De boekhandel heeft meer dan ooit de ondervinding tot richtsnoer genomen die zegt: wie op de domheid spekuleert, spekeluurt het best. Hij besluit dan met te zeggen, dat waar het hem te doen is om het eigenlijke volksgeloof en omdat het grootste deel van deze tooverboeken slechts zelfbedachten onzin bevatten ,welke een verdere behandeling niet verdient en het daarin moeielijk te onderscheiden is wat nu uit het volk is gekomen en wat vreemd is of kunstmatig, hij deze literatuur, welke hem zéér tegen staat, verder geheel ter zijde zal laten. Gelukkig voor het nageslacht heeft Wuttke toch nog een en ander omtrent den inhoud van deze toovermiddelen medegedeeld. door in dit hoofdstuk, dat over toovermiddelen handelt, in eenige uitgebreide noten aan den voet der bladzijden, over dezen inhoud een en ander te zeggen, waaraan wij het volgende ontleenen:

Omtrent „Faust's dreifacher Höllenzwang" vertelt hij dan het volgende: Een voor hem liggend exemplaar heeft den titel: (volgen 3 kruisjes) „D. J. Faust' Dreyfacher (volgen weer drie kruisjes) Höllenzwang und Magische (Geister Commando) nebst den schwarzen Raaben". Romae ad Arcanum Pontificatus unter Papst Alexander VI gedruckt. Anno (Christi) MDI. Het bevat behalve 2 bladzijden voorbericht, 32 bladzijden kleinoctavo, meest in latijnsche letters, slecht gedrukt, naar het schijnt op een particuliere pers.

Het korte door Alexander VI, D. G. Pontifex en Piccolomineus Cardinalis onderteekende Praefatio is reeds verdichtsel. Het onderricht voor het oproepen der geesten volgt in het duitsch en komt hierop neer: 1. Houdt Gods gebod, zoo veel u maar mogelijk is. 2. Bouw en vertrouw alleen op Gods macht en geweld. Geloof vast aan Zijn almachtige hulp in uw werk, dan worden alle geesten u onderdanig en zullen u in alles gehoorzaam zijn. 3. Houdt aan met het aanroepen, en laat het niet na, ook wanneer de geesten niet direct verschijnen, — wees gij maar steeds standvastig in werk en in geloof, want de twijfelaar ontvangt niets." Dan worden de juiste tijden voor aanroeping aangegeven en een cirkel moet, op eene grootte naar believen, met het bloed van een jonge witte duif op perkemant geteekend worden. De cirkel bevat rondom den hebreeuwschen naam van God, daaronder het woord Sadan en in het midden niets dan de latijnsche namen van de 4 hemelsstreken. De toovenaar moet zich in dezen cirkel opstellen en de 91ste Psalm bidden. (In deze psalm wordt gezegd, dat die zich op

God verlaat niet zal vreezen voor den schrik des nachts of voor den pijl die des daags vliegt. Voor de pestillentie, voor het bederf. Want Hij zal Zijne engelen van u bevelen, dat zij u bewaren in al uwe wegen. Zij zullen u op de handen dragen, opdat gij uwen voet aan geen steen stoot.)

De aanroepformules bevatten behalve enkele grieksche en hebreeuwsche woorden als: Yschyros, Theos, Zebaoth, Adonay enz. meest woorden zonder beteekenis, waarin dikwijls de letters Q, W, X, Y, Z, aangebracht zijn. Aangeroepen worden de 7 grootvorsten: Aziel, Ariel, Marbuel, Mephistopheles, Barbuel, Aziabel en Aniquel.

Deze 7 formules worden aangegeven als uit: „het VIde en VIIde boek van Mozes, bibliae magicae". Dan volgt elk van deze 7 geesten, „Spiegel oder Characteur zum Zwang und Gehorsam", in rood en zwart gedrukt, concentrische cirkels met hebreeuwsche en latijnsche letters en andere figuren. In een „Anmerkung" worden de afzonderlijke geesten beschreven, b.v. Aziel is een zeer snelle schatgeest der aarde en van de zee; zijn verschijning is in wilde os gedaante", Ariel verschijnt als dolle hond, Mephistopheles als jongeling, is tot alle kunsten en diensten gewillig", hij verschaft de „spiritus servos" ook „familiares" genaamd en brengt schatten uit de aarde en uit het water zeer snel; Barbuel verschijnt als wild zwijn, Aniquel in de gedaante van de paradijsslang. Deze 7 grootvorsten hebben vele legioenen der van den hemel gevallen kroongeesten onder zich. Met bijzondere titels en jaartallen volgt het Geesten Commando „id est, Magiae albae et nigrae citatio generalis, op alle geesten goede en kwade", waaraan 6 bladen gewijd zijn. De booze geesten worden bij afnemende maan en het gemakkelijkst aangeroepen als het volkomen duister is. „De zwarte raaf D Fausti" of „van goede en booze geesten in ravengedaante" op 6 bladen is ook uit den Bijbel der 7 Boeken Mozes en is zoo genoemd naar den aanroep van den jongen Tobias aan wien alle geesten in ravengedaante verschenen zijn nadat de engel Raphael hem gezegd had alle geesten aan te roepen. Dan volgen weer zinlooze formules en teekens, welke geteekend moeten worden op maagdenperkament (dat is hetwelk uit huiden van zeer jonge bokken vervaardigd is en niet uit den huid van een maagd, zooals men wel eens gedacht heeft) met vischbloed of vleermuisbloed. De verschillende drukken van den Höllenzwang zijn gezamenlijk opnieuw afgedrukt in Scheible's Kloster, 5 Band, 1847, bladzijde 1847, bladzijde 1059 en volgenden, waar ook de zoo even beschreven uitgave gereproduceerd is. Van de andere daar afgedrukte uit-

gaven is „Faust's vierfachen Höllenzwang", Romae, 1680, een uittreksel. Alle anderen komen echter niet veel overeen met deze.

De in Passau in 1407 gedrukte uitgave bevat in plaats van de zinlooze woorden, lange duitsche bezweringsspreuken — zoodat wij in het algemeen met verschillende geschriften met denzelfden of met een overeenkomstigen titel te doen hebben. Weer een geheel ander werk is de afdruk van de uitgave van 1575, die voor eenige tientallen jaren te Frankfurt en Leipzig verscheen zonder opgave van plaats of uitgever. Ook in Stuttgart zou in 1829 een uitgave verschenen zijn. In de 19de eeuw moet volgens Wuttke nog voor een exemplaar 100 gulden geboden zijn.

Het Romanus-Büchlein, gedrukt in Venetië, zonder jaartal, drie vel dik, was in 1860 in West- en Zuid-Duitschland zeer verbreid en oogenschijnlijk afkomstig uit een Roomsch Katholieke kring, die niet zeer hoog stond. Het is, omdat het zelf vele oude tooverformules bevat, voor de verdere verbreiding daarvan wel bevorderlijk geweest. Vele der daarin voorkomende formules, waaronder gebeden, spotten met geestelijke uitdrukkingen en met r.k. uitdrukkingen. Behalve tooverformules en materieele toovermiddelen tegen beheksing, ziekte, dieven, vijanden, voor het vastleggen in den strijd enz. vinden wij ook middelen als dit: „een stok te snijden, dat men iemand daarmede slaan kan, hoe ver deze ook verwijderd is"; ook dit geschiedt in den naam van God den Vader, enz.

Een ander boek van deze soort heeft tot titel: „Ein schönnen erfundenes Kunst-Büchlein, darinnen 125 Stück von Menschen und Viehr, sonderlich aber für reisende Leute, wie auch für diejenige, so Vieh haben, sehr nützlich zu gebrauchen, mit schönen oft probirten Recepten beschrieben. Welches von mir mit sonderbarem Fleisz aufgesetzt und gutbefunden worden". Probatum Est. Herausgegeben von D. Plein Horati, Königlichen Leib-Medico in Egypten, als einem geboren Zigeuner. Frankfurt und Leipzig", zonder jaartal. Dit boek bevat geen formules voor belezing, maar alleen reëele middelen en daaronder naast veel onzin ook eenvoudige huismiddelen.

Een ander heet: „Sympathetisches Zeughaus, in sich haltend, wie der durch Zauberei versehrte Mensch wieder erlediget und befreiet werden kann, Ist von neuem zum Druck befördert durch Fr. Ant. Roll, Jesuiten-Ordens und Missionarii in der spanischen Provinz. Venedig. 1755". De naam van den schrijver is verdicht. In de lange voorrede wordt geweldig afgegeven op de andere tooverschriften als „vol bijgeloof" en ijdele leugens en bedrog. Hier

echter zou een recht christelijke afweer tegen kwade tooverij gegeven zijn. De inhoud is zoo onzinnig als maar kan en klaarblijkelijk een op winst gebaseerd bedrog. Want de schilderingen van de verschrikkelijke uitwerking der booze tooverijen loopen bijna steeds er op uit, dat dat de behekste zoo en zooveel grein of ons van het Venetiaansche Sympathetische Malefiz Poeder of Planeten Poeder moet innemen. De vervaardiger van dit geschrift zal ook wel de vervaardiger van dit poeder zijn. Overigens valt op te merken, dat vroeger de Venetiërs bij de Duitschers in den roep van hooge tooverwijsheid stonden en voor een deel nog staan (in 1860). In bijna alle duitsche gebergten, ook in Thüringen en in het Ertsgebergte hebben zij edele metalen gezocht en te voorschijn gebracht en in Venetië was de leerstoel van den duivel in de magie.

Onder de in den nieuwen tijd (1860) gedrukte tooverschriften noemt Wuttke nog de volgenden: „Albertus Magnus bewährte und approbirte, sympahtetische und natürliche egyptische Geheimnisse für Menschen und Vieh; .... bis daherin Verborgenen geblieben, und nun zum Besten der Menschheit zum Druck befördert; — für Städter und Landleute". 3 Theile; Braband, 1839—1840. Een soortgelijk boek verscheen in de 18de eeuw. Dit boek is een gewetenslooze boekhandelaars speculatie en wordt voor duur geld verkocht (14 vel voor ƒ 1.50). In de voorrede wordt de inhoud als „goddelijke waarheid" verklaard, want Christus heeft immers zelf verklaard, alles wat gij doet, doet dat in den naam van God den Vader, des Zoons en des Heiligen Geestes, opdat de duivel geen macht over iets zou hebben. De uitgever verzoekt dan aan iedereen niet met het boek te spotten of het te vernietigen „omdat hij anders God daarmede vervolgt en God hem daarentegen vervolgen zal, waarbij hij dan in de eeuwige straf en verdoemenis valt. Wie het echter met eerbied gebruikt, die zal niet alleen nut maar ook de eeuwige vreugde en zaligheid wegdragen. En zoo geef ik het den lezer tot het beste gebruik en nut, in den naam van God den Vader, des zoons en des Heiligen Geest. Amen. Ja het geschiede alzoo!"

In de voorrede voor het tweede deeltje wordt dengeen die het boek „nadrukt „de eeuwige vervloeking en de verdoemenis aangekondigd" omdat het aan de bescherming van God en van de heilige Drievuldigheid is aanbevolen, opdat deze er over wake en den engel Michaël tot behoeder en bewaker aanstelt", dan volgt een nieuwe vervloeking tegen de roovers die den rechtmatigen uitgever het brood rooft; hij zal geen rust of duur kennen dag en

nacht, noch hier noch daar; daartoe straffe hem God de Vader, de Zoon en de H. Geest. En dit is gedrukt, zoo zegt de schrijver Wuttke, in een tijd dat althans in Duitschland de perspolitie almachtig was, waar de censuur met een overal machthebbend rood potlood iedere ongewenschte uiting van politiek of van politieke religie onbarmhartig kon doorschrappen. Een perspolitie die zulke godlasterlijke rommel — het boek wemelt ervan — laat bestaan, heeft zich zelf geoordeeld. Het boek bevat naast een aantal uit het volk opgenomen toovermiddelen er nog meer van anderen, welke behooren tot de kunstmatige magie en tot oudere tooverboeken of als bedriegerij zelf uitgevonden zijn. Het volksgeloof is wijsheid in vergelijking met de hier bijeengebrachte onzin.

Wilt ge eenige voorbeelden? „Om een magnetisch kompas te vervaardigen, dat tot ontdekking van schatten en ertsen onder de aarde dienstig is, is noodig een planeet gemaakt met prima materiaal uit het Plusquamperfecto, waaruit alle metalen groeien en waarmede de magneet kracht moet ontvangen en om het kompas staan al de zeven metaal karakters enz. Voor stedelingen en landslieden zeker een recht verstaanbaar recept. Verder: Een geheim kunststuk, in een spiegel te zien wat de vijand die een mijl weg is, maakt. Men schaffe zich een gewone, goede, vlakke spiegel aan, zoo groot mogelijk, laat boven en aan de rechterhand lijsten van 1½ duim breed lijmen tot op de linkerzijde zoo dat hij van boven open blijft. Zulk een spiegel moet men naar de plaats waar de vijand zich ophoudt keeren en dan zal men zijn marcheeren, schansen, enz. kunnen zien." „Om sloten open te maken: Doodt een boomkikvorsch, leg hem 3 dagen in de zon, maak er een poeder van. Als ge een weinig er van in het slot doet gaat het vanzelf open!" „Om door iemand bemind te worden: Neem een tortelduiventong in de mond, spreek haar lief toe, kus haar (het meisje) hierna op de mond, dan heeft zij u zoo lief, dat zij u niet meer verlaten kan", of: „Neem zout, kaas en meel, roer het onder elkaar, leg het bij iemand in bed. „Als iemand verlegen is en dikwijls verstrooid, dan moet hij een mierenhoop 6 uur lang kooken en het hoofd daarin wasschen; is het erg, dan moet men hem ezelbloed ingeven." Men zal wel geen andere proeven meer verlangen. Zulke onzin komt niet uit het volk, maar in het volk. Het boek zou slechts dan eenige waarde hebben, wanneer het de bronnen van de toovermiddelen aangaf, wat het echter niet doet. Het Romanus Boekje is bijna geheel hierin afgedrukt. Ook eenige eenvoudige en juiste huismiddelen komen er in voor.

„Kabbalistische Kalender für das Jahr 1854" Leipzig bei Mayer

is een in modernen feuilletonstijl geschreven geïllustreerd geschrift, niet uit het volk of voor het volk, maar voor de zich vervelende geblaseerde „beschaafde" wereld, die daarom met bijgeloof en tafeldans zich bezighoudt.

Uit Thüringen wordt dan het volgende boek genoemd: „Der wahrhaftige feurige Drache oder Herrschaft über himmlischen und höllischen Geister und über die Mächte der Erde und Luft". Vierte Auflage. Ilmenau bei Trommsdorff. 1850. — Het boek kondigt zich aan als een werk van groote inspanning en diepe studie van een geheel menschenleven; de vervaardiger wijdde aan deze reusachtige arbeid al den tijd en al de kracht van zijn aardsch bestaan. Het wil namelijk een uittreksel uit het groote Boek van Salomo zijn in 20 Folio-banden, dat zeer zeldzaam zou geworden zijn en dat meermalen naar de bladzijden geciteerd wordt. Daarin wordt gevonden „de eeuwige talisman of geestendwang, waarmede men tot in de verst verwijderde en donkerste regionen van de geestenwereld kan indringen, de machtigste en de weerspannigste geesten tot onderworpenheid en tot gehoorzaamheid kan dwingen". Het geheele boek is vol van de gruwzaamste godslasteringen. De groote bezwering begint met een gebed tot den drieeenigen God. Dan volgt een wierook-offer voor Adonai en een offergebed om zijn bijstand en dan wordt de duivel aangeroepen: „Keizer Lucifer, vorst en gebieder van alle opstandige geesten, ik roep u aan, uwe woning te verlaten en hier te komen en met mij te spreken. Wilt Gij echter geen gehoor schenken aan mijn bede, dan beveel ik u en bezweer ik u in den naam van den grooten, den levenden en den drieeenigen God den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, oogenblikkelijk hier te verschijnen en wel zonder een kwaden reuk te verspreiden en mij te antwoorden met luide en duidelijke stem op alles wat ik u zal vragen, punt voor punt en waar, o verheven vader van den leugen ..... Gehoorzaam Lucifer, gehoorzaam, of door de alkracht van deze tooverstaf zult gij gedoemd worden tot nieuwe eeuwige kwellingen.

Verschijn, Lucifer, verschijn." Daarbij wordt steeds brandewijn in het vuur geschonken en als alles dan niet naar wensch gaat, „slaat men geducht de gezamenlijke geesten, terwijl men de beide einden van de tooverstaf in het vuur legt en men ontzette zich dan niet over het verschrikkelijke jammerlijke gehuil dat van alle kanten zal klinken", en men dreigt dan met nog harder slagen. Wat door de wijsheid van Salomo nog onthuld wordt, daarvan het volgende: Hoe men op elk cijfer in de loterij kan winnen, het betooveren van

vuurwapens opdat ze steeds zullen treffen, om de liefde van elk willekeurig vrouwtje te winnen, om ergens een persoon naakt te zien dansen, om zich onzichtbaar te maken, om zevenmijls laarzen te maken, een straatsteen waarmede men 11 mijlen in 1 uur gemakkelijk kan afleggen, inkt voor correspondentie met de geesten, verandering van lood in zuiver goud, enz. Dat de vervaardiger met volle bewustzijn zijn gewenscht publiek voor den gek houdt, blijkt uit de menigmaal ironische toon, die echter door die lezerskring niet bemerkt kan worden; en blijkbaar alleen om zich in den rug te dekken geeft hij heel op het laatst „een magisch middel zich zelf als dom te kennen en de eerste schrede op den weg der wijsheid te doen". De vervaardiger zal zeker geen verstandig mensch verzekeren dat het 177 bladzijden dikke boek vol lachwekkende dingen maar een onderhoudende grap, een satyre zou zijn; als zoodanig zou hij er slechte zaken mede doen. Oogenschijnlijk is het bestemd voor het domme volkje en de uitslag bewijst de juistheid van deze speculatie. De kunstgreep om ergens, zoo mogelijk aan het slot een opmerking over het niet ernstig gemeend zijn van den inhoud te maken, welke de onontwikkelden niet begrijpen, is een al te bekende en veel gebruikte truc om de kundigen te misleiden over het commerciëele oogmerk.

De Muurhuizen te Amersfoort

J. RASCH.

Een fraaie linoleumsnede van Jaap Ypey, teekenleeraar te Hilversum, welke ik hierbij mag afdrukken, geeft mij aanleiding iets te vertellen van de Muurhuizen te Amersfoort. Ik heb mijn jeugd in die stad doorgebracht en daarom heeft Amersfoort en de omstreken ervan mijn liefde. J. C. C. van Dokkum schrijft in het boekje UTRECHT uit de Meulenhoff-editie: „Het karakteristieke, vroeg-zestiende-eeuwsche buurtje, dat men de Muurhuizen noemt, staat, meen ik, als overblijfsel van oude burgerbouwkunst geheel op zichzelf.

Dans les remparts de Sevilla
Chez mon ami Lilas Pastia ....

Het Spaansche dansthema uit Bizet's Carmen, dat misschien

onder onzen bleeken hemel wat al te grillig gerythmeerd schijnt, dringt zich hier niet bij toeval aan ons op. De afwisselende gevellijn, de kleine torentjes en uitbouwsels, de zonderlinge, onregelmatige plaatsing van kleine vensters en deuren, doen ons aan de achterbuurt van een Spaansche stad denken, als de Augustuszon op de witte muren brandt en de strakke hemel van azuur boven ons is."

Inderdaad behooren de Muurhuizen tot de oude walmuren van de stad en vormen zij een deel van het oudste verdedigingsstelsel. Omtrent den oorsprong van deze Muurhuizen vinden we een en ander opgeteekend door W. F. N. van Rootselaar in zijn tweedeelig boek over AMERSFOORT 777—1580. De Muurhuizen zijn blijkbaar ouder dan de heer van Dokkum vermoedde. Van Rootselaar meent dat in den tijd van het beleg van Amersfoort door den Bisschop Jan van Nassau en Otto, Graaf van Gelre, in 1269 de vroegere aarden wallen door steenen muren vervangen werden. En misschien nog vroeger. En de muurhuizen waren de woningen welke op of aan die stadsmuren gebouwd waren en tot forten of versterkingen dienden. Ze zijn dan ook hechter en sterker dan de huizen in het midden van de stad. Ook de oude namen wijzen op deze bestemming als: Tynnenburg, Rommelenburg en Bollenburg. In de oude documenten wordt verteld dat die huizen in de stadsmuur gebouwd waren. Hier en daar, waar geen huis stond, werden zij afgewisseld door een dikken, zwaren muur. En bij de uitgangen der stad werden sterke poorten, voorzien van torens opgericht. Later in 1350 ongeveer richtte men op eenigen afstand van deze muren Bolwerken op en deze Bolwerken werden weder door muren met elkaar verbonden. Dit werd de „nye Stadts muer".

Op onze afbeelding zien wij een sierlijk torentje. Dit torentje wordt nog „Het Latijntje" geheeten, en deze naam is een herinnering aan de Latijnsche school, welke, lang voordat er in Amersfoort een Gymnasium was, in dit gebouw gevestigd was. Het klokje in den toren werd nog geruimen tijd om 12 uur geluid, om den burgers van Amersfoort aan te kondigen dat het middaguur was aangebroken.

„Ik heb het Latijntje al hooren luiden" zei men dan. Ook omtrent deze Latijnsche school heeft Van Rootselaar ons een en ander te vertellen: „De oprichting dateert volgens hem van 1200 of wellicht nog vroeger. Het eerste bericht dateert van 1380 toen gemeld werd dat reeds voor dat jaar de beroemde Wilhelmus Henrici rector der scholen is geweest. Onder zijn opvolgers komt in 1559 voor Chris-

tophorus Vladerack, zoon van den Heer van Giffen, uit het aanzienlijk geslacht der Vladeracken, geboren te Giffen in Noord-Brabant in het begin der 16de eeuw. Hij is op hoogen leeftijd overleden in 1601. Vladerack deelt in een door hem geschreven werk over het onderwijs mede: „Zes onderwijzers ontvingen in dien tijd

MUURHUIZEN · AMERSFOORT

(1550) ruime bezoldiging. Van alle stadslasten vrij, gaven zij zich onbekommerd aan de letteroefeningen over. Zelfs tijdens het gevaar van een beleg, toen de regeering elk tot wapendienst opriep,

was het genoeg dat Vladerack zich met zijn wapenen ,dat is, met plak en roede in de hand, vóór de poort der school vertoonde, om hem en al zijn leerlingen van wachtdiensten als anderzins te ontslaan. We zien dus dat zelfs gedurende een beleg het onderwijs gewoon door ging. Door de instelling van prijzen en van aanmoedigingen van allerlei aard, was de kennis der Latijnsche taal in 1550 te Amersfoort zóó algemeen geworden, dat slechts zeer weinigen onder de inwoners te vinden waren, welke, zoo hij verzekert, die taal niet spraken. De ambachtsman, zelfs de geringste, verstond haar. De handelaar was daarenboven gemeenzaam met het Grieksch. De jonge dochters en dienstmaagden hadden tot gewoonte latijnsche liederen te zingen. „Als de jongens naar school gingen en uit school kwamen, zongen zij om strijd het Latijnsche lied, dat de Rector naar oude gewoonte op een bepaalden dag in het jaar voor zijn leerlingen vervaardigt" zegt Dr. Burger in zijn redevoering bij het 5de eeuwfeest der Latijnsche scholen te Amersfoort. Dit gebruik van de Latijnsche taal duurde tot de XVIIde eeuw. Toen nog werden op den Hof, dat is het plein voor het oude Raadhuis, door de leerlingen op een theater Latijnsche tooneelstukken uitgevoerd. Vladerack zegt nog in zijn mededeeling aan de Raad: „Cicero zou behagen gehad hebben in de zuiverheid en netheid der uitdrlkking. Zoo buitengewoon was het verlangen der ouders naar vermeerdering van kennis bij hun kroost, dat tijdens een overstrooming de inwoners liever, ten koste van veel goud de hulp van vreemdelingen tot redding van het vee, dat buiten de stad graasde, hadden willen betalen, dan één enkelen dag daartoe hunne kinderen van het onderwijs af te roepen." Verder roemt hij de kostbare stadsboekerij en eindigt met gewag te maken van de zorg der stadsregeering ter wering van armoede, enz.

Nog een merkwaardigheid is op de linoleumsnede van Ypey te zien, namelijk „het huis met de twee deuren". U ziet een hoofddeur met een stoep er voor van drie treden en naast deze deur, vlak er bij, aan de rechterkant, een kleinere deur. Die is er veel later bijgebouwd en heeft eigenlijk de fraaie gevel wel een weinig geschonden. Het zal in het begin van de 19de eeuw zijn geweest, dat dit huis zou bewoond zijn door twee gezinnen, welke niets met elkaar te maken wilden hebben. De eene familie huisde boven op de eerste verdieping, waartoe een trap toegang gaf, welke juist uitkomt tegenover de lage deur. Kwam men dus de lage deur binnen, dan kwam men in een portaal, links en rechts door een wand gescheiden van de overige entrée van het huis, welke door de groote deur te bereiken was. In mijn jeugd in 1895 omstreeks, was

het huis weder door ééne familie bewoond, namelijk door de familie Lagerwey en toen was de afgesloten toegang tot de trap naar boven weder weggebroken, zoodat de entrée van het huis weder in den ouden toestand was teruggebracht, maar de tweede deur bleef bestaan, en daar dit huis om den typischen ouden gevel, door vele schilders is afgebeeld, kreeg het langzamerhand den naam van „het huis met de twee deuren". — Vermelden wij nog het feit dat af en toe potjes met oude munten of ook wel losse munten in de tuinen van de Muurhuizen zijn opgegraven, welke daar zeker in tijden van beleg zijn verborgen en later vergeten zijn. Dit gaf aanleiding tot de verhalen dat achter sommige huizen, of ook wel in sommige huizen een schat zou zijn begraven. Ten slotte kunnen wij nog vermelden dat Johan van Oldebarnevelt in een huis aan de Muurhuizen zijn jeugd heeft doorgebrarcht en wel in het huis dat Nummer 17 draagt. —

Spoken

Dr. K. H. L. DE JONG.

De dichter Hooft spreekt ergens in zijn verzen van een „heilig spoock" d.w.z. een goddelijk verschijnsel. Heden ten dagen denkt men bij een „spook" gewoonlijk aan iets griezeligs en het is voor een meisje of vrouw allesbehalve vleiend, wanneer men haar een spook noemt.

Wat moet men eigenlijk onder spoken verstaan?

In den ruimsten zin: geheimzininge verschijnselen, gewoonlijk door het gezicht en gehoor, soms ook door den tast- en reukzin waargenomen; verschijnselen die onwezenlijk worden geacht en toch den indruk kunnen maken van stoffelijk te zijn.

Er zijn spoken van velerlei aard: spoken van menschen, hetzij van levenden of gestorvenen, maar ook van dieren, bij voorkeur van honden en katten", ook van planten als van boomen en bloemen, ja zelfs van levenlooze voorwerpen, als van een wezen of van een schip (de vliegende Hollander).

Er zijn ook spoken van buiten- resp. bovenmenschelijke wezens, die geen uit cellen opgebouwd lichaam hebben, als elementaar-geesten, faunen, saters, feeën, demonen, duivelen enz. Dat tusschen

dergelijke wezens niet altijd gemakkelijk onderscheid valt te maken, spreekt van zelf.

Spokerijen komen bij vrijwel alle volkeren en, voorzoover bekend, in alle tijden voor. Het geloof er aan is iets algemeen menschelijks en verdient reeds als zoodanig onze aandacht.

De eigenaardigheden der spoken helder en beknopt uiteen te zetten, valt, wegens het wasige, grillige en veranderlijke dat er aan verbonden is, zeer moeilijk.

Wij willen een begin maken met hun uiterlijke gedaante.

Spoken kunnen zeer klein zijn, bijv. de dwaallichten, die vaak door een verkleinwoord worden aangeduid, als in Mecklenburg met „irdflämmken" vgl. Olbrich, Handwörterbuch d. deutschen Aberglaubens IV (1931/1932 o.t.w. Irrlicht c. 730.

Maar ook zeer groot als bijv. de „lange man" te Zele (Oost-Vlaanderen), die in boomslengte de straten doorkruisde, vgl. Wodana-Museum van Nederlandsche oudheidkunde, uitg. door J. W. Wolf (1843) p. 45.

De grootte van een spookgedaante kan ook veranderlijk zijn, als die van de reuzenvrouw te Kortrijk, die, eerst van gewone menschenlengte, zoo groot wordt dat haar hoofd bijkans met de daken der huizen gelijk staat, ja ten slotte boven den kerktoren uitsteekt, Wodana p. 143.

Een spook verandert ook wel eens van gedaante als bijv. in de „Kikkers" van Aristophanes, den bekenden Griekschen blijspeldichter, v. 289—292 de „Emponsa", die zich eerst als rund, dan als muildier, dan als een allermooiste vrouw, dan weer als een hond vertoont.

Het komt ook voor, dat spoken in eene ten deele menschelijke, ten deele dierlijke gestalte verschijnen. Volgens het volksgeloof in Oldenburg vertoont een booze ziel zich als een mensch met een paardevoet, A. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart, 3 opl. d. E. H. Meyer (1900) p. 473.

De spookgedaanten zijn niet altijd volledig. Dikwijls missen ze — vooral die van mannen — het hoofd. Zoo zag b.v. te Veurne (West-Vlaanderen) een boerenknecht dicht bij de hofstede, waar hij woonde, een grooten rooden hoofdeloozen man staan. Wodana p. 38. Met spoken van dieren is het vaak niet anders gesteld. Te Westernieland (Friesland) spookte een bebloed veulen zonder kop. (M. D. Feenstra). Verscheidenheden betrekkelijk booze kunsten en wetenschappen (I (1846) p. 169. Hetzelfde is soms ook met bovenmenschelijke wezens het geval, bijv. met den „schimmelruiter",

een reminiscentie van Wodan, Wuttke, D. deut. Volksab. 3 opl. p. 20. Ook kan men bij geestverschijningen gewoonlijk geen voeten onderscheiden. De ziel van een rustelooze verschijnt met „afgesneden voeten", W. H. Wagner, Teufel u. Gott in der deutschen Volkssage (1930) p. 131.

Geesten van menschen verschijnen ook in dierengestalte. Te Dendermonde bijv. spookte een boerin in de gedaante van een wit konijn, Wodana pa 124.

Nog vreemder is het, dat zij soms het uiterlijk van een levenloos voorwerp aannemen. Te Kieldrecht (Oost-Vlaanderen) verscheen een verongelukte schipper in de gedaante van een brandende schoof, Wodana p. 19.

Volgens eene overal verspreide opvatting zijn de spoken voornamelijk in witte doeken gehuld; van daar dat primitieve volkeren (d.w.z. volkeren zonder ontwikkelde techniek) wel eens de Europeanen voor geesten van overledenen hebben aangezien, W. Mengis, Handwort d. deut. Ab. III (1930/1931) o.h.w. Gespenster p. 767.

Intusschen verschijnen de geesten van menschen ook in de kleedij, waarin men ze gewoonlijk of kort voor hun overlijden zag. Te Curaçao bijv. spookte het geraamte van een bedelaar met vodden en lompen omhangen, Verscheid. betr. booz. kunst I, p. 29.

Het geloof bestaat voorts dat meerdere geesten met honden en andere dieren in dolle vlucht door de lucht heengaan. De „wilde jager" is ook na den dood slaaf van zijn hartstocht. Men heeft hier echter met een reminiscentie van Wodan te doen, vgl. W. F. Schwarts, Der heutige Volksglaube u. das alte Heidenthum (1850) p. 8 vlg. f.f. en Wuttke, D. deut Volksab 3 opl. p. 17 vlgg.

Volgens de sage kampen ook de legers van gesneuvelden nog in de lucht verder, zooals na de nederlaag van Attila op de catalaunsche velden.

Spookverschijningen kunnen met allerlei geluiden, als gedruisch van voetstappen en kloptonen, gepaard gaan, ja vaak bestaat de spookerij enkel uit zulke geluiden.

Dat geesten „weeklagen en kreunen" werd reeds door de oude Egyptenaren geloofd, vgl. A. Lang, The book of dreams and ghosts (1897) p. 188.

Minder vaak komt het voor dat zij zich in woorden duidelijk uiten. Zoo hoorde men bijv. op den Groenendijk waarlangs de weg naar Sas van Gent leidt, 's nachts een spook vragen: „Waar moet ik liggen?" Wodana p. 730.

In enkele gevallen komt bij de spookerij ook muziek. Wanneer

te Massemen-Westrem (Oost-Vlaanderen) een wit spookschaap te voorschijn komt, hoort men in de nabuurschap een zoetvloeiende muziek, die niet ophoudt aleer de geest is verdwenen, Wodana p. 28 vlg.

Soms raken de spoken de menschen ook aan. In een niet geheel ongeloofwaardig bericht uit Schotland verzekert een schaapherder door een spookachtigen hond pijnlijk in zijn heup te zijn aangeraakt, A. Lang, T. book v. dr. a. gh., p. 146.

Als bijzondere eigenaardigheid dient vermeld, dat spookverschijnselen vaak het gevoel van ijzige koude veroorzaken. De vader van Cardanus (zestiende eeuwsch denker) beweerde zulks te hebben ondervonden, Lang, T. book o. dr. a. gh, p. 289.

Overeenkomstig het kerkelijk geloof kan de verschijning van eene boetedoende resp. van een verdoemde ziel iets van vuur bij zich hebben. In de buurt van Antwerpen verscheen jaarlijks op Kerstnacht een goddelooze boer, door vlammen omgeven, Wodana p. 25 vlg. Aan een verschijning uit het vagevuur mag men de hand niet reiken, anders verbrandt zij, Wuttke, D. deut, Volksab. 3 opl. p. 483.

Soms worden op spookachtige wijze grofstoffelijke handelingen verricht. Tegen een vroedvrouw, die bezig was de pap voor het kind heet te maken, kwam een tafelbord van het stel af en vloog juist voorbij haar hoofd met zulk een macht tegen den muur dat het in duizend stukken brak, Wodana p. 149.

Wat de reukwaarneming betreft, is zwavelzuur, zooals bekend, mede een uiting van duivelsche spokerij. Echter kan een vreeselijke stank ook wel eens bij het ingrijpen van een overledene voorkomen, W. E. Peukert, Schlesische Sagen (1924) p. 153, bij W. H. Wagner, Teufel u. Gott p. 148.

Wat de localiteit betreft, zijn kerkhoven en eenzame streken de geliefkoosde verblijfplaats der geesten. Ook aan zekere gebouwen zijn spookverschijnselen verbonden (spookhuizen). De overledenen worden voorts vaak naar de plek gedreven waar zij een zware zonde hebben begaan. Een boer bijv. die, tusschen Lokeren en Zele (z.b.) de scheidspaal onrechtmatig had verzet, kwam alle nachten naar zijn land weerom, Wodana p. 124.

De tijd der spoken is gewoonlijk 's nachts, liefst tusschen 12 en 1 uur. Maar ze verschijnen ook over dag, vooral in landen waar tijdens het middaguur een loome stilte heerscht. De oude Grieken hadden zelfs de uitdrukking „middagspoken".

Een spookverschijning is meestal van korten duur, Mengis,

Handw. d. deut. Ab. VIII (1936/1937) o. h. w. Spuke. 346.

De aanblik van een spook kan gevaarlijk zijn; het is volgens het volksgeloof in Zwaben en Bohemen raadzaam ze niet aan te spreken en hun niet te antwoorden, Wuttke, 3 opl. p. 484.

Spoken en spokerijen zijn vaak, zoover ons inzicht reikt, doelloos. Echter kan een overledene, zooals reeds is veremld, tot spoken zijn veroordeeld om boete te doen. Wuttke, 3 opl. p. 473.

Verscheidene spoken zijn doodaankondigend, bijv. de „klaagmoeder" die gaarne als hond met lange zwarte haren rondom het huis loopt waar een sterfgeval op handen is, Mengis, Handw. d. deut. Ab III o.h.w. Gespenst c. 768. Ze verschijnt ook als oude vrouw met een zwart kleed en een witte halsdoek, c. 769.

Soms voorspelt een spook ook met woorden de toekomst. Tacitus vermeldt, Annal. XI, 21, dat, omstreeks het begin onzer jaartelling, te Hadrumetum (een stad in Africa) Curtius Rufus, destijds nog een obscuur persoon, een spookgedaante hoorde zeggen: „Gij zijt het, Rufus, die in deze provincie als stadhouder zult komen", hetgeen in vervulling ging.

Er zijn ook geesten, die den mensch schatten toonen door hen ingegraven. Het opdelven van zulk een schat moet echter zwijgend en snel geschieden, Mengis Handw. d. deut. Ab. III o.h.w. Geist c. 479.

Ten einde spoken af te weren, neemt men de toevlucht tot bidden ,maar ook tot vloeken, tot spuwen, ja zelfs tot het maken van onhebbelijke gebaren, Mengis, Hand. d. deut. Ab III o.h.w. Gespenster c. 770.

Wij hopen hiermede de hoofdtrekken van het volksgeloof in spoken te hebben uiteengezet, want, zooals vanzelf spreekt, lag het niet in onze bedoeling, dit omvangrijke onderwerp uit te putten.

Wij gaan nu over tot de waardeering en verklaring er van, voornamelijk uit het parapsychologisch gezichtspunt.

Te beweren, dat het geloof aan spoken geestelijke minderwaardigheid zou verraden, is een blijk van onkunde.

Groote wijsgeeren en eminente beoefenaars der wetenschap zijn voor de realiteit der spokerijen opgekomen.

De materialist Democritus (± 400 v. Chr.) geniaal onderzoeker op verscheidene gebieden van wetenschap, verklaarde dat „zekere fantomen tot de menschen naderen, dat sommige daarvan goed doen, anderen daarentegen kwaad veroorzaken .... voorts dat deze fantomen van bovenmatige grootte zijn .... dat zij gezien worden en stemmen laten hooren" (bij den Scepticus Sextus Empirius,

Tegen de Physici I, 19). Het geloof aan goden achtte hij ontstaan door deze verschijningen.

„Hoe? een materialist, die aan spoken gelooft?" zullen sommigen zich verbaasd afvragen. Ja, maar een groot materialist als Democritus, niet een kleine als Büchner.

De „goddelijke" Plato vermeldt (Phaedo 81 D) dat bij monumenten en graven fantomen van zielen zijn gezien, een feit waar bijv. de sceptische ethnoloog O. Stoll kennelijk mee verlegen zit, vgl. zijn: Suggestion u. Hypnotismus in der Völker-psychologie 2de opl. (1904) p. 311.

De Neoplatonici (± 200 — ± 550 n. Chr.) erkenden het bestaan van spoken evenals dat van andere parapsychologische feiten; zij hebben desbetreffende gevallen bijeenverzameld en er over getheoretiseerd.

De Scholastieken namen evenzeer de realiteit der spoken aan, waren echter sterk geneigd, er een werking van booze machten in te zien.

A. Rüdiger, de groote tegenstander van Descartes, verwerkte zoowel parapsychologische verschijnselen als ook de spokerijen in zijn systeem; hij vermeld o.m. een ondervinding die hij zelf in een spookhuis had opgedaan, Physica divina (1716) p. 188 vlg. Daar Rüdiger's werken moeilijk toegankelijk zijn, verwijzen wij naar onze studie: Rüdiger und ein Anfang! Kant und ein Ende! (1931) p. 75 vlg.

Schelling „de geniaalste der Duitsche idealisten" (gest. 1854) heeft het in zijn werken herhaaldelijk over spokerijen. Hij kent aan deze en soortgelijke verschijnselen groote waarde toe ter beantwoording van de vraag of de ziel een voortbestaan heeft. Hij betoogt dat deze feiten streng wetenschapeplijk moeten worden onderzocht, Sämentl. Werke IX p. 6—9, vgl. van schrijver dezers: Groote verkondigers van het voortbestaan (1940) p. 11 vlg.

De Society for Psychial Research" in 1882 gesticht) heeft een systematisch onderzoek der supranormale verschijnselen door vereende wetenschappelijke krachten tot stand gebracht. Hare „Proccedings" bevatten veel bruikbaar materiaal en waardevolle beschouwingen.

Het voorbeeld der Engelschen is door Frankrijk en Nederland gevolgd.

Gaan wij nu zoo onbevooroordeeld en critisch mogelijk de spookverschijnselen onderzoeken, dan valt zeer zeker ook hierbij, evenals op ander Supranormaal gebied, onnoemelijk veel bedrog te consta-

teeren. Men wist dit trouwens reeds vroeger, o.m. heeft de beroemde — overigens vaak lichtgeloovige — prediker Abraham a Sancta Clara er voor gewaarschuwd, in Judas d. Erzschelm IV (1710) p. 222.

Dan moet zeer veel door illusie d.w.z. een onjuist geïnterpreteerde waarneming worden verklaard. Een nevelstreep wordt voor den „Erlkönig" aangezien. Vreemde geluiden in het donker wekken soms onwillekeurig de gedachte aan onzienlijke machten op.

Ook hallucinaties d.w.z. zinsbegoochelingen zonder rechtstreekschen reëelen grond komen hierbij in aanmerking.

Illusies zoowel als hallucinaties zijn, zooals licht te begrijpen, vaak het gevolg van angst en van andere gemoedsaandoeningen.

Dat ook de verbeelding op dit onzekere terrein vrij spel heeft, behoeft ternauwernood te worden opgemerkt.

Maar met dat al komt men er niet.

Het is o.a. een alleropmerkelijkst feit, dat vele menschen van nerveuzen aanleg en onderzoekers, die er erg naar verlangen, geen verschijningen zien, terwijl deze soms wel ten deel vallen aan nuchtere en kalme personen die er onverschillig, ja zelfs afwijzend tegenover staan.

Terecht zegt dan ook Mengis, Handw. d. deut. Ab. VIII o.h.w. Spuk c 346, al schiet hij in zijn formuleering ietwat te kort: „Een zuiver mechanische opvatting der raadselachtige verschijningen leidt in elk geval niet doorgaans tot het (gewenschte) doel."

Wij moeten dus onze toevlucht nemen tot een parapsychologische verklaring.

Hierbij beginnen wij met het onderzoek van de desbetreffende grofstoffelijke handelingen, als het wezen van steenen en andere soortgelijke voorwerpen.

Ongetwijfeld zijn deze handelingen voor het meerendeel tot opzettelijk (mogelijk ook wel eens onopzettelijk) bedrog van kwaadwilligen te herleiden, die met den een of ander een loopje willen nemen of hem schade toebrengen. Maar bij alle gevallen gaat dit toch niet op.

Het meest bewijskrachtige feit in dezen lijkt dat van Joller, een Zwitscher, jurist van uitstekende reputatie.

Gedurende de jaren 1860—1862 was zijn huis het tooneel van hoogst wonderbaarlijke verschijnselen. Het begon er mee dat klopgeluiden werden gehoord door een dienstmeid, die verzekerde ook door vreemde grijze gestalten te worden lastig gevallen. In den herfst 1861 werd zij ontslagen en een andere meid in dienst ge-

nomen. In den zomer van 1862 echter deden de verschijnselen zich weer voor. De vrouw en de zeven kinderen van Joller hoorden en zagen allerlei schrikwekkends; Joller zelf, eerst sceptisch, kwam ten slotte tot de overtuiging, dat nòch bedrog, nòch verbeelding het geval konden verklaren. De verschijnselen namen in hevigheid toe ten overstaan van een menigte personen, waaronder het hoofd der politie en de voorzitter van het gerechtshof. Er werd een politie-onderzoek ingesteld, maar men slaagde er niet in eenig bedrog te ontdekken. Het feit stond onomstootelijk vast, dat ook wanneer de geheele familie Joller buiten het huis was, en dus de verschijnselen bezwaarlijk kon veroorzaken, deze toch in groote hevigheid plaats vonden.

Bij deze en dergelijke gevallen gaat het in hoofdzaak om de al- of niet realiteit der telekinese, d.w.z. het in beweging brengen van stoffelijke voorwerpen op een wijze die de „natuurwetenschap" tot dusver niet vermocht op te helderen. Inderdaad komt telekinese voor, zij het dan hoogst uitzonderlijk.

Van het vaak onderzochte medium Eusapia Palladino staat vast, dat, terwijl zij, bij goed lamplicht, hare handen in met water gevulde glazen stak en deze boven een tafel optilde, de tafel twee keer omhoog ging, en na eenige seconden weer neerviel. De knieën en voeten van het medium werden ondertusschen gecontroleerd.

De bestrijders hebben, voor zoover ons bekend, juist dit feit angstvallig verzwegen. Schrijver dezes had het reeds in de eerste oplaag van zijn werk: Das antike Mysterienwesen (1909) p. 773 vlgg. (en in De Parapsychologie (1936) p. 45—48)), opgenomen en wacht nu nog op de verklaring, door welken goocheltruk Eusapia het zou hebben geproduceerd.

Daar ook andere gevallen van dien aard goed zijn geconstateerd, vgl. De parapsychol. p. 48—54, moet de telekinese wel als een feit worden erkend. Maar dan kunnen ook zekere soortgelijke spookverschijnselen worden verklaard door de supranormale werking van één (resp. meer) der aanwezigen, zonder dat deze zelf besef had(den) van zijn (resp. hun) wonderbaarlijk vermogen.

Dergelijke gevallen zijn echter slechts groote uitzonderingen.

Het spreekt voorts van zelf, dat, ook telekinese aannemende, nog in enkele spookgevallen veel raadselachtigs overblijft, daar gewoonlijk ook hierbij, zooals meer op parapsychologisch gebied, verscheidene wonderbaarlijke feiten tot een moeilijk te ontwarren kluwen zijn dooreen gestrengeld.

Betastingen van spookachtigen aard kunnen in verband worden gebracht met dergelijke voorvallen op spiritistische séances, voorvallen die soms proefondervindelijk door ernstige onderzoekers zijn vastgesteld.

Het gevoel van ijzige koude, door spookverschijnselen veroorzaakt, herinnert ons aan de koude luchtstroomen, herhaaldelijk bij zittingen met mediums geconstateerd, vgl. F. Ortt. Het vraagstuk der koude luchtstroomen op séance's in Tijdsch. v. Parapsychologie 10 jrg. (1938) p. 1—25.

Wat betreft het hooren van vreemde geluiden bij spokerijen denkt men onwillekeurig aan de raadselachtige kloptonen, die de aanleiding zijn geweest tot het ontstaan van het spiritisme en niet in alle gevallen tot bedrog of zinsbegoocheling kunnen worden herleid. Het is ook enkele keeren voorgekomen, dat bij een spookgeval mysterieuse muziek door meer dan één persoon werd gehoord, vgl. bijv. Proceed. Soc. Psych. Res. Vol. X (1894) p. 346.

Spookverschijnselen, die op het reukorgaan betrekking hebben, zullen wel niet van objectieven aard zijn.

Wij gaan nu tot de zichtbare spookverschijnselen over.

Verschijningen van levenden resp. stervenden worden vaak vermeld. Drie leden der „Society for Psychical Research". E. Gurney, F. W. H. Myers en F. Podmore hebben in hun werk „Phantasmen of the Living (1886) ongeveer zevenhonderd goed geconstateerde gevallen van dien aard bijeengebracht. De onderzoekers kwamen tot de slotsom dat zulke verschijnselen als „veridieke hallucinaties" moeten worden beschouwd, d.w.z. als zinsbegoochelingen, waaraan echter rechtstreeks iets objectiefs beantwoordt. De wijze van overdracht is men gewoon „telepathisch" te noemen, een dubbelzinnige, dus niet aanbevelenswaardige uitdrukking.

Ligt echter aan verschijningen van levenden resp. stervenden, rechtstreeks iets objectiefs tot grondslag, dan kan zulks ook het geval zijn bij verschijningen van gestorvenen.

Tot het aannemen van iets rechtstreeksch-objectiefs in dezen wordt men wel gedwongen door zekere feiten, waarbij de waarnemer aan de verschijning een bijzonderheid opmerkte die hem onbekend was of wanneer hij een hem onbekend persoon zag en dien later op een foto herkende. Feiten van dien aard hebben wij aangehaald in De parapsychol. p. 155—199.

Sterk pleit voor de realiteit van zekere spookverschijningen de omstandigheid dat ze aan een bepaalde plek (spookhuizen of andere oorden) waren gebonden. Er bestaat een bijzonder goed

geconstateerd geval, waarbij de verschijning van een overledene, die in een zeker huis had gewoond, door verschillende personen binnen dat huis werd gezien, terwijl zij anders nooit een „hallucinatie" hadden gehad, De parapsychol. p. 200—202.

Dat primitieve, niet blanke volken, witte resp. grijze spookverschijningen zien, legt mede eenig gewicht in de schaal der objectiviteit.

Inzake spookverschijningen van menschen komt men derhalve, althans in zekere gevallen, tot het resultaat, dat de een of andere inwerking van overledenen moet worden aangenomen, vgl. P. A. Dietz, Wereldzicht der parapsychologie (1939) p. 170.

Wat het uiterlijk der verschijningen betreft, ontbreekt het niet aan gevallen, waarbij betrouwbare waarnemers ze in witte resp. grijze omhulling zagen, Proc. Soc. Ps. Res. Vol III (1885) p. 111 vlg., vgl. p. 133.

De fantomen van gestorvenen hebben echter vaak ook de kleedij, die dezen tijdens hun leven droegen, Proc. Sos. Ps. Res. Vol. V (1888)/1889) p. 432, 448 f.f.

Er zijn enkele geloofwaardige berichten, dat men in spookhuizen heeft hooren weeklagen en kreunen, Proc. Soc. Pr. Des. I (1882/1883) p. 187.

Bij uitzondering komt het voor, dat fantomen enkele woorden uiten, Proc. Soc. Ps. Res. Vol. X, p. 389 vlg.

Het parapsychologisch onderzoek heeft mede bevestigd, dat verschijningen ook bij daglicht plaats vinden en bijna altijd slechts van korten duur zijn.

Van dierverschijningen zij hier een geval vermeld.

Een Engelsche dame verzekerde, dat volgens een traditie in de familie harer moeder, de dood van een der bloedverwanten vaak werd aangekondigd door de verschijning van een grooten zwarten hond. Zelf zag zij op een winteravond zulk een hond verschijnen, die, terwijl alle deuren gesloten waren, spoorloos verdween. Twee of drie dagen later vernam zij dat een tante van haar tengevolge van een ongeluk was omgekomen, Proc. Soc. Ps. Res. Vol. V. p. 302.

Verschijningen van elementaargeesten en dgl. zijn wel is waar niet van te voren als onmogelijk af te wijzen, maar de gegevens daaromtrent zijn nog te onzeker dan dat men in dezen het objectieve van het subjectieve goed zou kunnen onderscheiden.

UIT 'T ARCHIEF VAN DEN BRUGSCHEN PROZAIST EMIEL VAN BIERVLIET.

„Als wi nog waren Vlamen friesch —
ende erkenden Wrâld ende Odin,
quaem daer van Eire end' Alba her:
woendere saege end' nieve leer.
Ut diep heet zuud een noorderlicht —
nog wijder dan de Middelzee,
waer wi ons zetteden op kustenrots.
Vremde konde greep ons aen:
„ „van Gode sprac Waerheyt noordelick:
een weg gerade en koninckIick.
Een Zone men zegd' ons van Odsche sibbe,
gevonden deur herders in bloote kribbe"."
Wi wisten bi Thoer eerst geenen raed,
of dizze konde was goet oft kwaed,
maer vliegen dee' die mare blind,
van Noord-toe Oostzee met den wind!
Ende 't en was vor Friezen geen dere
ende geen grond om zich stellen te were,
ommers up Wâlcria bernde 't vier,
snekken up Sincfal joegen fier,
met Alba end' Eire wi waren vereent
alvorens de zeie ons scheedde vaneent.
Wi minden de konde, vrihedens sterr' —
en horkten of quaem meer tijding van verr'.
Wrâld end' Odin staen altyt oerein,
van vóór 's Booms beginenn tot ná syn ein!"

Het bovenstaande werd opgeteekend door Emiel Van Biervliet te Brugge. Dit geschiedde voordat deze Vlaamsche schrijver naar Nederland uitweek, dus vrij zeker vóór 1900. Het werd overgeschreven in 1915 door ondergeteekende die er een bevestiging in meende te zien van de mondelinge volksoverlevering „dat het Christendom ons eerst in een vrijeren vorm bereikte van uit Schotland en Ierland, en zich langs de kust van Noord- en Oostzee verbreidde alvorens 't ons gebracht werd door de Romeinsche zendelingen, aan

wie de kerkgeschiedenis de verkondiging toeschrijft." Uiteraard geeft 't bovenstaande aanleiding tot een veel uitgebreider commentaar. Gevolgtrekkingen van taalkundigen aard en religieuzen zin biedt dit brokstuk ten overvloede. Doch deze wenschen wij op een andere plaats te behandelen. Als staaltje van volksche overlevering is het o.i. zeer merkwaardig.

Marcel Van de Velde.

FOLKLORE UIT HOOFDPLAAT.

Naar aanleiding van het Noordbevelands touterliedje, in Eigen Volk XI p. 435, door Krijn de Vos medegedeeld, kon ik de verzoeking niet weerstaan hier een in het begin er sterk op lijkend touterliedje uit Hoofdplaat in Zeeuws-Vlaanderen mede te delen:

Douter de mouter
men uusje in brand,
wie zijn dat?
de kravien, de mavien,
stuurt de kraie naor Engeland toe
van Engeland naor Bresjes,
daor zitte twee tooveresjes.
Juffrouw, is meneer niet thuis?
nee, meneer is uitgegaon,
raot eens wat ie tegenkwam,
twee outere mannetjes,
twee potten en pannetjes,
twee kindere zonder ziel,
Aobram zestien,
den ijzere man, de deur op slot, den ont op 't kot
de bakker in z'n doofpot.

Voor Fijnaart herinner ik mij nog, dat als een kind lang genoeg geschommeld had, men begon te zingen:

Laot ze mar bloeie, ze bloeie zo doot,
zo doot gelijk ne trekpoot.

en dat dit refrein tot tweemaal toe herhaald werd; dan was het schommelen afgelopen.

Tenslotte nog een Hoofplaats bikkelliedje:

Ester de de klester
't eerste gebod,
piespot.
Moeder lamij,
bid voor mij,
een, twee drie. —

Roosendaal, Parklaan 127. A. Weijnen.

„DIKKE DINSDAG" TE MONNIKENDAM.

Monnikendam. De „dikke Dinsdag" stond ook dit jaar weer in het teeken van oorverdoovend lawaai. Groepen jongens renden door de straten en stegen, achter zich aansleepend ledige bussen, vaatjes, emmers, kortom bij voorkeur die voorwerpen, die het meeste rumoer produceerden. Het zou interessant zijn eens na te gaan hoe dit gebruik is ontstaan. Het dateert in ieder geval niet van de laatste jaren. Hebben wij hier met een folkloristisch verschijnsel te doen? Hoe 't ook zij, de politie tast dit „privilege" niet aan, howel gewaakt wordt tegen baldadigheid. Lang plezier hebben de jongelui op dezen Vastenavond overigens niet gehad. Het was te spoedig duister, hetgeen vroeger dan anders een eind aan dezen vorm van rommelpotterij maakte.

(Bericht uit de Prov. Nrd.-Holl. Courant, 1941).

Ingezonden door G.

Overal waar de „vastentijd" gevierd wordt, en welke 40 dagen duurt, als herinnering aan de afzondering van Jezus in de woestijn, ontstond de gewoonte om op den dag voor dat de vasten beginnen, die dus Aschwoensdag vooraf gaan, het er nog eens goed van te nemen. Deze dag werd dan Vette Dinsdag of Mardi gras genoemd. Men doet zich dan te goed aan spijs en drank. Zelfs de Mohamedanen, die in de maand Ramadan hun vasten hebben, als herinnering aan het nederdalen van een afschrift van den Koran uit den Hemel, kennen zulk een gewoonte van zich te voren nog eens tegoed doen.

De „dikke Dinsdag" te Monnikendam zal wel een verbastering zijn van den Vetten Dinsdag.

Red. O. E. V.

Ontvangen Boeken

Dr. C. C. W. J. Hyszeler. Boerenvoortvaring in de oude landschap. 2 dln. Uitg. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen 1940. ƒ 4.90.

Dit werk is uitgegeven als N⁰. V in de serie Teksten en Studiën op het gebied van taal, stijl en letterkunde, onder redactie van Dr. G. S. Overdijk, Hoogleeraar te Goningen. Het eigenlijke werk, dl. I is 381 bladzijden groot, terwijl dl. II een 52-tal keurige foto's en teekeningen en een kaart van het oude Drente bevat. De foto's en teekeningen zijn allen ontleend aan de Drentsche boerderij. Het werk bevat dan ook eene opnoeming en uitvoerige verklaring van de „termen en gebruiken van het boerenbedrijf in Drente". Er is nagegaan de oudste manier waarop de boer zijn bedrijf uitoefende, de oudste voorwerpen zijn opgespoord en de benamingen zijn verzameld, waarbij aangegeven is binnen welke grenzen een woord of term gebruikt wordt of werd. De teekeningen in dl. II zijn van J. Witpaard te Meppel en N. Overdiep te Groningen. Het geheel maakt een degelijken indruk en zoowel de dialectkenner als de volkskundige zal er veel belangrijks van zijn gading vinden.

J. R.

Dr. P. W. J. van den Berg. Een goede buur. Verzamelde opstellen over Nederlandsche volkskunde. Uitg. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen. 1940. ƒ 1.25.

Dit is een heruitgave als n⁰. 1 van een serie handboekjes over Nederl. volkskunde en heemkunde. In „Eigen Volk", Jaargang 1936, blz. 120, hebben wij reeds een en ander over de eerste uitgave medegedeeld. De opstellen verdienen zeer de belangstelling, daar ze een kijkje geven in het oude volksleven in Drenthe.

J. R.

Fenna Slapsma-Tiessens. Bloemkes uit mijn dagboek. Uitg. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen. 1940. ƒ 1.25.

Dit volksboekje is een nummer van de serie Land en volk van stad en ommelande. Het is geschreven in het Groningsch met een Nederlandsch vernis, waardoor er taalhumor ontstaat, terwijl personen buiten de schrijfster het dialect onvermengd spreken.

J. R.

Litanischer Liederschrein. Volkslieder in Deutschen Uebertragungen und Nachdichtungen. Met eene inleiding uitgegeven door Dr. Victor Jungfer. Verlag der Deutschen Buchhandlung. Kaunas. 1939. De vertalingen zijn door verschillende Duitsche dichters uit verschillende tijden bezorgd.

Daar de taal van Litauwen buiten dat land zeer weinig bekend is,

is het een voordeel van deze uitgave dat ook niet-Litauwers kennis kunnen nemen van den inhoud van deze liederen.

Ton Koot. En nu .... Nederland in! als zwerftoerist door eigen land. Met foto's en route-kaartjes. Uitg. J. M. Meulenhoff, Amsterdam z.j. Ing. *f* 1.75, geb. *f* 2.50.

Dit is een aardig en mooi wandelboekje. Mooi ook vooral door de fraaie foto's. De verschillende provincies worden ons voor oogen gebracht door beschrijving van de meest typische gedeelten, dikwijls ver van de hoofdwegen af. Een kalender voor den toerist en een register van plaatsnamen besluiten dit practische boekje.

J. R.

Jurriaan van Toll. Van eenen bloede. Wat men verstaat onder sibbekunde. 2e druk. Uitgeverij „Liebaert", 's-Gravenhage. *f* 0.25.

Dit boekje geeft een practische inleiding betreffende de genealogie of geslachtskunde, welke tegenwoordig met een oud woord sibbekunde wordt genoemd. Over stamboom en kwartierstaten worden wij ingelicht, ook over werkmethoden, archieven, familiewapens, zegels en huismerken. Een literatuur-opgave en formulier voor kwartierstaat besluiten dit handige boekje.

J. R.

A. Vrieze. De strijd om de geslachtsnamen. Uitg. N. Samson N.V. Alphen aan den Rijn. 1940. *f* 1.50.

Dit boekje geeft inlichting omtrent de geschiedenis van de inschrijving van de geslachtsnamen in de registers van den Burgerlijken Stand en omtrent de wijze waarop die inschrijving geregeld is. De fransche en de nederlandsche wetgeving worden na elkander behandeld. Een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan Art. 40, besluit Bevolkinksboekhouding.

J. R.

Dr. M. van Haaften. Dom. Benedictus Haeftenus of het Utrechtsche geslacht van den kerkelijken auteur Jacobus van Haeften (1588—1648), Proos der Benedictijner Abdij van Afflighem in België. Uitg. W. ten Have N.V. Amsterdam. 1940. Prijs *f* 1.25.

Dit werkje bevat een uitgebreide genealogische studie over het geslacht Van Haeften, in acht hoofdstukken, ook voor historici van belang.

J. R.

A. Wevers Jr. Supplement op den Catalogus der boeken, geschonken aan de Bibliotheek der Oudheidkamer „Twente". Enschede, 1940.

Dit is een waardevol bezit voor de bezitters van den Catalogus, welke in 1937 uitkwam. De bibliotheek is zeer overzichtelijk ingedeeld. Ook een uitgebreide rubriek folklore is opgenomen.

J. R.

Ir. W. F. an Heemskerck Düker l.i. en Ir. H. J. van Houten l.i.: Zinnebeelden in Nederland. 156 blz. Uitgeverij „Hamer" den Haag. z.j. geb. ƒ 3.50.

In de inleiding over de beteekenis en den achtergrond van de in Nederland voorkomende zinnebeelden, deelen de samenstellers mede, dat zij gedurende een zevental jaren de foto's verzameld hebben, welke zij thans publiceeren om belangstelling te wekken voor een onderwerp, dat volgens hen tot dusverre in ons land wel zeer stiefmoederlijk behandeld werd. Zij vermelden echter bij de verschillende bronnen niet eenige publicaties, welke ons over hetzelfde onderwerp bekend zijn. Indien deze aan de samenstellers bekend waren geweest, hadden zij vermoedelijk het woordje „zeer" bij „zeer stiefmoederlijk" weggelaten. Het was namelijk in het Nieuwsblad van Friesland, dat telkens in het Vrijdagavondnummer van 20 Maart tot 8 Mei 1936 een reeks artikelen verscheen van de hand van den Redacteur W. Hielkema, getiteld „Het Friesche Oelebord" en waarin talrijke gevelteekens uit Friesland, Drente en Overijvel zijn afgebeeld en besproken. De voornaamste afbeeldingen werden overgenomen in EIGEN VOLK, Jaargang 1936, op blz. 167. Echter E.V. wordt niet vermeld onder de tijdschriften, welke over deze materie reeds publiceerden. En ook in ONS EIGEN VOLK, Jaargang 1940, blz. 34, komt een uitvoerig geillustreerd artikel voor van C. J. A. van Helvoort over de Stiepel- en gevelteekens der Saksische Boerenwoning. De heer van Helvoort bezit een zeer uitgebreide verzameling. En in 1938 verscheen van F. E. Farwerck een zeer uitgebreide verzameling foto's met bijschriften „Levend Verleden" getiteld, waarvan in EIGEN VOLK, Jaargang 1938 blz. 291 een bespreking voorkomt.

Wij schreven toen, dat wij met den schrijver hoopten, dat velen zijn voorbeeld zouden volgen door dergelijke oude teekens af te beelden door middel van fototoestel of teekenstift. Het verheugt ons, dat thans door de uitgave van „Zinnebeelden in Nederland" dit geschied is, want al wordt ook „Levend Verleden" niet in de literatuuropgave van het nieuwe werk genoemd, toch vormt dit een mooie aanvulling op het boek van Farwerck, temeer, daar het voor een groot deel dezelfde zinnebeelden bevat. „Zinnebeelden in Nederland" bevat na het bovengenoemde inleidend artikel een artikel over Runen en Huismerken, gevolgd door Zonnesymbolen, de Odal, de Levensboom, de Ruit- en Ingrune, de Bloem- en Manrune, het Paarden- en Zwanensymbool en nog enkele andere symbolen, waaronder de zegenende hand en de donderbezem. (Over de Donderbezem zie ook EIGEN VOLK, jaargang 1931, blz. 231). Ook Farwerck heeft verschillende symbolen verzameld en verklaard en heeft de volgende verdeeling: 1. De Zon, de draaiende zon, de zonnespiraal, het gedeelde jaar, het recht-, maal- en radkruis, Achtster en achtspakig rad, zonnerad en zespuntige ster. 2. De oude en de nieuwe Odalrune, de bril en de krakeling. 3. De boomsymboliek. 4. De Ing. „Levend Verleden" is thans verkrijgbaar bij de Uitgeverij „Volk en Bodem", Valeriusstraat 212, Amsterdam Zuid.

Beiden stellen voorop de groote ouderdom van deze teekens,

welke reeds op voorhistorische Zweedsche rotsteekeningen voorkomen, verder in de oud-germaansche symboliek en overgenomen zijn door de Gothiek. Wij vinden deze teekens nog als geveltopteekens op boerderijen, als openingen in luiken, als muurinmetseling, ook op oude kerken. Verder op huisraad en op boerenwagens, melkrekken en boenhokken en op schepen van de binnenvaart.

Beide boeken kunnen als grondslag dienen voor verdere studie van dit interessante onderwerp, waardoor een stuk vergeten verleden weer levend kan worden. In dit verband wijzen wij nog op de T-vormige topgevelversieringen van de kleine schuren of boets op Texel, op de „offertafeltjes" op de gevels van de Drentsche boerderijen en schuren, op de beide kleine venstertjes, die hier en daar in Drente en in Overijsel nog worden gevonden in de voorgevel van de boerderij en waaraan een volksverhaal is vastgeknoopt, dat deze oorspronkelijk niet van een glasruit voorzien waren en dienden om de raven van Wodan te laten in- en uitvliegen, waardoor ze in de gelegenheid waren zich te overtuigen van de gedragingen van de bewoners in de woning en daarvan verslag konden uitbrengen aan Wodan. En zoo is er meer. J. R.

Ontvangen Tijdschriften

Brandenburgia. 49 Jahrgang. Heft 1—12. 1940 (verschenen 4 Febr. 1941). Dr. F. Solger bespreekt de hoogten in de Mark. P. Voigt verhaalt omtrent de brouwhuisberg bij Potsdam, C. von der Ahé over een Kavalierhaus op het Pauweneiland, A. Voigt beschrijft houten kerkgebouwen in de Mark, R. Storm vertelt van een vertrouwelijk hoekje in Berlijn en Chr. Voigt geeft Potsdammer humor in: Van kikvorschkast tot aalkast.

De Trekker, 11de jaare. No. 1 geeft vereenigingsnieuws en een artikel over boschbouw No. 2. M. W. Heslinga bespreekt Twente, Thijs Mol schrijft over Levende volkskunst.

De Wandelaar, 13de Jaarg. 1941. Jan. Wabe van de Veer bespreekt de gildebaren van Workum, Jac. Gazenbeek vertelt van oude wegen en pleisterplaatsen, Joh. de Mey schrijft over koenkelen op Zd.-Beveland (dat is het loopen met den rommelpot), Febr. Dr. A. C. de Kock vervolgt zijn artikelen over de sterrenkunde in het leven onzer voorouders. Maart. W. J. Ulssems behandelt het schieten met noten in Groningerland. Dr. de Kock vervolgd zijn artikel. Verder veel natuurbeschrijving, alles met mooie afbeeldingen.

Germanien. Heft 1. Jan. 1941. Peter Paulsen verklaart een bronzen deur te Gnesen, F. Althelm en E. Trautmann bespreken de Elchrune. Heft 2. Febr. 1941. Robert Steimel schrijft uitvoerig over den Dreiberg, F. Leuscher behandelt een kultusplaats in het Elbezandsteengebergte.

Haagsch Maandblad, 17de Jg. No. 9. Sept. 1940 bevat een lezenswaard artikel van D. J. van der Ven getiteld: Geen volksopbouw zonder volkskunde.

Hamer, 1e Jaarg. No. 4. Jan. 1941 geeft onder meer een artikel van Jac. Gazenbeek over wakels of jeneverbes-boomen. Nico de Haas schrijft over St. Sebastiaan, S. J. v. d. Molen bespreekt huiswerken en meesterteekens in Friesland. No. 5 is bijna geheel gewijd aan de wegen, waarbij J. G. N. Renaud en Prof. Dr. von Stokar over oude wegen spreken. No. 6. S. J. v. d. Molen schrijft over klokken en klokluiden in Friesland. Over grafsteenen schrijft D. van Loo. E. Valeon bespreekt merklappen en kruissteekdoeken en L. D. Keus de gesneden mesheften. Alles rijk geïllustreerd.

Het Kerkkrantje voor de gemeente Odoorn. Vijfde Jaarg. No. 57. Ds. van Lunzen bespreekt den biddag voor het gewas, op 12 Maart te houden.

Jaarboekje van „Oud-Utrecht". 1940. Wij noemen uit den rijken inhoud: van Dr. C. D. J. Brandt, de Hieronymusschool, G. A. Evers. De Utr. Nieuwstijding, Mercurius en Europische courant. G. van Klaveren bespreekt Nicolaas Chevalier en zijn rariteitenkamer.

Maandblad voor „Oud-Utrecht", 16e Jaarjg. No. 2. G. A. Evers vervolgt zijn serie Utr. volksoverleveringen, ditmaal over de bloedkruisen-regen in 1501. Idem No. 3. Dr. C. C. v. d. Graft schrijft in dezelfde serie over de basilisk van Utrecht. — Basilisk beteekent koningsslang.

Ons Familieblad, 1e Jaarg. No. 11/12. Jan. 1941. Dit is een gestencelde uitgave, welke onder redactie van Ds. Joh. P. van Mullem allerlei bijzonderheden en wetenswaardigheden bevat over het geslacht van Mullem en aanverwante families. Voor geschiedenis-vorschers en genealogen kan zulk een blad bijzonder belangrijk zijn.

Sibbe, 1e Jg. No. 1. 1941. Dit blad is een voortzetting van het Heraldisch en Genealogisch Archief, dat bij de firma Melchior in Amersfoort werd uitgegeven. Uitgever is thans de Uitgeverij „Liebaert", den Haag. Hoofdredacteur is C. Pama et Voorburg. Verschillende genealogen werken hieraan mede. Dit nummer bevat gegevens over de afstamming van Mr. P. J. Troelstra door D. D. Osinga, met portret op den omslag. No. 2 bevat gegevens over de afkomst van Dr. Abr. Kuyper door J. van Toll. No. 3 behandelt het voorgeslacht van Vincent van Gogh door J. van Toll. Verder genealogische artikelen, waaronder vele gegevens uit oude registers.

Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore. 3de Jg. 1940. 3e en 4e afl. Hierin schrijft Dr. J. Gessler over een onderzoek naar

Tooverij te Antwerpen in 1584. J. van Kerschaver schrijft over uithangborden. Fr. Bastiaensen over hanerijders te Kalmthout, J. de Keersmaeker over kapeltekens.

Verslagen en mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde, Dec. 1939.
Wijlen Dr. L. Willems schrijft over den Vlaamschen oorsprong van Reinaert II, Prof. R. Verdeyen over Petrus Dasypodius en Antonius Schorns. Verder verslagen en vereenigingsnieuws.

Volksche Wacht, 5e Jaarg. 1941. No. 7. Uit dit nummer memoreeren wij artikelen over Friezen, Saksen Franken, over Het Nederlandsche lied, over Volksgeneeskunst. Idem No. 8. Hierin over de roggewolf, over resten van een mythe in Drente en Overijssel, over zinnebeelden langs den weg. Prof. F. C. Bursch opent met een artikel over Rassenkunde, Oudheidkunde, Volkskunde. — Idem No. 9. Hierin een artikel over de Edda en over Musea en Samenleving. Het blad is rijk geïllustreerd.

Wiegekind en Kleuter, 4e Jrg., No. 5. Mevr. J. Riemens-Reurslag schrijft over Vrouwenleven en Volkskunst. In de handwerkrubriek wordt gesproken over een wandkleed in volkskunstpatroon. — Idem No. 6. G. D. Lutke Meyer schrijft over De lijdensweg van den Heiland in de plantensagen. Alles bij goede foto's of mooie teekeningen.

J. R.

Budkavlen, organ för Brages Sektion för Folkslivsforskning och Institutet för Nordisk Etnologi vid Abo Akademi. Under redaktion av Sven Andersson utgiven av föremingen Brage med understöd av Svenska litteratursällskapet, Abo Akedemi och Svenska Kulturfonden. Arg. XVIII (1939), N:r 3/4; XIX (1940), N:r 1/2.
Dit in het Zweeds geschreven en in Finland verschijnende tijdschrift bevat opstellen, aan ethnologie en volkskunde gewijd, folkloristisch materiaal en de verslagen van het genootschap Brage. De opstellen zijn in het algemeen populair geschreven; sommige bepalen zich tot het beschrijven van bestaande of vroegere toestanden en feiten, andere geven hiervan ook, door vergelijking met andere gegevens, een wetenschappelijk gefundeerde verklaring. Uit de hier besproken afleveringen vermeld ik in het bijzonder een opstel van S. Dahlström over „een Zeemansgraf op een onbewoond Eiland", waarin de herkomst van eèn graf op het eilandje Longfuruholm wordt besproken aan de hand van een passage uit de Upplandslag over hetgeen men doen moet, als een zeeman ziek wordt en sterft. (XIX, 1—23). Verder vermeld ik Otto Andersson's artikel over kerkboten en kerkvoorten (XVIII, 125—145) en A. Torslin's bijdrage over de melodieën van de roep der brandwachters in Finland (XVIII, 157—166), onder meedeling van een aantal dezer melodieën met de tekst.

Leiden. N. van Wijk.

Diverse Verslagen

NEDERLANDSCH VOLKSKUNDIG GENOOTSCHAP.
Lezing van Mr. Dr. A. de Goede.

In den middag van den eersten Maart j.l. heeft Mr. Dr. A. de Goede een lezing gehouden voor de leden van dit Genootschap en voor die van de Afd. Utrecht van de West-Frieze Styk over het onderwerp „Kennemer Volksverhalen en hun toepassing in de vorige eeuw". Spreker begon met de vraag te beantwoorden: Hoe heeft Kennemerland gepast in de historie der volken om zich heen? In den tijd van Karel de Groote, den tijd van de Lex Frisionum behoorde tot West Friesland het land tusschen het Sincval en het Vlie. Het Sincval is het Swin bij Brugge. De Westfriezen waren steeds in strijd met de Hollanders, dat waren de bewoners van Holland, dat oorspronkelijk gelegen was in de buurt van Katwijk waar tegenwoordig het waterschap Rijnland zich bevindt. Expansiedrang van Holland was de oorzaak van die twisten. De graven van Holland waren oorspronkelijk Friesche graven, maar zij namen de feodaliteit over, welke oorspronkelijk in Friesland onbekend was en hun veroveringen werden voortgezet, in de eerste plaats in Kennemerland. Dat de Westfriezen oorspronkelijk ook in Katwijk en in Scheveningen woonden, blijkt uit het daar nog aanwezige strandfriesch en ook in het Utrechtsch dialect komen nog Westfriesche woorden voor. Het Westfriesch werd door de geleerden frisofrankisch genoemd. Het oude gebied is ook nog kenbaar aan de zelfde vorm van boerderij, welke men er vindt, en welke stolp of stjelp genoemd wordt. In 1840 werd Westfriesland een deel van de provincie Noord-Holland, terwijl het van 1795 tot 1840 nog friesch was. Door deze verandering stond het minimalisme op, waardoor de namen Texelaars, Kennemers en Westfriezen een speciale beteekenis inhielden, ook al was de laatste naam beperkt tot de bewoners van het waterschap Westfriesland. Nu doet zich het tragische gebeuren voor dat na 1840 er een anti-westfriesche beweging ontstaat, de Kennemer beweging. Het is vooral de dichter Hofdijk, geboren op 27 Juli 1916 in Alkmaar, die — hoewel zelf van Westfriesche afstamming — daar aan mededoet, gedreven door zijn belangstelling voor romantiek. Hij beschouwde die oude kasteelen in Kennemerland niet als dwangburchten om een vijand tot onderwerping te dwingen, maar hij zag alleen de zwierige ridders,

die op de valkenjacht gingen. Een rumoerige tijd van 300 jaar moet natuurlijk invloed gehad hebben op de volksverhalen en op de sagen van die streek, maar uit de Kennemer balladen van Hofdijk blijkt hieruit niets. Er was een strijd tusschen het Kaas- en Broodvolk, men had er de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten. Maar in de balladen van Hofdijk vinden wij alleen het standpunt van de Hollandsche ridders ingenomen. Daardoor werd het werk van Hofdijk anti-westfriesch. Als voorbeeld noemt spreker het gedicht Sint-Vicent-nacht, waarin gesproken wordt van het valsch geweer door de westfriezen gevoerd; ze maakten de ridders af met staken; ze werden het wolvenheer genoemd.

Er ging zooveel invloed van uit, ook van den lateren schrijver Ds. Heynes in zijn Noord-Holland en de Noordhollanders, dat men bijna huiverig zou worden zich westfries te noemen. Hofdijk heeft zijn verdiensten als dichter, maar we moeten zijn dichtwerk neutraliseeren. Zijn fantasie speelt hem wel eens parten bovendien. Er is gelukkig nog een schat van volksverhalen, welke voortleven in de mond van het volk zelve. Echter moeten deze niet verzameld worden door personen voor wie het te behandelen onderwerp boven hun kunnen zou gaan.

De leden van de Westfrieze Styk, welke een studie van dit onderwerp maken, krijgen hiervoor hunne instructies van het bestuur. Dit is het nieuwe van deze organisatie. Uit de gedachtenwisseling welke op deze voordracht volgde, bleek wel dat de vergadering met groote belangstelling het geschetste had aangehoord, waardoor men het standpunt van den Westfries in de geschiedenis van zijn eigen streek leerde kennen.

In Memoriam

PROF. Dr. N. VAN WIJK.

Op den 25sten Maart j.l. bereikte ons het bericht dat in den morgen van dien dag Prof. Dr. N. van Wijk was overleden, in den ouderdom van ruim 60 jaar. Sinds 1913 was hij Hoogleeraar in de Balto-Slavische talen te Leiden.

Hij droeg ons Tijdschrift „Eigen Volk" en later „Ons eigen volk" een goed hart toe en verzorgde de aankondiging van de folkloretijdschriften welke in een taal der Randstaten gesteld waren.

Wij zullen zijne belanglooze medewerking wel missen. Voor de wetenschap is het een groot verlies dat Prof. van Wijk is heengegaan.

Redactie „Ons eigen volk".

Dr. M. A. VAN ANDEL.

Te Gorinchem is op 63-jarigen leeftijd overleden dr. M. A. van Andel.

Dr. Van Andel was niet alleen een populair en kundig medicus, maar tevens een vooraanstaande wetenschappelijke figuur op het gebied der Geschiedenis van de Geneeskunde. Als zoodanig werd reeds met zijn eerste werk: „Volksgeneeskunst in Nederland", zijn naam gevestigd. Hieruit blijkt een bijzondere kennis der folklore en het planten- en dierenrijk.

De overledene, die hier het gymnasiaal onderwijs genoot en later werkzaam was als curator van het Stedelijk Gymnasium, wijdde zich als bestuurslid of voorzitter aan tal van vereenigingen, o.a. de „Openb. Leeszaal en Bibliotheek", „Het Nut", enz.

Als secr. der afd. Gorinchem van de Ver. tot Beoefening der Geschiedenis der Natuur-, Genees- en Wiskunde, was hij werkzaam vanaf de oprichting. Dezer dagen verscheen in de serie „Patria" een werk van zijn hand, over hen die zich in vroeger eeuwen, met meer of minder begrip en succes op de geneeskunde toelegden.

(Hdbld. 6-6-'41).

Dit laatste werk is getiteld: Chirurgijns, vrije meesters, beunhazen en kwakzalvers. De chirurgijns-gilden en de practijk der heelkunde (1400—1800).

MEJ. C. ELDERINK.

Op 70-jarigen leeftijd is te Enschede overleden mej. Cato Elderink, schrijfster op het gebied der Twentsche folklore en geschiedenis.

Mej. Elderink, die aanvankelijk te Amsterdam als verpleegster werd opgeleid, wijdde zich op lateren leeftijd geheel aan de studie van het Twentsche volksleven, en verschillende boeken zagen van haar het licht. In het bijzonder beijverde zij zich oude verhalen en sagen uit den volksmond op te teekenen.

In Februari j.l. is mej. Elderink ter gelegenheid van haar zeventigsten verjaardag, in het Rijksmuseum Twenthe op zeer hartelijke wijze gehuldigd voor haar prachtige werk ten dienste van de kennis van het zoo rijke Twentsche volksleven.

(Hdbld. 17-6-'41, ab.)

Mededeelingen

BOND VOOR HEEMKUNDE.

Organisatie in oprichting.

Van officieele zijde wordt gemeld:

Was tot voor kort de belangstelling voor de heemkunde beperkt tot bepaalde kringen en vereenigingen, thans breekt het inzicht baan, dat de kennis en het behoud van ons heem een zaak is, die ons geheele volk aangaat.

De betrekkelijke geringe waardeering voor het eigen heem bracht met zich mede, dat er wel verschillende organisaties bestonden, die zich of met een onderdeel, of zijdelings met de heemkunde bezighielden, dat echter een bond voor heemkunde in den zin, zooals deze thans noodzakelijk is, volkomen ontbrak. Het eenige wat er op dit gebied bestond was de, sedert een enkel jaar bestaande, Commissie voor Heemkunde, in welker commissie vertegenwoordigers van verschillende organisaties zitting hebben.

Verschillende personen die zich op dit gebied bewegen, hebben daarom besloten, over te gaan tot de oprichting van een „Bond voor Heemkunde". Het voorzitterschap hiervan is toevertrouwd aan prof. dr. J. Jeswiet te Wageningen, het secretariaat aan den heer G. A. van Schaik, Verspronckweg 100 te Haarlem.

Deze bond stelt zich ten doel de beoefening van de heemkunde in den meest algemeenen zin van het woord, het geen met zich mede brengt de bevordering, èn plaatselijk èn over het geheele land, van de onderlinge samenwerking tusschen de vele organisaties welke zich thans op dit terrein bewegen.

Ieder, die instemt met het streven van dezen bond, wordt verzocht, hiervan spoedig mededeeling te doen aan het secretariaat. De oprichting van plaatselijke afdeelingen is reeds in voorbereiding.

(A. N. P.)

In Juli 1941 verscheen weder eene circulaire, waaruit blijkt dat de bond steeds groeiende is, en dat talrijke vereenigingen en particulieren zich gemeld hebben. (Red. O. E. V.)

DAGBOEK DER CALKOENS.

De heer D. Bax te den Haag en anderen maken er ons op attent dat dit dagboek op een mystificatie berust, zoodat het artikel van

den heer S. J. van der Molen in de vorige jaargang van „Ons eigen volk" van geenerlei waarde is. De heer Bax verwijst verder naar een boekje van Mr. J. G. C. Joosting, verschenen te Haarlem in 1902 en getiteld: De „Clapper" der Calkoens. Deze Clapper is gewrocht door den heer Albert Steenbergen om „deskundigen" in den val te laten loopen.

DRUKFOUTEN.

In de vorige jaargang van „Ons eigen volk" komen in het artikel van den heer D. Bax de volgende drukfouten voor:
Blz. 186. 2de raadsel „niet eens" lees „met eens".
Blz. 187. met „As ek soggends" begint een nieuw liedje; voor „vs" lees „pg"; voor „migoram" lees „migaram", voor „Die slim Leew" lees „Die slim Seun".
Blz. 188. „Drie Broers", lees „Die Drie Broers".

EEN NOODZAKELIJKE AANVULLING.

De heer Jaap Kruizinga, die in „Ons eigen Volk, I, 1941, schrijft over een kultuur-historisch museum op Terschelling, heeft — op de ten deele nog onjuiste inleiding na — met geringe wijzigingen van de volgorde alles letterlijk overgenomen uit een artikel van mij in de Nieuwe Harlinger Courant, waarvan een overdruk in het Museum ter lezing lag.

Amsterdam, Juni 1941. G. KNOP.

De heer Jaap Kruizinga deelt ons mede, dat het inderdaad zijn bedoeling is geweest de Nieuwe Harlinger Courant, met den heer G. Knop als bron te noemen. Echter is hem achteraf zeer tot zijn spijt gebleken, dat deze aanteekening, bij wijze van voetnoot, bij zijn artikel is weggebleven. Hij was in de veronderstelling, dat deze inderdaad wel geplaatst was. Het is steeds zijn gewoonte om bij een artikel de bronnen te noemen. Ook erkent de heer Kruizinga gaarne, dat de heer Knop de hoofd-initiatiefnemer van het Museum te Terschelling is geweest, waarbij hij medewerking heeft gehad van de heeren Dr. J. Kunst, A. van den Bey en T. Mol, volgens mededeeling van de Directie van het Museum.

Red. ONS EIGEN VOLK.

Heeft de koster van Garrelsweer geleefd?

Dr. J. F. STEENHUIS.

In de jaargangen IX en X van het Maandblad Groningen heeft de heer K. Ter Laan onder den titel „Volkshumor" eenige folkloristische bijdragen geleverd. „Het heet dan altijd", zegt de schrijver bij den aanhef, „dat de man, over wie het gaat daar en daar woonde en dat de geschiedenis daar en toen is gebeurd. Maar het blijkt telkens weer, dat hetzelfde verhaal met dezelfde stelligheid ook elders verteld wordt en dat dezelfde geschiedenis een heel eind verder ook echt gebeurd is. *Dus hebben wij te doen met pure volksfantasie.*" (Cursiveering van mij, J. F. S.) Tot zooverre de heer Ter Laan.

Schrijver dezes is juist de tegenovergestelde meening toegedaan. Op verzoek van en in overleg met den heer Ter Laan, met wien ik sinds vele jaren op vriendschappelijke wijze in het belang der Groninger beweging arbeid, zal ik mijn standpunt en de gronden, waarop dit berust, in de volgende beschouwingen uiteenzetten en vastleggen. Ik heb hiervoor den titel gekozen: Heeft de koster van Garrelsweer geleefd?, met het oog op den titel van het eerste verhaal „De koster van Garrelsweer", dat behalve van dit Groninger dorp uit de negentiende eeuw, ook van een ander Nederlandsch dorp uit de achttiende eeuw, uit Duitschland en uit Vlaanderen bekend is.

Ceteris paribus geldt de interpretatie des heeren Ter Laan niet slechts voor de voorbeelden van volkshumor, doch ook voor andere in het volk levende figuren als de profeet van het weer en de toekomst Jaarfke enz. Doch geheel daargelaten de vraag, tot hoeverre de heer Ter Laan zijn historisch ongeloof in dezen doortrekt of niet en in hoeverre schrijver dezes zijn legendarisch geloof recht houdt: in het algemeen komt het verschil in meening hierop neer.

Tot het bezit der menschheid behooren zekere figuren of personen, die praktisch gesproken ieder kent, doch waarover in de geschiedenisboeken gezwegen wordt. Het spreekt vanzelf dat de bedoelde koster van Garrelsweer daarin niet te vinden is, zal menigeen denken. Doch deze gedachte, hoe schijnbaar logisch ook, is niet historisch, in objectieven zin, doch getuigt van een zekere vooringenomenheid. Wel is het juist, dat in groote geschiedwerken van algemeene of nationale aard van een dergelijk historisch onbelangrijke figuur de daden niet geboekstaafd zijn, doch anders zou het zijn, indien de geschiedenis van het Groningerland in extenso wordt behandeld of die van het desbetreffende dorp, i.c. Garrelsweer, wordt nageplozen. Uit vooringenomenheid of uit wetenschappelijken twijfel dan wel overtuiging zal echter de Groninger historicus den bedoelden kerkelijken ambtsdrager niet vermelden.

Dit geldt ook zonder restrictie voor den reeds boven genoemden profeet Jaarfke alsmede voor den schalk en aartsdeugniet Tijl Uilenspiegel, in den Groninger volksmond Oelenspiegel.

Doch wat in het volk leeft, wordt opgevangen en opgeteekend door den folklorist. Dit geschiedt niet alleen nu, doch geschiedde ook vroeger. Niet altijd vond dit opteekenen in letterlijken zin plaats, doch dikwijls slechts in het brein van den beminnaar van het volkseigene. Zoo moest dit gebeuren, toen het opteekenen nog niet mogelijk was.

Doch hoe dit in bepaalde gevallen zich ook toegedragen heeft, uit dit volkseigene of uit datgene, wat in het volk, onder de menschen leefde, mogen dan wel geen of weinig bijdragen voor de historie zijn ontstaan, het leverde de stof voor de volks- en andere poëzie, voor kunstwerken als opera's, drama's, tooneel- en blijspelen en in niet mindere mate voor de wereldgodsdiensten. D'r is bijna geen kunstwerk of van de hoofd- en bijfiguren is niets of uiterst weinig geschiedkundigs bekend, terwijl er eveneens nagenoeg geen wereldgodsdienst is, of de stichter behoort tot de legendaire of mythologische figuren. Erkend moet worden, dat de stichter van den Mahomedaanschen godsdienst in de annalen der geschiedenis vermeld wordt en dat de historiciteit van Mahomed door den historicus erkend wordt. Doch eenerzijds wordt die van Jezus den Nazarener door vele wetenschappelijke lieden van naam geloochend, wordt in het twaalftal discipelen iets van symbolieken aangezien. Als boeken der historie worden de evangeliën en de handelingen der apostelen door dezen uiteraard in het geheel niet beschouwd, door vele anderen slechts voor een min of meer bescheiden gedeelte.

In niet mindere mate geldt dit voor de historische boeken der Joden. Ik ken hoog- en zeergeleerde mannen, die de historiciteit hiervan volledig loochenen, terwijl er anderen zijn, die haar slechts met reserve aanvaarden.

Tot dezelken behoort schrijver dezes niet. Hij is zonder voorbehoud overtuigd, dat de boeken, waarin de Joden hun geschiedenis hebben vastgelegd, tot de beste geschiedboeken behooren, waarover wij beschikken, van Adam, Lilith en Eva af. Het spreekt vanzelf, dat het Oude Verbond of het Oude Testament niet alleen geschiedenis is, evenmin als het Nieuwe Verbond, doch aan de waarde dezer uitspraak doet dit niet af.

Wij hebben derhalve het paradoxale, dat wie over de groote figuren van de godsdienstige bewogenheid der menschheid iets wil weten, in andere boeken zijn licht moet opsteken, dan in die der geschiedkundige wetenschap. Dit geldt eveneens voor de personae dramatis in de letterkundige, poëtische en muzikale kunstwerken en voor de figuren in de volksverhalen.

Doch gelijk alles wat des menschen is, tot het eeuwig menschelijke behoort, zoo ook dit. Elk ouderpaar, dat voor zijn kinderen voor Sint-Nicolaas speelt, weet dat de Sint-Nicolaas van het kind niet leeft. Doch toch heeft het geloof van het kind, ontdaan van het bovennatuurlijke en dus natuurlijk onmogelijke, wel zijn reëelen grond, buiten de ouders om. Wat het kind wil uit het diepste van

zijn hart, ziet hij gebeuren. Hij schrijft dit toe aan den Sinterklaas, die over de daken rijdt. Later verneemt hij, dat zijn ouders hiervoor speelden. Doch deze bekentenis is onvolledig: de ouders hadden ouders en waren ook eens jong. De heilige Nicolaas komt aan het einde der reeks in het heldere licht te staan. Doch deze bisschop der Christelijke kerk had niet het monopolie van kindervriend te zijn. Ook bij onze Germaansche voorzaten zullen er geweest zijn. Zoo zijn we tot het punt van uitgang teruggekeerd: heeft Sint Nicolaas geleefd en als de heidensche Germaansche kindertjes aan iemand anders geloofden ,heeft deze geleefd? Mijn antwoord luidt: ja. In wetenschappelijken zin is niet te bewijzen dat iemand geleefd heeft, dan op de voorgeschreven wetenschappelijke wijze. Doch een bewijs, dat iemand niet geleefd heeft, is nog veel moeilijker te leveren.

Wetenschappelijk gesproken *kan* dus van het eerste en *zal* altijd van het tweede twijfel blijven bestaan.

Doch ook van het eerste blijft veel twijfel over. Immers voor al die personen, wier bestaan onomstootelijk vaststaat en van wie het onderzoek naar het moederschap elk gewenscht resultaat heeft opgeleverd, kan dat naar het vaderschap nimmer tot zekere uitkomsten leiden. Hoogstens zal kunnen worden aangetoond wie als vader gold of wie zich als zoodanig beschouwde. Edoch slechts de moeder van een kind weet, van wie zij een kind verwacht.

Der langen Rede kurzen Sinn is deze uitspraak: op een verschil in wetenschappelijk uitgangspunt of visie berust het bovengenoemde verschil. De orthodoxe of traditioneele wetenschap gaat in hare beschouwingen van enkele, zoogenaamde historische figuren uit en laat vele andere links liggen. Tot deze behooren helden op velerlei gebied, doch meestal niet op dat van den soldaat, noch van den staatsman en regeerder. Ook behooren daartoe geboren denkers en wijsgeeren, die echter gelijk de onbekende soldaat tot de onbekenden behooren.

Dan vindt men daaronder misdadigers van geboorte of aanleg, duivelskunstenaars en niet in het minst de Don Juans, Gösta Berlings of Casanova's, de liefdekenners bij uitstek

In een andere visie gaat men uit van het eens geleefd hebben van al deze figuren. Tot deze visie is schrijver dezes door de ervaring zijns levens en door het nadenken en denken over deze materie ten volle bekeerd. Ik moet uiteraard toestemmen, dat ik het bewijs niet leveren kan, doch ik weet tevens, dat zij van het andere kamp het bewijs van het tegendeel evenmin leveren kunnen, noch ook in vele, in elk geval in eenige hunner gevallen dat van hun personen, waarbij het vaderschap zeker steeds betwistbaar blijft.

Er wordt veel gesproken over het lied van schijn en wezen. Welnu het Platonische lied van den schijn is m.i. meer gezongen of geschreven dan het moderne lied van het wezen. Doch wat niet is, kan komen. Gelijk de ironie van het lot het heeft gewild, dat de niet-Euklidische meetkunde het heeft gewonnen van de Euklidische, zoo is het niet onmogelijk en volgens mij te hopen en zelfs te verwachten dat het lied van het wezen het zal winnen boven dat van den schijn.

Ter illustratie nog deze vergelijking. In een Groninger dorp is onlangs hoogbejaard een man overleden, dien ik sinds mijn prille jeugd kende.

Welnu deze man was, zoolang mij heugt, een groot beminnaar en bewonderaar van geestrijke dranken. De hieruit voortvloeiende cultureele handelingen werden verricht in het koffiehuis, ten aanschouwe en ten aanhoore van den houder hiervan, van zijn familie en van de andere gasten gedurende vele tientallen van jaren in hetzelfde dorp. Deze man werd reeds lang, nog gedurende zijn leven, legendair. Talloos zijn de verhalen ,rondom hem geweven. Vooral omdat gelijk overal de drinkgewoonten verdwijnen en ook hij de „laatste der Mohikanen" was geworden. In dit geval is nog nawijsbaar dat hij de auctor intellectualis dezer legenden is.

Eenige jaren geleden bezocht ik een Limburgsch dorp. Achter het gebruikelijke glaasje zat een bezoeker, die er kennelijk niet voor het eerst kwam. Zijn gedachten draaiden om de heldendaden van een confrater, een zekeren Sefke, toen reeds ter ziele. Derhalve verliep ook daarover het gesprek. Welnu deze heldendaden geleken als twee druppels water op die van den Groninger, dien ik boven bedoelde. Voor de verhalen, die om dezen geweven zijn, staat de authenticiteit, menschelijkerwijze gesproken vast. Voor wijlen Sefke is dit niet te bewijzen, doch voor mij is dit eveneens volstrekt zeker.

En zoo voort, ad infinitum.

Van zoenrechten en zoenplichten

J. H. KRUYZINGA.

Altijd en overal heeft de zoen of de kus bij de volkeren der aarde een belangrijke rol gespeeld in het leven der menschen en tot op den huidigen dag zijn zoen-rechten en zoen-plichten hier en daar in stand gehouden bij speciale gelegenheden. In de eerste plaats denken wij dan aan de zoen-plichten ter gelegenheid van sommige oogstfeesten, en aan het voorjaar wanneer de Mei-koningin door haar vriendinnen werd rondgereden en ieder zoende die zij ontmoette, dit als een symbool van het komende jaar, dat vruchtbaar zou worden. Tijdens de oogstfeesten werden dansen uitgevoerd, waaronder ook de z.g. zoen-dansen, dansende paartjes kusten elkander en vaak waren verlovingen de aangename gevolgen van deze reidansen [1]).

In de dertiende eeuw zoenden bloedverwanten elkander bij iedere gelegenheid: als zij elkander ontmoetten, als zij afscheid namen of bij elkander op bezoek kwamen. Ging de man op reis, dan zoende zijn vrouw niet alleen hem, maar ook den wagen waarin hij weg-

reed. Als er iemand was overleden kwamen de familieleden hem de oogen sluiten en hem „tot afscheid kussen" [2]).

In de middeleeuwen ging de waardin haar gasten tegemoet; zij diende hen met een kus te begroeten, of de nieuw-aangekomenen haar al dan niet sympathiek waren. Deze plicht was dan ook een allesbehalve aangename [3]).

Die slechts een oppervlakkige kennis der zeden en gewoonten onzer voorouders bezit, zal direct toestemmen dat er wellicht geen natie is die meer van minnekoozerijen houdt dan de Nederlandsche, en het ephiteton „kussende" door sommigen aan de Nederlanders gegeven, verdient hij volkomen. Schier alle „liedboekjes" — en geen volk heeft er meer dan het Nederlandsche — zijn aan de liefde gewijd, geen dichter, hoe stemmig, of hij wijdde haar zijn zangen [4]).

Het aantal minneliederen na de zestiende eeuw verschenen is onnoemelijk. Verliefde jongelieden zongen deze 's avonds onder het venster hunner beminden en ter vervroolijking van de kransjes der jonge meisjes had men tal van liederboekjes, bekend als: „jufferboekjes". In West-Friesland heetten deze „mopjes", alle aan de liefde gewijd. Men had minne-zuchten, -deuntjes, -tranen, -klachten en -vreugden. Men had minnekunst, minneboet en minneplicht [5]).

De uitstekende dichter der „basia" (kusjes) is de Hagenaar Janus Secundus 1511—1536. Wellicht heeft geen dichter van Nederlandschen stam grootere bekendheid in het buitenland weten te verwerven dan deze man. Het feit dat hij in het Latijn schreef was daaraan niet vreemd. Gezien het feit dat hij slechts 25 jaar is geworden, heeft hij een zeer uitgebreid oeuvre nagelaten: drie boeken Elegieën (treurdichten), een boek Basia (kussen), een boek Oden (lofdichten), twee boeken met brieven in dichtvorm, een boek met Rouwgedichten en een „Liber Sylvarum". Verder kwamen drie reisdagboeken en een aantal brieven tot ons. Het bekendste deel van zijn werk is het dunne boekje „Basorium Liber", „het boek der kuskens". Na zijn dood werd dit door de goede zorgen van zijn broeder, Hadrianus Marius, uitgegeven. Janus Secundus heeft zijn Basia naar Grieksch voorbeeld gedicht. Meleagros (ongev. 80 v. Chr.) diende hem tot voorbeeld. Ook Plato (427—347 v. Chr.) heeft niet alleen in de Basia, maar ook in zijn verdere gedichten, zijn invloed laten gelden. Naast zijn vele Latijnsche navolgers (o.a. Casper Barth (1587—1658) Muret (1808—1866) en Daniël Heinsius (1580—1655) vinden we ook Nederlandsche-, Fransche-, Italiaansche-, Engelsche- en Duitsche epigonen.

Behalve Douza (1546—1604) en Laurens Real (1583—1637) leverden Dr. P. Bosscha (1755—1810) en Westerbaen (1599—1670) vertalingen van zijn werk.

Zelfs in de 18de eeuw werkte Secundus invloed nog na: Dorat (1734—1780) en Mirabeau (1749—1791) hebben meesterlijke vertalingen der Basia gemaakt.

Uit de vertaling van Janus Secundus boekje „Basia" door J. H. Scheltema [6]) laten we hier enkele van de 19 „kusjes" volgen.

Derde Kusje.

Geef mij een teeder kusje, zoo sprak ik, bekorelijk meisje:
Fluks roert ge even mijne lippen met de uwen,
Om dan verschrikt, als hadt ge op 'n giftigen adder getreden,
Uw mondje haastig weg te trekken van mijn' lippen.
Dit is geen teeder kusje me geven, mijn' lieve, 't is veeleer
Te noemen, 't klaaglijk smachten wekken naar zoo'n kusje.

Zevende kusje.

Honderd kusjes honderd malen,
Honderd kusjes duizend malen,
Duizend kusjes duizend malen,
En Miljoenmaal zoo velen
Als er druppels 't strand bespoelen,
Sterren flonk'ren aan den hemel,
Onverzaadlijk mocht ik drukken
Op die purperroode koontjes,
Op die fijne malsche lipjes
En die held're sprekende oogjes,
O, bevall'ge Neaera!
Ben ik schelpsgewijs vereenigd
Met die rozenroode koontjes,
Met die fijn besneden lipjes
En die open sprekende oogjes,
Dan mag nooit mijn oog aanschouwen
Uwe lipjes, noch uw' koontjes
Of uw geestig schitt'rende oogjes,
Noch ook 't vriendelijke lachje,
Wat verjaagt als God Apollo
Van de lucht de donkre wolken,
Zoo hij stralend door het luchtruim
Rustig ment zijn' vuurge rossen
Gansch omgeven door een goudgloor;
Zoo ook voor mijn' wang de tranen,
Uit mijn hart de bange zorgen
En de droeve minnesmarte.
Welk een strijd is hier geboren
Van mijn' oogen met mijn' lippen!
Zou ik immer kunnen dulden
Ook voor Jovis zelfs te wijken?
Zoo ook gunnen mijne oogen
Niet den voorrang aan mijn lippen.

Negende kusje.

Wil mij niet altijd vochte kusjes schenken,
En paar niet steeds uw lach met vleiend fluist'ren,
Zink ook niet telkens smachtend neder
Met uwe armen omstrengelend mijn hals.

Voor 't zoetst genot bestaan ook zeekre grenzen;
En wat het meest ons harte kan bekoren,
Brengt dan ook droeven afkeer mede
Zoo te nabij die grenzen zijn bereikt.

Zal ik niet meer dan negen kusjes vragen,
Zoo geef me twee, en zeven zult ge weig'ren,
Geen mag dan zacht of vurig wezen,
Als haar strijdhaften broeder schenkt Diaan

De kuische, — zóó als een dochter onbevangen
In hare onschuld schenken zou haar vader;
Wil dan met vlugge schreden, dart'le,
Ver weg u snel onttrekken aan mijn blik,

Om weg te schuilen in het verste hoekje,
Om u te bergen op het duisterst plekje:
Ik zal u volgen op dat plekje,
U verschalken in dien duisteren hoek.

Dan zal ik triumfeerend gretig grijpend
Naar u, mijn buit, de beide handen strekken,
Zóó als de zwakke duif geroofd wordt
Door den havik met zijn gekromden klauw.

En weerloos geeft ge u smeekend aan mij over,
Met beide armen om mijn hals geslagen
Zult ge met zeven kusjes trachten
Me te paaien, o dwaze, die ge zijt.

Vergis u niet: om daarvoor toch te boeten
Zal ik u zeven malen zeven kusjes
Rooven en, vluchteling, ik boei uw
Poez'lig halsje, geketend door mijn arm.

Als dan de kusjes allen zijn geschonken,
Zult gij bij al uw gratiën mij beloven,
Diezelfde straf nog menigmalen
Voor die stoutheid te willen ondergaan.

Veertiende kusje.

Hoe steekt ge uw rozenmond mij toe, Neaera?
Geen kusjes wil ik u thans geven, harde,
Aan u, die harder is dan 't harde marmer.
Of zoudt ge, trotsche, wellicht waarlijk meenen,
Dat ik verlegen ben om uwe zoenen,
Dat ik van bandeloos verlangen razend
En gloende drift, rampzalig zou verteren? —
Ge vliedt? — Och blijf en wil me niet onthouden
Uw' held're oogjes, noch uw purp'ren mondje:
Ik wil, ik zal u aanstonds kussen ,zachte,
Die zachter zijt dan 't murrew merg der ganzen.

Geen prozawerk van gemengde inhoud of er waren, zoo al geen hoofdstukken, toch eenige bladzijden aan het kussen gewijd.

In schier al de Arcadia's van Heemskerk af tot Berkhey toe komen kussende herders en herderinnetjes voor. Eén voorbeeld volgt hieronder:

Koom kust my Meysje duysent mael,
Dan hondert-reys op een verhael,
Dan geeft my duysent kusjes meer,
Dan hondert noch, dan duysent weër,
Dan nog eens hondert; en als sal
Tot veele duysenden 't getal
Van onse kusjes zijn gegaen,
Dan sonder tellen eens weêr aen,
Op dat wy selfs, al wilden wy,
Niet weeten hoe groot dattet zy:
Noch ons geen nydigh oogh en magh
Afgunstigh zyn, als 't aen den dagh
Sou koomen, tot ons achterdeel,
Dat onse kusjes zyn sooveel.[7])

Berkhey (1729—1812) oordeelde dat onze natie een byzondere geneigdheid had tot speelreisjes te land en te water en dat daarin „hare gezellighe en vriendschapvoedende aart niet weinig uitblonk".[8])

Waarin bestond de pret bij zulke speelreisjes?

1e. In 't ryden en varen en 't genot der frissche buitenlucht.
2e. In eten en drinken.
3e. In lachen, zingen en kussen.

„Heeremetijt! kussen andere natiën dan niet?"

Wel zeker, maar de Hollanders hebben hierin den fijnsten smaak. Ik zag gisteren nog, bij 't instappen van den Haarlemmer spoorwagon, twee ruiggebaarde Fransche Heeren elkander omhelzen en een afscheidskus op de lippen drukken. Hè, afschuwelijk! Neen, heilig Holland! Liever twintig vriendinnen dan één vriend gekust".[9])

In de 17de eeuw waren vooral onder de aanzienlijke stand driedaagsche „speelreisjes" in trek. Wel deden toen reeds bezadigde en bejaarde lieden 't vaak met één enkel daagje af, maar jongelui, zelfs deftige Hagenaars, deden zich ongaarne te kort en hielden 't liefst drie dagen vol.

Van zulk een driedaagsch speelreisje door een aanzienlijk Haagsch gezelschap in 't midden van de 17de eeuw gedaan, bestaat nog een berijmd verhaal door een der tochtgenooten gesteld in het boekje getiteld:

— Drie dagens
Vreugde-
Verhael
Voorgevallen op de reis naer
Overschie en Rotterdam. —

Het jaar wordt niet genoemd. Het boekje was niet voor 't publiek bestemd en alleen de deelgenooten ontvingen een exemplaar als

„herinnering aan genoten vreugde". De schrijver was Mr. Johan Coenen, Substituut-Griffier bij den Hoogen Raad. Een dichter was hij niet, doch wel een vroolijke pretmaker. Dat hij daar ook graag voor werd aangezien blijkt uit zijn verhaal. Een liefhebber van kussen was hij ook, „want", zei hij, „mijn naam is Coenen en dat rijmt precies op zoenen". [10])

De deftigste schrijvers, eene de Brune [11]), Cats [12]), van Someren [13]), van Beveren [14]), mochten er graag van spreken.

Van de Brune nemen we als voorbeelden:

Eijs van kusjes.

Ik zey eens tot myn Nimph, ô leven van mijn leven!
Ey wilt doch nu aan mijn
Tot koeling van mijn brant, zoo vele kusjes geven,
Als in u schoonheen zijn
Hier op zoo quam zij strax tot haren slaaf aanschieten,
En gaf' er hem juist vier:
Wat was dit anders doch dan weinig water gieten,
Op een zeer machtig mier (meer).

Zuchjen uit-geworpen, kusjen ontfangen.

Een Herder, welkers Min beloont wert met weerminne,
Liet eens een zucht uit-vloên;
Wanneer hem, zijn Godinn', in haren arm quam winnen,
En gaf hem eene zoen.
„Och!" riep hij, „dat ik prijz' uw zoete mildigheden,
Dunkt aan mij meer dan re'en
Want, ééns en geeft men maar, wanneer men geeft gebeden,
En twéémaal óngebe'en."

Zelfs op de kansel weidde men bij gelegenheid dat er, naar de orde der lijdensteksten, over den Judaskus of wel over de Uria-kus gepredikt werd, met ingenomenheid over het kussen uit en plunderde men Grieksche en Latijnsche auteurs over dat onderwerp. Bij het opstaan en het naar bed gaan, bij het verlaten van en wederkeeren naar huis werd er gekust. Men opende en eindigde familie- en statiebezoek met een kus. Haalde de jonkman een meisje uit haar woning, hij begroette haar met een kus; bracht hij haar na afloop van het feest terug er klonk een kus tot afscheid. Een kus was „een eerlicke vriendelijckheidt", „een kus met eeren kan niemand deren", „een kusje was geen zonde maer een afvegen" [15]).

Geen gezelschapspel of het gaf aanleiding tot kussen en niet het minst de uitstapjes. Reed men over een bruggetje, dan riep de jongeling: „heul, heul!", vloog het meisje om den hals en kuste haar dat het klapte. Niet altijd, vooral wanneer haar kleeren door deze handeling eenigszins gekreukt waren, was het meisje over deze gulle vriendelijkheid tevreden, doch spoedig was de vrede weer geteekend door .... een kus.

Het was een oud-vaderlandsch gebruik, waarvan echter de oorsprong onder de „duystere schaduw van de schemerende oudtheit verborgen lag" waarna men meer met gissen, raden, dan met kennis van spreken kon". [16])

De historie-boeken spreken al heel vroeg over allerlei manieren van kussen. De oudste der zeven zonen van Friso (volgens de overlevering de stichter van Friesland) Adel geheeten, werd na den dood zijns vaders regeerder van Friesland. Aan hem wordt de eer toegekend, dat hij het houden van gastmalen heeft ingevoerd op welken men bij het rondgaan van den dronk, bestaande uit wijn, bier of mede, elkander kuste, waarvan men later zeide: „elkander op z'n platfriesch kussen". [17])

Gastmalen waren aan de orde van den dag en ze kwamen allen op hetzelfde neer: eten; en ze hadden één doel - vermaak.

't Was van ouds een algemeen gebruik, dat wie ter feestmaaltijd uitgenoodigd werd iets uit eigen keuken en kelder daartoe bijdroeg. (Is dat ook niet iets voor 1941?)

Dat men aan dat gebruik veel waarde hechtte blijkt uit het volgende geval. In 1374 was een Gentenaar die Jan Wierix heette, op een verjaarpartij gevraagd, en hij liet daarom een groote, heerlijke taart bakken, die het pronkstuk van de tafel moest zijn. In den morgen van den feestdag zond hij zijn dienstbode met de taart naar het feesthuis. Maar ziet — onderweg ontmoette de meid juist weer die Arent van der Oest, een heel ondeugende knaap, die haar altijd kussen wilde: „Voorzichtig, Arent!" riep ze nog, „ik draag een groote taart". Maar jawel, dat hoorde de wilde vrijer niet eens; hij viel 't meisje om den hals en deed daardoor de taart op straat vallen. Tot overmaat van ramp waren er een paar honden in de buurt, die er niet veel van overlieten.

„Zeg maar, dat ik 't gedaan heb", riep Arent, maar 't meisje zei toen ze thuis kwam niets.

Jan Wierix keek vreemd rond, toen hij, aan de tafel gezeten, zijn taart niet zag.

De meid werd geroepen — en ach ja, 't hooge woord kwam er nu uit — Arent had het gedaan.

„Dat zal hem duur te staan komen", zei Jan Wierix en bracht zijn beklag voor de schepenenbank. En nu werd Arent door schepenen van Gent tot de volgende straffen veroordeeld:

1e. Inplaats van die eene taart, er zeven te doen bakken, allen even groot en even lekker als de verongelukte was geweest.

2e. De zeven taarten op zijn kosten, door zeven stadsboden te laten brengen naar het huis, waar de verongelukte taart had moeten zijn.

3e. Zelf aan het hoofd van die taarten processie te gaan, en aan den huisheer openlijk vergiffenis te smeken voor de stoornis, die hij in 't feest veroorzaakt had en

4e. tot penitentie voor zijn dartelheid en meisjesplagen een bedevaart te doen naar St. Magdalena ter spelonke.

Die kus kwam Arent dus duur te staan. [18])

In Twente bestond het eigenaardige gebruik dat met „spinjagten" werd aangeduid. Deze werden gehouden van Driekoningen tot Vastenavond. Het waren vroolijke „boere-jongeluipartijen". De meisjes gingen er graag heen, omdat ze wel eens onder moeders

oogen weg wilden zijn en omdat ze wisten dat 's avonds de jongens kwamen. De jongens aasden op de „spinjagten" omdat ze er de meisjes aantroffen. De boerendochters gingen met het spinnewiel aan den arm op spinvisite en zaten dan te spinnen, te babbelen of koffie te drinken totdat de jongens kwamen „om het gesponnen garen te haspelen", dat wilde zeggen: om te stoeien en om te kussen. Dan werden de „wielen" aan de kant gezet en de spelletjes begonnen, waarbij jenever met suiker gedronken werd.[19])

Aan het hoofd van alle vermaken zoowel in stad als dorp stond de kermis, die overal met onbedwongen vroolijkheid en luidruchtigheid gevierd werd. Het koekzwikken, -hakken en knuppelen waren geliefkoosde vermaken, terwijl er 's avonds bij bas, viool en fluit tijdens het dansen „veel gekust werd tot in de nacht".[20])

Op het Kampereiland vond men in de 18de eeuw een aardig vermaak in een pandspelletje, dat tijdens de winteravonden werd gespeeld. Een der jongelingen werd tot „Scholte" en een ander tot „Robhals" benoemd — de schout en zijn dienaar — de overigen heetten de „speulklanten".

De Scholte schikt de paren, de Robhals zat op een vat of emmer, dat ter bergplaats der panden bestemd was, en hield de nog ongepaarde jongelui in het oog. Hij wist wel dat zijn makkers het er op toelegden om een meisje een kus te geven, zonder dat hij 't zag; wien hij echter snapte verbeurde al dadelijk een pand.

Wanneer alle paren geschikt en gezeten waren, ging de Robhals de kring rond en vroeg „Wilpaard" (d.i. ben je goed gepaard). Wie met de hem toebedeelde vrijster niet tevreden was, antwoordde: „een andere", doch moest dan een pand geven; en hij die 't begeerde meisje niet wilde afstaan, verbeurde eveneens een pand. Was de Robhals rond geweest dan riep de Scholte: „den onderst boven", en op eenen sprong elk meisje van den knie des jongelings, en deze van den stoel op, even vlug ging zij op den stoel en hij op haar knie zitten, want het paar, dat het laatste was, verbeurde een pand.

Nu ging de Robhals bij de meisjes rond en zij hadden op haar beurt het recht een anderen vrijer te vragen; doch ook met de kans een pand te verbeuren. Was eindelijk het vat of de emmer vol panden, dan moesten deze weer worden ingelost.

Na 't pandspel volgde de bruigomsgang. De paren wandelden in processie langs den deel en bij elken balk die men voorbij ging moest er gezoend worden[21]).

Ook de boerejeugd in Drente had als winteravondvermaak de spinnerijen. De boerendochters vragen hun vriendinnen „op koffie met klontjes", terwijl later in den avond de jongelingen ongenoodigd binnen komen met de eenvoudige groet: „g'naovond vrouwluu!" waarop de meisjes antwoorden met „g'naovend jonges!" Stil en schijnbaar vlijtig werken zij door, terwijl de jongens toekijken alsof ze niet weten waarom ze gekomen zijn. Pas als er één van hen gezegd heeft: „'n deksels mooije spienderij", antwoordt de gastvrouw: „krieg 'n stoel, jonges".

Nadat ze weer een tijdlang hebben toegezien staat er één van de jongens op en vraagt aan een der meisjes „of zij wat met hem praten wil". Als zij toestemmend heeft geantwoord, verdwijnt het eerste paar in de keuken, weldra gevolgd door meerdere „praatlustigen". Dat praten was natuurlijk niets anders dan kussen en kozen [22]).

In Delft werd, volgens een stadsbeschrijver van 1729, ééns in 't jaar de gans geschoten. Die gans hing boven in een paal aan een rond leitje ter grootte van een dukaton, dat met wit papier beplakt was. Wie dat leitje stuk schoot, deed de gans vallen en was Koning. En deze genoot nu het bijzonder voorrecht door de dienstmaagd van de Doelen, terwijl zij hem het blauwe lint met den gouden penning om den hals hing, gekust te worden. Voor die kus moest de koning haar een dukaton geven. 't Was een heele eer in dien tijd dienstmaagd van de Doelen te wezen, want alleen mooie meisjes kwamen daarvoor in aanmerking [23]).

Als er in ongeveer 1700 in de buurt van Nijmegen iemand een nieuwe woning betrok, kwamen de buren op visite en werd er 's avonds feest gevierd. Als alle gasten aanwezig waren stond een jonge boerin op, nam den nieuwen buurman bij den arm, bracht hem naar „de haal" (een versierde tafel) en leidde hem er driemaal omheen, en gaf hem bij elken omgang een kus. Bij de eerste kus sprak zij: „dit is ter eere van God den Vader" — bij de tweede: „dit is ter eere van God den Zoon" — en bij de derde: „dit is ter eere van God den Heiligen Geest".

Dit waren de drie geestelijke omgangen, maar daarna volgde nog drie wereldlijke, ook ieder vergezeld van een kus en een toespraak. Bij de eerste kus: „dit is ter eere van oew" — bij de tweede: „dit is ter eere van mie" — bij de derde: „dit is ter eere van de heele compagnie"; met een flesch jenever biende vrie".

Die flesch komt, en als die leeggedronken is begint het tweede bedrijf. Een jonge boer neemt nu de vrouw des huizes bij den arm, en herhaalt dezelfde ceremoniën en woorden doch eischt bij de laatste kus twee flesschen [24]).

Huygens gaf eens een vischmaal te Scheveningen en schonk er heerlijken Spaanschen wijn bij:

„Hoe gaat het, jonge luy, zijn d' hartens wat beglommen?" vroeg hij, toen ze flink gegeten en gedronken hadden. Jawel, en de spelletjes zouden nu beginnen, daar kussen bij te pas kwam. „'t Is Hollands oude stijl, en 't magh de nieuwe blijven". Maar daar was een „vrouw Moeder" in 't gezelschap die op de kudde past, gelijck een schapenhoeder".

Welnu zei Huygens, „weet je dan niet hoe 't behoort:

„Haer komt den eersten kus, uyt redenen van Staat;

„Hetgeen sij geerne lijdt, en altijd prat op gaet" [25]).

Nog in de 17de eeuw dronken Hollanders, West-Friezen en Mid-Friezen op Nieuwjaarsdag naar ouden Germaanschen trant: „heil". Mannen gaven bij die dronk elkander de rechterhand, maar bracht men den heildronk aan een vrouw, dan voegde men er een kus bij [26]).

Dat ook in de latere eeuwen nog zoen-gebruiken in eere gehouden werden blijkt o.a. uit een gedicht van Nicolaas Beets (1814—1903) getiteld:

Maartje van Schalkwijk [26] *a).*

Maartje ging met Kees uit hooien
Zoen je, zei hij, nou me niet,
Al de roken, die je ziet
Zal ik op je leden gooien.
Maartje zei: 't Is jou gegund,
Doe wat jij niet laten kunt.

Maartje ging met Kees uit rijden,
Op een hooge, hooge sjees.
Geef me nou geen zoen, zei Kees
'k Laat je voor de wielen glijden!
Maartje zei: 't Is jou gegund,
Doe wat jij niet laten kunt.

Maartje ging met Kees uit varen,
In een smalle, smalle schuit,
Geef me een zoen, riep Keesjen uit,
Of ik smijt je zoo in 't Sparen.
Maartje zei: 't Is jou gegund,
Doe wat jij niet laten kunt.

Maartje, zei hij, jij hebt grillen,
'k Droomde dat je van me hiel....
'k Doe 't ook, lachte ze, in me ziel.
Kees dacht, jij schijnt niet te willen,
En toch weet ik niet een man
Die van haar méér houden kan.

Hoor reis, zei hij, lieve Maartje
'k Heb op jou mijn zin gezet;
Als jij zelf het niet belet,
Wou ik spreken met je vaartje,
Maartje zei: Nou ben je een man
Doe wat jij niet laten kan.

In sommige streken van Europa, o.a. in Bohemen en in het Reuzengebergte, had de bruid, als zij het ouderlijk huis verliet, den plicht om niet alleen de menschen uit haar omgeving, maar ook de dieren, tafel en stoelen, kortom alle voorwerpen die zich in de ouderlijke woning bevonden te zoenen. Deze eigenaardige gewoonte leeft hier en daar nog in de streek voort en wordt ook heden toegepast [27]).

In verscheidene streken van Roemenië kussen bruid en bruidegom voor de huwelijksplechtigheid den haard en de deuren van hun beider ouderlijke woningen. In Hongarije wordt op den naamdag van den Heiligen Theodoor een openbare zoenmarkt gehouden; jonge meisjes, met bloemen getooid, verschijnen op een ruim marktplein en bieden, naast jonge wijn, ook zoenen aan [28]).

In de 16de eeuw waren er landen, waar de man verplicht was tijdens bezoeken, alle aanwezige vrouwen zonder uitzondering te kussen; op den duur heeft men deze, min of meer aangename gewoonte, die wel eens hevig verzet in het leven riep, afgeschaft.

Het is stellig vrijwel onbekend, dat zoen-plichten nog in acht worden genomen bij de huwelijksplechtigheden van princessen, hertoginnen en vorstinnen. Toen bijv. Princes Sophie van Pruisen huwde met den Kroonprins van Griekenland, had de vorstelijke bruid tot taak niet minder dan honderdvijftig keer te kussen; de aanwezige koningen en koninginnen ontvingen ieder drie zoenen, prinsen en prinsessen elk een. Op deze manier moest de bruid honderdvijftig zoenen weggeven! [29]).

Tenslotte wil ik deze aanteekeningen beëindigen met de opmerking dat het kussen niet alleen een privilege voor jonge menschen is geweest ,doch dat ook „oude menschen" er zich aan „bezondigen".

Onze grootste Nederlandschen dichter Joost van den Vondel, dichtte op achtenzeventig jarige leeftijd nog een minnedichtje, dat als volgt luidde:

„Koom hier, o goelijck meisje.
Ghij ziet de velden groenen.
Vergunne slechts een reisje,
Dat ick uw mont magh zoenen,
En uw wangen, uit lust en verlangen.
Ay koom wat nader:
Want uw moeder — en was niet vroeder,
Zij kuste vader [30]).

BRONNEN (behoorende bij artikel: „Van zoen-rechten en zoen-plichten").

1) Van Vaernewijck - Van die beroerlicke tijden - dl. III bl. 180—182.
2) Nat. Hist. v. Holland III, D, 1827, bl. 93—96.
3) Van Wijn: Hist. Avonst. III, D, bl. 53—56.
4) Dr. F. C. Wieder: De liederen der Ned. L. tot op het jaar 1566—1900.
5) Dr. H. C. H. Moquette: „De Vrouw" - Huiselijk Leven.
6) J. H. Scheltema: „Het boek der Kusjes van Janus Secundus", 1902.
   Zie ook de bewerkingen van:
   a. A. A. M. Stols: „Het boek der Kuskens van Janus Secundus". 1930.
   b. Mr. A. W. Engelen: „Kusjens" nevens het oorspronkelijke van Janus Secundus, 2e en 3e druk - 1839.
   c. Westerbaen, Heer van Brandtwijck: „de Basia van J. Secundus" - 1650.
   d. Cl. Joseph Dorat: „Les Baisers de Jean Second précédé du Mois de Mai poéme". A la Haije, 1770.
   e. J. Bew. Kisses, being an English translation in verse of the Basia of Joannes Secundus" - 1775.
   f. D. Buddingh: Janus Secundus In den Zuid-Hollandschen Volksalmanak, voor het jaar 1819, bl. 151.
7) Joan van Heemskerk: „Batavische Arcadia" - 1637.
8) Nat. Hist. v. Holl. III D. bl. 1407.
9) Le Franq van Berkhey: Brieven over de Ver. Nederl. bl. 374.
10) J. ter Gouw: De oude Tijd. 1872 „Een speelreisje".
11) Jan de Brune de Jonghe, „Alle volgeestieg werken van —, deel III bl. 367 — 490.
   I. „Wetsteen der vernuften".
   II. „Jok en Ernst".
   III. „Honingbije, met verscheidene gedichten, vermeerdert met over de 250 deftige Lofredenen en Quinkslagen" - 1681.

12) J. Cats: Sinne- en Minnebeelden - 1625.
13) Van Someren: Uyt-Spanning der Vernuften - 1686.
14) C. v. Beveren: Minnedeught en -plicht - 1680.
15) J. ter Gouw: Volksvermaken, bl. 407—410.
16) Dr. G. D. J. Schotel: Het Oud-Holl. Huisgezin der 17e eeuw. Hfdst. XV: Spelevaren - Avondbezoek.
17) Waling Dijkstra. Uit Friesland's Volksleven, bl. 15. Leeuwarden 1892.
18) J. ter Gouw: Volksvermaken, bl. 41—42.
19) Idem a. De oude Tijd. Uit Oostmarsum, bl. 330.
b. Volksvermaken Spinnerijen of Spinjagten, bl. 407—410.
20) J. ter Gouw: Volksvermaken, bl. 79.
21) Idem, bl. 410—411.
22) Idem, bl. 407—408 en C. v. Schaick: Drentsch Dorpsleven. Hfdst. 8.
23) Idem, bl. 508.
24) Idem, bl. 533.
25) Idem, bl. 667.
26) Idem, blz. 670.
26a) Gratama: Onze Letterkunde, dl. III, bl. 86.
27) E. Samter: „Geburt, Hochzeit und Tod" - Leipzig 1911.
28) P. Sartori: Sitte und Brauch in Süd-Europa" - Leipzig, dl. II.
29) E. Mogk: Volksbrauch und Volksglauben - Strassburg 1930.
30) P. H. v. Moerkerken: Meesterstukken uit Vondels Werken, 1870. Inleiding bl. 12—13.

Oude tooverboeken 3

J. RASCH.

Wuttke vertelt verder van een van de tooverboeken welke in handschrift bestaan en uit de 18de eeuw afkomstig zijn uit Würtemberg. In het begin komt de volgende aanbeveling voor: Een boekje waarin bepaalde zaken staan, welke ieder mensch van dienst kunnen zijn. Dit boekje kwam van Graaf Frederik in Vlaanderen, die had een dienaar, die een groote misdaad begaan had, zoodat de inquisitie hem gevangen nam en hij zou ter dood gebracht worden, terwijl de inquisitie van plan was den misdadiger naar de rechtplaats te brengen en hem den beul over te geven, opdat zijn hoofd zou worden afgeslagen. Toen gebeurde het wonder dat de beul hem niet verwonden kon. Toen Frederik dit zag en met de geheele jalation dit kon aanzien, zoo liet hij den armen zondaar roepen en vroeg hem wat de oorzaak was, dat de beul hem niet verwonden kon. Als hij hem dit zou willen mededeelen zou hij hem pardonneeren! Toen zei de arme zondaar hem, dat hij een boekje had en dat, wanneer iemand zulk een boekje bij zich droeg, niemand hem het leven ontnemen kon. Graaf Frederik nam toen het boekje en gaf het aan een anderen armen zondaar en toen werd de proef bewezen. — Toen liet hij het boekje afschrijven, ging daarop in krijgsdienst, was een verschrikkelijk potentaat, te water en te land, zooals zulks nog dagelijks te ervaren is. „Het handschrift begint als volgt: hier begint de zegen van God: JHS. JHS. JHS. (op de H telkens een kruisje), Jezus, Heiland, Zalig-

maker". Dit is het bekende Jezuietenteeken (Jesus hominum Salvator) ofschoon het boek uit protestantsche kringen moet zijn ontstaan, want later zijn de eerste 14 verzen uit het Evangelie van Johannes naar Luther's vertaling aangebracht. Dezelfde gebeurtenis wordt in twee andere tooverboeken in handschrift, medegedeeld.

Dan heet de Graaf van Vlaanderen in het eene Julius en in het andere Philippus. Ook in Albertus Magnus is het verhaal opgenomen.

In ONS VOLKSLEVEN, 5de Jaargang 1893 schrijft Jozef Cornelissen „Iets over Tooverboeken". In zijn vertoog worden zes verschillende tooverboeken genoemd, namelijk:

1. De ware zwarte tooverkunst of het geheim der geheimen, handschrift te Jeruzalem gevonden in het graf van Salomo, inhoudende 45 talismans met de wijze om er zich van te bedienen en hunne wondere eigenschappen; mitsgaders al de tooverteekens, tot op den dag van heden bekend. Vertaald uit het Hebreeuwsch van den wijze Iroé Grego, Rome. 1750.

2. Trinum magicum of Verhandeling over de geheime Toovermiddelen. Dit boek bevat opzoekingen over de natuurlijke, de kunstmatige en de bijgeloovige tooverkunst; de talismans, de orakels van Zoroaster; de mysterien der Egyptenaren, Hebreeuwen, Chaldeërs, en werd gedrukt te Frankfort in 1673.

Aan de Dictionnaire infernal van J. Collin de Plancy zijn ontleend:

3. Tooverboek van Paus Honorius, met een verzameling van de wonderbare geheimen. Rome 1670. In 16º versierd met figuren en toovercirkels. De vijftig eerste bladzijden bevatten enkel bezwerings-formules. Men vindt er een toovermiddel in waardoor men drie meisjes kan dwingen 's avonds in een kamer te komen dansen. Alles moet in die kamer gewasschen zijn en men mag er niets zien hangen. Over de tafel spreidt men een wit laken, waarop men drie tarwebrooden legt en drie glazen water zet. Ook moeten er drie stoelen staan. Vervolgens leest men een zekere bezwering en de drie personen, die men zien wil, komen de kamer binnen, gaan eerst wat op de stoelen zitten en beginnen daarna te dansen. Op klokslag van middernacht verdwijnt alles plotseling.

4. Grimorium verum, dat is Waarachtig tooverboek of allerbeste „Claviculae Salomonis", van een Hebreeuwschen rabbijn, waarin zoowel de natuurlijke als de bovennatuurlijke geheimen duidelijk te voorschijn komen, op voorwaarde dat de verrichter het noodzakelijke en hierin bevatte doe; men dient echter te weten, dat die dingen enkel door duivelsmacht uitgevoerd worden. Overgezet uit het Hebreeuwsch door Plaingière, met een verzameling geheime toovermiddelen.

Te Memphis bij Alibeck den Egyptenaar, 1317, in 16º.

Op de keerzijde staat: Les véritables Clavicules de Salomon, à Memphis, chez Alibeck l' Egyptien, 1317.

5. Het groote Tooverboek met de groote Clavicula Salomonis en de zwarte tooverkunst of de helsche macht van den grooten

Agrippa, om de verborgen schatten te vinden en zich te doen gehoorzamen door al de geesten; gevolgd door al de tooverkunsten. In 18⁰ zonder jaartal of drukkersmerk.

6. De Dubbele Ambrosius. Dit boek is volgens sommigen een oud bijenboek en zou nog door bijenhouders gebruikt worden. De heer Cornelissen vernam, dat er wellicht nog wel exemplaren van zouden te krijgen zijn in Nederland en veel pastoors zouden er een bezitten, doch er geen gebruik van maken en het ook niet uitleenen.

Naar aanleiding van deze mededeelingen deelt de heer J. B. Vervliet in Ons Volksleven, zelfde 5de jaargang, mede dat men in Antwerpen van toover- of Pintjesboeken sprak en dat men er in 1840 of daaromstreeks nog al over hoorde spreken in Antwerpen. Men ging dan naar de kermis te Putte op Nederlandsch gebied en kocht daar zulk een boek voor een of meer guldens. Vervliet zegt verder: Ook in den Jodenhoek te Amsterdam kon men pintjesboeken gaan koopen. Wanneer men ging tooveren met het boek dan noemde men dit „op zijn pintjes gaan".

Hoe het thans gesteld is met den handel in dergelijke boeken is ons niet bekend.

In Nordfriesische Sagen van Dr. Rudolf Muusz, uitgegeven door den schrijver in Stedesand, lezen wij op blz. 69 het volgende:

Tooverboeken. Over tooverboeken van verschillende soort wordt bij ons ook dikwijls verteld: ze zijn met wit schrift op zwart papier geschreven of gedrukt. Als een niet ingewijde er in leest, gaat het hem slecht. Of alle mogelijke geesten verschijnen, of hij wordt „gebannt". Van deze Banne kan men slechts weer los komen, als men het boek van achteren naar voren leest. Ook het zoogenaamde Zesde en Zevende boek van Mozes is nog hier en daar tegenwoordig te vinden. Ook vertelt men wel dat deze of gene tooverboeken bezit om te heksen of te ontheksen (gegenhexen). — Theodor Storm heeft reeds voor ongeveer 100 jaar het volgende medegedeeld:

Cyprianus. In den ouden tijd leefde er op een Deensch eiland een man genaamd Cyprianus; hij was slechter dan de duivel. Daarom werd hij, toen hij gestorven was en in de hel gekomen was, door den duivel er weder uitgeworpen en op zijn eiland teruggezet. Hier schreef hij negen boeken in de ouddeensche taal vol hekserye en tooverspreuken. Wie deze boeken alle negen doorleest, is aan den duivel toegewezen. Van het origineel zouden er drie of negen exemplaren door een monnik zijn overgeschreven en dan in stukken en brokken in de wereld verspreid zijn. Een volledig exemplaar zou door een graaf, die op het Plöner slot woonde in ketenen zijn vastgesmeed en onder het slot begraven zijn, omdat hij na het doorlezen van de eerste acht boeken zoo angstig werd, dat hij besloot ze voor de oogen van de wereld te verbergen. — Een van deze boeken is in Flensburg. Eenige tooverijen uit de negen boeken zijn nog aan velen oude lieden bekend. Wil echter iemand daarin ingewijd worden, dan moet hij eerst het Christendom afzweren. (Zie Gustav Fr. Meyer. Schleswig-Holsteinische Stammeskunde. Jena 192 (blz. 298).

De oude legende om den Saetursberg

J. RASCH.

Op oude afbeeldingen van de goden, naar wie de dagen der week zijn genoemd, komt op de plaats van den Zaterdag een afbeelding van een god Saetur voor. Het heeft al eerder de opmerkzaamheid van verschillende schrijvers getroffen dat de eerste dagen van de week naar Germaansche goden zijn genoemd en dat dan de Zaterdag zijn naam zou ontleenen aan den Romeinschen god Saturnus. The Consise Oxford Dictionary geeft: oud-Engelsch Saternesday, van het latijnsche Saturni dies, dat is: dag van Saturnus. Franck en Vercoullie geven dezelfde afleiding. Saturnus is een Italische god van landbouw, later gelijkgesteld met den Griekschen Kronos, Vader van Zeus, regeerder van de wereld in een gouden eeuw van onschuld en overvloed. Saturnus is afgeleid van satus, verleden deelwoord van serere- zaaien. —

Het Noordsch had laugardagr, dat baddag beteekent. Een afbeelding van den god Saetur komt o.a. voor in de Antiquitates Belgicae of Nederlandsche Oudtheden, uitgave Jacob van Royen, Amsterdam 1715, op blz. 153. De naam is daar Seater gespeld. De samensteller van dit boekje zegt dat de voornaamste plaats waar hij „geëerd pleeg te wezen", was op een berg, die de Seaterberg werd genoemd.

Deze afbeelding komt geheel overeen met een afbeelding van een germaanschen god Krodo, in Vollmer's Woordenboek der Mythologie (1851) op blz. 739. Hij zegt: Bothes Saksenkroniek vermeldt dat in het jaar 780 koning Karel een afgod, aan Saturnus gelijk en door het gemeene volk Krodo genaamd, bij zijn overwinning op de Oost-Saksen heeft omvergeworpen. Vollmer tekent hierbij aan, dat indien deze gebeuretnis werkelijk zou zijn voorgevallen, deze toch ook wel vermeld zou zijn geworden door andere kroniekschrijvers uit dien tijd, zooals met het neervellen van den Irmenzuil geschied is. Deze afbeelding stelt een man voor, gekleed in een lang gewaad, met een wapperend lint om het midden, staande op een groote visch en in de rechterhand een emmer met bloemen en vruchten en in de linker een omhooggehouden rad. De gelijkenis met Saturnus blijkt niet, zegt Vollmer.

Saturnus wordt bij Vollmer voorgesteld als een man, met ontbloot bovenlijf, zittende op een stoel, in zijn linkerhand een sikkel en de rechterhand naar boven wijzende.

De schrijver van de Nederlandsche Oudtheden herkent de visch als een baars en de Saksen noemden den Seatersdeag naar dezen god Seater, zegt deze schrijver. Ook de naam Saetur wordt in ver-

band gebracht met zaad en er wordt door sommige schrijvers gewezen op de klankovereenkomst tusschen Saetur en Krodo en Saturnus en Kronos.

In het Handelsblad van 30 Mei l.l. hebben wij gevraagd of aan de lezers ook bekend was, waar een Saetersberg gelegen is en Dr. Mr. H. P. Schaap was zoo welwillend om mede te deelen dat het beeld van Saetur (die ook Krodo heette) op den Burgberg bij Bad Harzburg heeft gestaan en dat deze Burgberg blijkbaar een oude Satursburg was.

In een oud boekje Die Ritterburgen und Bergschlösser Deutschlands, door Friedrich Gottschalk, uitgegeven in 1810 te Halle, deel 1, blz. 221 e.v. vinden wij eenige nadere bijzonderheden.

Na de verwoesting van een Germaanschen tempel, heeft er een prachtig slot op dezen berg gestaan, de Harzburg, waarbij eenmaal een mooie Domkerk. Het slot is herhaaldelijk vernield en weer opgebouwd. Thans vindt men slechts hier en daar steenbrokken en een verborgen bron, alles overschaduwd door hooge beuken, zegt Gottschalk. Slechts een plaats is onbegroeid en hier verzamelt zich de jeugd uit de omliggende dorpen om pret te maken. Dit is waarschijnlijk de plaats waar eens de beeltenis van Krodo stond.

De beschrijving van het beeld komt geheel overeen met de beschrijving van Vollmer. En dan vertelt de schrijver verder dat er offers gebracht werden, en wel eerstgeboren kinderen. Deze onschuldige slachtoffers, zegt hij, werden aan haken vastgebonden, welke zich aan het altaar bevonden. Dit verhaal zal wel een boos gerucht zijn van de vijanden van de Oost-Saksen, evenals dit ook van de Friezen werd verteld, zooals te lezen is in het boekje van E. Lagerwey „Helden Gods" (blz. 128), dat in 1940 verscheen.

De schrijver F. Gottschalk vertelt dan verder, dat dit altaar van Kredo in 1810 nog aanwezig was te Parijs. Tot het jaar 1807 stond het in den hoogen Munster te Goslar, en deze oude Rijksstad was zeer trots op het bezit van deze zeer merkwaardige antiquiteit. In het jaar 1807 moet het naar Parijs gebracht zijn. De vorm was een langwerpige rechthoek, 3 voet, 2 duim lang, 2½ voet breed en 2 voet 7 duim hoog. Het wordt gedragen door vier metalen godenfiguren, is van binnen hol en op de zijden doorbroken. Bovenop ligt een marmerplaat, waarin een kruis is ingehouwen, een bewijs, dat dit altaar bij de invoering van het Christendom voor christelijk gebruik gewijd werd. Men heeft de echtheid wel in twijfel getrokken, omdat men ook Krodo zelf voor een fantasie hield. Intusschen, zegt Gottschalk, blijft het toch een zeer eerwaardig overblijfsel uit de oudheid, dat misschien nog wel van hooger ouderdom is, als de sage vertelt. De afgod zelf bestaat niet meer. Toen Koning Karel de Saksen met vuur en zwaard bekeerde, heeft hij in heiligen ijver al hunne afgodsbeelden vernield. Dit noodlot heeft in 780 ook Krodo gedeeld, dien door den Koning den groten Dübel genoemd werd. De Saksers noemden Krodo de Grote, daar zij hem voor den vader der menschen hielden. Op de plaats waar het beeld gestaan heeft, werd een kapel opgericht.

Dr. H. Tj. Piebenga heeft in de vergadering van het Nederl. Volkskundig Genootschap op 19 October 1940 te Utrecht eenige mededeelingen gedaan over oude speculaas-prenten uit Friesland, waarin de figuur van den man met de kruiwagen voorkwam. Het is niet uitgesloten, dat er tusschen Krodo, Saetur en dezen man met de kruiwagen eenige overeenkomst bestaat. Het rad van Krodo kan men als het zonnerad beschouwen, terwijl de zon de bloemen en vruchten, welke den emmer vullen, doet gedijen.

Bijdrage tot kennis van de Westfriesche begrafenisgebruiken

Uitgegeven en van een inleiding voorzien door
Mr. Dr. A. DE GOEDE.

Inleiding.

In het „Algemeen Weekblad" van 13 Juni 1855 vinden we onder de ingezonden stukken een belangrijke mededeeling over de Westfriesche begrafenisgebruiken opgenomen. Blijkens het inleidend woord van de redactie stelt de inzender zich ten doel „om te velde te trekken tegen de laakbare wijze, waarop *hier en daar* ten platten lande den overledene „de laatste eer" bewezen wordt". Hieruit blijkt dat de inzender, die teekent met den naam Sijmen Butthermout, een tegenstander is van de door hem genoemde verschijnselen. Als Westfries kunnen wij zijn standpunt niet deelen, de reden van deze nieuwe uitgave is dan ook geen instemming met de strekking van het navolgende stuk, maar geschiedt uitsluitend om het feit, dat hier verschillende gegevens te vinden zijn. De belangstellende in de Westfriesche rouw-gebruiken kan in Buttermouth's stuk materiaal vinden, deze overweging schijnt ons een voldoende motief op te leveren voor een publicatie.

De verkeerd gebruikte termen Noord-Holland etc. corrigeerde ik door deze te vervangen met Westfriesland e.d. De door den schrijver gebruikte spelling verving ik door de spelling zooals die door de taalkunde-commissie van de West-Frieze Styk werd vastgesteld. Het dikwijls min-fraaie idioom werd onveranderd gelaten. Hoewel er wel eenige aanleiding zou zijn om aan te nemen dat sommige klanken verkeerd werden gehoord veranderde ik daar niet aan. [1])

[1]) Het ee gebruik lijkt wel eens vreemd, doch . . .-. . 1855 is geen 1941; er is verschil mogelijk.

Nu laat ik Buttermout aan het woord:

Menheer de Riddakteur!

Op ons durp leze we oak je Weekblad en deer hew we hwat 'n smaek in; want we lere 'r uit, hoe averechs 't al in de wereld toegaet; altoid is 'r fan suk of soin in de krant. Nou hew 'k lest opmerkt, da je oak wel sjiné het, om hwat fan 'n boer in je krant te drukke, en, sie! deerom hem 'k d' astrantighoid nome, om hwat op te make en je toe te sture. As je 't nou leze het, en mient da 't niet deugt, skeur 't pompierke dan maar stikkend en goai 't in 't fier.

Je mot den wete, 'r is lest 'n oamsegger fan me sturve te A., en deer most ik heen te begrafenis. Sie, menheer! nou wou 'k je wel 's skroive, hoe 't op so'n boere-begrafenis toegaet, want deer wete feule steelui woinig of niks fan, en deer het oak wel feul boi plaes, da 'k wel heel averechts hiet.

'k Sting den 's oches froeg op, trok de beste spulle an en gong doe op rois. Om half elf kwam 'k boi me broer en snaer; de mense ware miserabel bedroefd. Teugen elve was de femilie in de keuke (= woonvertrek d. G.) en de buren en frinde in de feurkamer. De skoelmeester, want we binne fan de Griffemeerde gosdienst, begon doe al te leze, omdat me broer 'n ketier roijens fan 't kerkhof weunt, en 't loik deerom ook eerder opoist most worde. De meester was wel kompabel feur dat werk: hwat las hi kosteluk! 'k heb 't noait so hoard. Boi ons op 't durp wordt oak deen, maar den fergriesel ik me wel d'rs, so as de boere maar deurprate. Suk leze geeft niks. Boi me broer gong 't heel aers: ik kon wel merke, dat die meester hwat mans was; 't was of se ang feur 'm ware: doe hi de kramma fan de boibel los maakte en opsocht, hwat hi leze sou, skeje se alstin allemael uit mit prate. „Frinde" soid hi, „ik fersoek ienige ogeblikke je attensie", en doe begon hi, eerst uit 't Ouwe Testament, 'k loof wel uit Job en de Salme; 't was fan de mens, en hoe kort dat s'n leve is, en dat hi as 'n blom ferwelkt en dat hi as 't gras ferdort en dat hi as 'n skaduw verdwoint, en soal meer. Doe las hi uit 't Nuwe Testament, da say 'k an 't briefie, dat uit de Boibel stak; deer sting op: 1 Kor. XV, fers 12 tot 26 en 1 Thessal. IV, fers 13 tot 18. Ik bin dikkels te kerk weest, da 'k so niet sticht waer as hier. De mense luisterde oak wel; iensies begonnen se in de feurkamer efkes te prate, maar den hield de meester derekt op, keek nee de deur die op sting en — over was 't prate. Koik! as 't so gaet, is 't wel moai, 'k find 't alstin feul mojer as boi jullie in de stad; deer bin 'k iensies boi weest, maer in de keuke deer 't loik sting en de femilie sat, sprak 'r geen ien 'n enkel woard; 't was of se dochte, dat 't de doje hindere sou. En den dat begrave sonder dat de klok geluid wordt; dikkels nog wel 's oches froeg of 's evens laet, dat men „boisette" noemt, loef 'k wel, nee! da befalt me niks, 't is net of je 'n doje hond wegstopt. Sie! 'k bin maer 'n boer, maer 'k durf alevel moin miening te segge, al grinnik jullie steelui om 't gien 'k seg.

Doe 't loik opoist en de kist dicht maekt waer, wier 't op de wage set. Me snaer, en m'n oamsegger en 'n tuishaelder fan me

broer gonge op de kist sitte, en doe reed de loikwage stapfoets foaruit en de femilie en de frinde op dartien wages achteran. Hee! da was 'n kouwe stiek. 't Froor 'n gang ois. We moste teuge de wind op en dat 'n ketier lang. Doe moste we nog 'n toidje boi 't kerkhof staen, eer 't loik op beer waer. Doe we fan 't kerkhof weerom kwamme, gonge woi weer op de wages en so stapfoets nee 't sterfhuis. 'k Waer moai bloid, da we weerom ware en ik met de beene op de heerd sat, want me tone kimmelde. Doe me snaer 'n ameroitje in de warme keuken weest waer, wier se so bang, dat se nee bed most en 's evens waer se danig krank. Nou is 't oak geen doen feur de frouwlui, om mit 'n loikstasie mee te gaen, en dan feul minder nog in so'n kou, nee- die moste tuis bloive, soas in de stede; en den dat sitte fan 'n moeder op de doadkist, deer 't loik fan heur kind inloit! koik, sie da keur 'k glad of, den motte se wel 'n hert hewwe fan stien, asse dat kenne uitstaen.

't Sag 'r nou in huis heel aers uit; in de keuke en in de feurkamer stinge lange tafels mit banke en stoele 'r om heen. Op de tafels lagge skellings krentebolle, lange wegge, skoatjes, beskuit, foarts butter, kees en roakflois; 't leek wel 'n brullefstafel. Doe we 'n poip roakt hadde, skikte we an, en doe an 't ete, hew 'k jou deer. In de feurkamer satte arme mensen uit de buurt, die 'r seker al op fast hadde, want suk skrokke hew 'k noeit meer sien. Nou! 'r gong hwat deur, hoar; want 'r ware wel sestig mensen op de begrafenis. Nee den ete dronke we koffie en doe wier 't in de feurkamer al so druk en se begonne deer al so te prate, te lache en te giggele, da je seggen sou: se binne al an 't brullefte, deermee beginne se te danse. Hoar, menheer! da find ik nou 'n heele leelukke gewoante. Me broer, die in de leste jare deur de dure kees so gekovereerd is, wou gien steert lete hange; ik bin niet siekeneurig maer as 't moin overkwam, den sou 'k 't aers doen: de bure en frinde krege 'n koppie thee en de femilie, die fan fere kwammen konne 'n koppie koffie mit 'n stik toe kroige. 'k Soe dat oak tot de meester, deer 'k kasueel neest sat; maer die soi me oak, dat die begrafenissen al minder in swang binne als feurheen en feule daerin de goeje gewoante fan de steelui folge.

Menheer! da's 'n heele brief worde; 'k hoap maer, dat je 'm leze ken en 'r 'n plaessie feur het in je weekblad. Fan de seumer kom 'k wel d' rs te Purmerend, en den sel ik 'n lekker kruidkeessie feur de juffrouw mee neme. Me woif maakt oak, o! sukke lekkere skepekeeskes; as jelui 'r fan houwe, wil 'k 'r met ien 'n paer feur je mee neme, skroif me den maer. Soit frindeluk gegroet fan moin,

Soimen Buttermout.

Opmerking. De lezer lette op het gebruik van *den* terwijl de schrijver in dit artikel ook *dan* bezigt, zoo is het ook met geen en gien enz. Het woordgebruik is alles behalve zuiver. Vergeleken met veel prutswerk uit de laatste decenniën is dit artikel echter een wonder van idiomatische zuiverheid. Het woordgebruik en de zinsbouw in dit artikel wekken de indruk alsof de schrijver Waterlandsch Westfriesch weer wilde geven.

Een aardige aanvulling op het hierbij uitgegeven courantenartikel vinden we in Havards „Verleden en Heden". „Verleden en Heden" heeft als ondertitel „Een togt langs de kusten van de Zuiderzee". Henry Havard was een Parijzenaar die in Juni 1873 zijn, in dit werk beschreven, tocht aanving en gedurende eenige tijd reisde door de streken die hij later zou beschrijven. We zouden zijn boek een voorbeeld kunnen noemen van geslaagde journalistiek. Zwaardere eischen mag men aan zijn beschrijving dan ook niet aanleggen. Het werk is zoodoende frisch en laat zich gemakkelijk lezen. Deze waardeering kan men voor de weinige, zich als min of meer „litterair" aandienende romans, over ons gewest niet hebben. Doch .... we zullen dit terzijde laten.

Havard's reisbeschrijving werd door Mej. S. M. Campbell in het Nederlandsch vertaald en bij Schalekamp in Haarlem uitgegeven, voorzien van een voorwoord van Dr. Jan ten Brink en een naschrift van M. Cohen Stuart.

Op blz. 126/127 van deze vertaling lezen we over de Westfriesche begrafenisgebruiken het volgende:

„De (Westfriesche) huizen bezitten voor het meerendeel twee deuren, 'n kleine, onaanzienlijke deur, die voor dagelijksch gebruik dient en eene tweede, grootere, die gebeeldhouwd, versierd en zelfs verguld is en niet geopend wordt dan bij gewichtige voorvallen in het leven van den bewoner, namelijk bij eene doopplegtigheid, een huwelijk, of eene begrafenis. Eene doop, of een huwlijk, geeft altijd aanleiding tot groote feesten ,tot eindelooze maaltijden. Het sterven echter, wordt door de achterblijvenden beschouwd als een van die noodzakelijkheden, waarin men zich schikken en waarvoor men het hoofd buigen moet".

Iets verder lezen we (blz. 127):

„Wanneer een van die welgestelde landlieden zijn eerlijk, vreedzaam leven met de eeuwige rust verwisselt, wordt hij met zorg geheel in 't zwart gekleed, met uitzondering echter, dat men hem eene witte gebreide slaapmuts op het hoofd zet. Dan wordt hij in de doodkist gelegd, dien men derwijze met het deksel overdekt, dat het gelaat van den doode zigtbaar blijft. Den volgenden dag verzamelt de familie zich rondom het lijk; dan verschijnt ook de schoolmeester met zijn dikken bijbel die hij op de kist legt en waaruit hij, onder het aandachtig toeluisteren der omstanders, begint voor te lezen. De weduwe zit gedurende dien tijd, met eene groote zwarte kap over het hoofd, in stille overpeinzing aan het voeteneinde van de kist. Nu komt ook de predikant die een gebed doet en somtijds eene gelegenheidsrede houdt, welke echter altijd ongeveer op hetzelfde neerkomt. Hij vergelijkt het leven bij een voorbijtrekkenden vogel; hij spreekt van de hemelsche gelukzaligheid die ons hiernamaals wacht, van de barmhartigheid Gods en van Zijne onuitsprekelijke goedertierenheid. Op dat oogenblik treden de buren het vertrek binnen en de weduwe, die tot nog toe altijd even kalm bleef, vangt thans aan om op hartverscheurende wijze te gillen en te weenen. Ondanks deze hevige ontboezeming van smart sluit men echter de doodkist, die vervolgens opgenomen en door de groote vergulde deur naar buiten gedragen wordt, men

plaatst haar op eene boerenkar en de weduwe, die het lijk van haren echtegnoot tot aan zijne rustplaats moet vergezellen, zet zich ernstig en statig op de kist".

Het komt ons vreemd voor dat het „gegil" deel van de rouwgebruiken uitgemaakt zou hebben. Wellicht hebben we hier met een „geestige" accentueering te doen, die bij Havard niet vreemd zou zijn, daar hij van de Westfriezen niet veel heeft begrepen. Of anders gezegd juist evenveel van hen begrijpt als de gemiddelde schrijver over de Westfriezen en dat is niet veel, men denke aan „Volk van Nederland" enz. enz. Voor het overige stemmen de genoemde feiten overeen met het in het vorige stuk verhaalde.

De ondergrondsche woning van Wedekind

J. RASCH.

In de laatste aflevering van 1940 van ONS EIGEN VOLK gaven wij den inhoud weer van een verhaal, waarin een landman een onderaardsche woning ontdekt. Dit verhaal vindt zijn parallel in Westfalen, dat over Wedekind in de Babylonie vertelt en dat in 1859 is opgeteekend door Adalbert Kuhn. Tusschen Lübbecke en Holzhausen, boven het dorp Mehnen ligt dicht bij de bergen een heuvel, die de Babylonie genoemd wordt. Omtrent zulk een naam voor een heuvel verwijzen wij naar Ernst Krause, die verschillende Trojabergen of Draaibergen kent, welke Babylon genoemd worden, of ook wel Wawylon, terwijl in het Russische alfabet de W met onze B overeenkomt. Zelfs wordt door een enkele taalkenner ons werkwoord wauwelen met dit Wawylon in verband gebracht en op oude teekeningen heeft de bekende toren van Babel een zelfde spiraalvorm als de vluchtheuvels in Zeeland, welke ook wel Trojaberg of Berg van Troje genoemd worden.

Hoe dit zij, op dezen heuvel dus, die Babylonie genoemd werd, had volgens de volksmond, de Saksische Koning Wedekind een sterke burcht. Deze burcht is geheel in de grond weggezonken. En de oude koning zit daar binnen en wacht tot zijn tijd komt. Een bekend verhaal, waarin ook andere koningen of keizers een rol spelen. Er is in den heuvel een deur aanwezig, welke van daar naar het onderaardsche paleis voert. Echter het komt slechts zelden voor, dat iemand zoo bijzonder begunstigd is om deze deur te zien. Het zal nu omstreeks honderd jaar geleden zijn, dus in het midden der 18de eeuw, zoo vertelt Kuhn, dat een man uit Hille, genaamd Gerling, die herder op de Waghorst was, zijn kudde bij den Mehnerberg weidde. Toen zag hij op den heuvel van de Babylonie drie vreemde lelie-achtige bloemen en hij plukte deze. Echter vond hij den volgenden dag juist op dezelfde plek weer drie zelfde bloemen en hij plukte ook deze af en zie, den volgenden morgen waren er weder op dezelfde plaats drie zelfde bloemen in bloei. Toen hij ook deze geplukt had en daarna in de schaduw ging

zitten om tegen de hitte van den middag geborgen te zijn, kwam daar een mooi meisje naar hem toe. Zij vroeg hem wat hij daar had en zij maakte hem opmerkzaam op een ingang in den heuvel, die hij nog nooit gezien had en welke met een ijzeren deur gesloten was. Ze zei hem met de bloemen het slot aan te raken. Nauwelijks deed hij dat of de poort sprong open en liet een donkere gang zien aan welker einde een licht schemerde. We zien hier dus een merkwaardige overeenkomst met het rozekruisersverhaal bovengenoemd.

Het meisje ging vooruit en de herder volgde en kwam door het donker in een verlicht vertrek. Goud en zilver en allerlei kostbaar gerei lag daar op een tafel en langs de muren. Onder de tafel lag brommend een zwarte hond, maar toen deze de bloemen zag, werd hij stil en trok zich terug. Op de achtergrond zat een oude man te rusten. Dat was koning Wedekind. Toen de herder dat alles gezien had, zei het meisje tegen hem: „Neem wat je wilt, maar vergeet het beste niet." Toen legde hij de bloemen uit zijn hand op de tafel en koos van de schatten uit wat hem het beste scheen en wat hij maar even kon pakken. — En toen liep hij snel weg om het enge gewelf te verlaten. Nog eens riep het meisje: „Vergeet toch het beste niet!" Hij bleef staan en keek achterom en zag rond wat dan wel het beste zou zijn. Ook nam hij nog een en ander mede dat hem bijzonder kostbaar toescheen. Maar aan de bloemen dacht hij helaas niet en liet ze op de tafel liggen.

En deze waren toch het beste, want zij hadden hem immers de toegang verschaft. — Overtuigd echter niet het beste vergeten te hebben, ging hij met schatten beladen door de donkere gang terug. Juist toen hij weer in het daglicht kwam, sloeg de ijzeren deur met zulk een kracht achter hem dicht, dat een stuk van zijn hiel werd afgeslagen!

Deze herder ligt begraven in de kerk te Hille in het koor onder een grooten steen. Hij heeft na deze gebeurtenis nog vele jaren in groote welstand geleefd. Alleen hij heeft de ingang niet meer teruggezien en zijn hiel is nooit beter geworden, zoodat men hem tot zijn dood niet anders dan met een platgetrapte schoen aan dezen voet gezien heeft. Hij heeft ook menig legaat nagelaten, onder meer een voor de kerk te Hille. En de nakomelingen van zijne erven bezaten nog in 1860 de Aswenhof in Hille, welke door hem was gekocht. — Aldus luidt dit volksverhaal.

Patronen en Patronessen

(Vervolg)

P. DAVID DE KOK O.F.M.

Thans zijn wij genaderd tot de *beeldhouwers,* een groep van kunstenaars. Wanneer men bedenkt, dat de evangelist Lucas volgens de legende kunstschilder was, dan spreekt het welhaast van zelf, dat het volk hem tot patroon van velerlei sierkunstenaars als

schilders, glazeniers, goudsmeden en zelfs *glazenmakers* verheven heeft. Rekenen wij deze laatste ambachtslieden tegenwoordig geenszins tot het gilde der kunstenaars, in de middeleeuwen behoorde men wel degelijk een artistieke aanleg te hebben, wilde men de grootse ramen-in-lood voor kathedralen en kastelen kunnen vervaardigen.

Lucas, de schrijver van het derde evangelie, was niet van Joodse, maar waarschijnlijk van Syrische afkomst. Na zijn overgang tot het Christendom heeft hij veel met den apostel Paulus gewerkt en gereisd, die ons ook mededeelt, dat Lucas het beroep van geneesheer uitoefende (Col. 4 : 14). Vandaar dat geneesheren hem terecht als patroon vereren. In de H. Schrift zal men hem echter niet als beeldhouwer of dergelijk sierkunstenaar vinden. Eerst ongeveer 500 jaar na zijn dood komt een schrijver met het verhaal, dat keizerin Eudoxia te Jeruzalem een door Lucas geschilderd portret van Christus' Moeder gevonden heeft. Sinds dien schrijft men verscheidene Madonna-portretten van Byzanthijns type aan Lucas toe, maar zonder bewijs. Niettemin heeft men op den duur algemeen aanvaard, dat de geneesheer Lucas ook kunstschilder was, zodat Rogier van der Weijden b.v. een prachtig stuk vervaardigde, waarop Lucas, Maria en het Kindje Jezus schilderend, staat afgebeeld. Deze voorstelling is natuurlijk geheel in strijd met de historie, want Lucas was tijdens Jezus' kinderjaren zeker nog heiden, misschien nog niet eens geboren. Thans is hij eenmaal de patroon van schilders en kunstenaar, en dat blijft hij. Wij hebben in Nederland het Genootschap Sint Lucas, in België verscheidene Lucasgilden en te Münster het welbekende Lucasgenootschap voor Christelijke Kunst.

Iedereen heeft wel gehoord van S. Laurentius, van de S. Laurenskerken te Rotterdam, Alkmaar en elders. Hij was een leerling van paus Sixtus III en werd onder keizer Valerianus op gruwelijke wijze ter dood gebracht de tiende Augustus 258. Levend werd hij immers op een rooster gebraden. Vandaar dat hij de patroon is geworden van *brandweerlieden, koks* en *banketbakkers*. Bovendien wordt hij als de patroon van *bibliothecarissen* vereerd, wat eveneens op een historisch feit steunt: als diaken had hij de zorg voor de boeken der kerk, oefende hij dus in zekere zin het ambt van blibliothecaris uit.

Beroemde meesters als Fra Angelica en de Vlaming Van Eyck hebben hem geschilderd. Niet zelden vindt men zijn afbeelding ook in prachtige miniaturen van oude devotieboeken. Meestal wordt hij voorgesteld met een boek en een rooster, wat geen nadere verklaring behoeft. Wie bovendien wil weten, waarom een grote rivier in Noord-Amerika naar hem genoemd is en wat Laurentiustranen zijn, moet zich tot wetenschappelijke geografen en sterrenkundigen wenden.

Joannes Nepomucenus leefde meer dan duizend jaar na S. Laurentius, heet de patroon der *biechtvaders* en is als zodanig misschien de uitvinding van een of anderen vromen schrijver. Koning Wenceslaus zou hem ter dood gebracht hebben, omdat hij niet wilde openbaren, wat de koningin hem gebiecht had. Indien dit inderdaad waar is, dan is hij de aangewezen patroon der biechtvaders. De

oudste bronnen weten evenwel niets van deze aanslag op het biechtgeheim, maar geven een geheel andere verklaring van zijn marteldood. Hij was pastoor te Praag en tevens vicaris-generaal van den Praagsen aartsbisschop, in welke functie hij onverschrokken de rechten en vrijheden der kerk tegenover den heerszuchtigen koning van Bohemen verdedigde. Wie bij meningverschil tot geweld overgaat, toont zijn zwakheid. Zo ook koning Wenceslaus. Hij deed den moedigen vicaris-generaal gevangen nemen, in het geheim folteren om hem tot andere gedachten te brengen en ten slotte in de Moldau verdrinken.

In Bohemen wordt Joannes van Pomuk, zijn geboorteplaats — niet Nepomuk, zooals men in onze streken zegt — bijzonder vereerd en geldt hij als een der landspatronen van Bohemen. Dat hij nooit biechtvader van het Boheemse hof is geweest en waarschijnlijk geen martelaar van het biechtgeheim is, wordt uitvoerig aangetoond in Lexikon für Theologie und Kirche en de daar geciteerde literatuur.

Als patrones der *blinden* wordt S. Odilia genoemd, die als abdis in 720 stierf en bijzonder in de Elzas en in Zuid-Duitsland vereerd wordt. Dit staat vast, maar verder is er, dunkt mij, veel geschiedenis, volksoverlevering en legende dooreen gemengd. Een biograaf uit de tiende eeuw vertelt, dat zij van jongsaf blind was, waarom haar vader haar verstootte. Zij werd echter in het klooster Baumeles-Dames opgenomen en ontving er op vijftienjarige leeftijd tegelijk met het doopsell het gebruik harer ogen. Door dit feit wellicht zeer getroffen, verzoende haar vader zich met haar en schonk hij haar later zelfs het slot Hohenburg om er een nonnenklooster van te maken. Bovendien stichtte zij de kloosters Odiliënberg in de Elzas en Niedermünster. De naam Odiliënberg is ook overgedragen op het Limburgse dorp bij Roermond, dat een beroemde abdij van Benedictijnen en Benedictinessen heeft gehad, hoewel S. Odilia zelf er blijkbaar nooit geweest is. Ook Odiliapeel bij Uden is naar haar genoemd.

Dat haar blindheid en wonderbare genezing niet zo heel vaststaan, zegt de geschiedenis van een S. Oda, die eveneens het licht der ogen zou gemist hebben. Zij werd door S. Lambertus genezen en gaf de naam aan het dorp St. Oedenrode, waar zij begraven is. Een kloosterling van Rolduc heeft in de twaalfde eeuw zijn verbeelding laten gaan en aan S. Oda, die hij tot een Ierse koningsdochter promoveerde, allerlei wonderlijke gebeurtenissen toegeschreven.

Dat de *boekhandelaars* den apostel en evangelist Joannes tot patroon hebben gekozen, is voor hem, die de H. Schrift kent, geenszins vreemd, want juist de prachtigste geschriften, welke de Bijbel bevat ,hebben S. Joannes tot auteur.

Zo ligt het eveneens voor de hand, dat *boeren* en *landarbeiders* den Spaansen S. Isidorus, die zelf boer was, als patroon vereren. Hij was gehuwd met Maria de la Cabeza, werkte met haar op de akker en overleed 15 Mei 1130. Paus Gregorius XV verklaarde hem in 1622 heilig.

In de iconographie vindt men hem als boer wel afgebeeld met S. Notburga, een Tiroolse dienstbode, die 14 September 1313 stierf. Hoe komen die twee bij elkaar? Het antwoord valt gemakkelijk te geven. Notburga heeft de kost nu eens als dienstbode op een kasteel, dan weer als arbeidster bij een boer verdiend. Vandaar dat zij in Duitse streken niet alleen patrones van de *dienstboden,* maar ook van de boeren wordt beschouwd. Van ouds werd zij er als heilige vereerd, welke verering in 1862 de pauselijke goedkeuring verwierf. Dat er intussen nog andere patronessen van dienstboden zijn, zullen wij straks mededelen.

De *boetelingen* hebben wel drie patronessen, te weten Maria Magdalena, Maria van Egypte en Margaretha van Cortona. De eerste kennen wij uit het Evangelie. Wie dit verhaal leest, zal zich ongetwijfeld de vraag stellen: Is Maria Magdalena dezelfde als de niet met name genoemde zondares (Luc. 7, 36—50), die ook Jezus' voeten zalfde? Is zij dezelfde als Maria van Bethanië, de zuster van Lazarus en Martha? Er wordt nog altijd over gestreden, of wij hier met één of met drie vrouwen te maken hebben. Maar dit is een exegetische, geen folkloristische kwestie, zodat wij de lezers naar de werken van bijbelverklaarders mogen verwijzen. Maria Magdalena was in alle geval een openbare zondares, die van Jezus vergiffenis kreeg en Hem volgde.

Maria van Egypte zou reeds als twaalfjarig kind de slechte weg opgegaan zijn en zeventien jaren als publieke vrouw geleefd hebben te Alexandrië. Na haar bekering zocht zij de eenzaamheid van de woestijn, waar zij 47 jaar haar zonden beweende. Men geeft 421 als haar sterfjaar aan. Aanvankelijk in de Griekse kerk zeer vereerd, werd zij alom bekend, nadat haar biographie in het Latijn was overgezet, die sedert 1290 door onze voorouders ook in de Nederlandse taal werd gelezen. De titel luidt: Van Sente Marie Egypticke ende Sente Zosimas. Jacob van Maerlant heeft haar herdacht in zijn Spieghel Historiael.

De derde beschermheilige, in 1247 te Laviano (Italië) geboren, onderhield negen jaar een ongeoorloofde betrekking met een edelman. Toen zij het vermoorde lichaam van haar minnaar aanschouwde, kwam zij tot inkeer. Zij onderwierp zich aan strenge boete en versterving, trad toe tot S. Franciscus' Derde Orde, waarom zij wel de Serafijnse Magdalena wordt genoemd, stichtte een hospitaal en een nonnencongregatie, werd een mystieke minnares van God en overleed 22 Februari 1297 te Cortona. Haar lijk, aldaar in de kerk van S. Basilius bijgezet, is tot heden onbedorven gebleven. Nog in 1907 gaf pater Pachomius Thieman een mooie levensbeschrijving van deze boetvaardige uit (De Heilige Margarita van Cortona), terwijl vele kunstenaars haar in de loop der eeuwen op kerkmuur en doek hebben voorgesteld.

In het Minderbroedersklooster te Megen bevindt zich een prachtig oud beeld, dat S. Arnoldus voorstelt en uit hout gesneden is. Toen de paters nog een eigen bierbrouwerij hadden, stond dit beeld bij de roerkuip, want het heet, dat S. Arnoldus de patroon der *brouwers* is. Natuurlijk dankt de mens hem niet het edele gerstenat, dat de oude Babyloniërs immers reeds wisten te bereiden. Arnoldus

moet echter als stichter en eerste abt van de Benedictijnenabdij te Oudenburg in West-Vlaanderen een betere methode gevonden hebben om het kloosterbier te brouwen. Hij stierf in 1087. Genoemd beeld stelt hem voor als abt, maar ook als brouwer, want in de linkerhand houdt hij de abtsstaf en in de rechterhand de roerspaan, de driepuntige vork, waarmee in de roerkuip gerst, mout en hop door elkaar gemengd worden. Ook de bereiders en verkopers van andere geestrijke dranken hebben hun patroons, zoals wij nog zullen zien.

Maakten onze zeevaarders en kooplieden hier den populairen S. Nicolaas van Zuid-Europa bekend en werd hij hun patroon, zoals wij in het vorig artikel verhaald hebben (I, 1940, blz. 294), met S. Olav is het op ongeveer dezelfde wijze gegaan. Nog heiden zijnde, stak hij met de Vikingers de zeeën over naar Engeland en Frankrijk, waar hij het Christendom leerde kennen. Te Rouaan ontving hij in 1014 het doopsel. Naar Noorwegen teruggekeerd, werd hij er in 1015 tot koning uitgeroepen. Vijftien jaar later sneuvelde hij in de slag bij Stiklestad. Het Scandinavische volk vereerde hem als nationale held, als heilige en martelaar, waarvan onze middeleeuwse voorvaderen, koene zeerobben als die der gouden eeuw, getuigen waren, wanneer zij met hun schepen in Trondjhem, waar Olav in de Clemenskerk begraven is, en andere Noorse plaatsen aanlegden. Door die handel drijvende zeelieden heeft het Nederlandse volk den Noorsen koning leren kennen en werd hij hier speciaal de patroon van hen, die men *buitenschippers* noemt.

Eertijds was Olav een populaire Heilige juist in die steden, waar handelslui woonden, die voor verre zeereizen niet bang waren. De welbekende St. Olavskapel te Amsterdam, later Oude-Zijdskapel geheten, een zelfde kapel te Deventer, vicariën, herbergen enz., naar hem genoemd, strekken tot bewijs.

In Vlaanderen vereert men den zaligen Idesbald, een Cisterciënser, die in 1167 te Brugge stierf, als patroon van schippers en zeevaarders, elders S. Clemens van Rome en den martelaar Elmo (Erasmus), hoewel beide laatsten waarschijnlijk weinig of niets met de zee te maken hebben gehad. Voor folkloristen is het echter van meer belang, dat het elmsvuur of Sint-Elmusvuur naar Elmo zou genoemd zijn. Eeuwen geleden nam men bij onweerachtig weer, sneeuwdrift, zandstormen en andere natuurverschijnselen al een geheimzinnig schijnsel waar, dat men toen niet verklaren kon. Het gelovige volk meende in zulk een lichtgloed het verheerlijkte lichaam van S. Erasmus te zien, elders van S. Anna, S. Barbara of S. Nicolaas, zodat men ook de namen Anna-, Barbara- en Nicolaasvuur tegenkomt.

Keren wij terug tot ons onderwerp. Is S. Notburga de patrones der *dienstboden*, wat wij reeds verhaalden, zij kunnen zich ook tot Gertrudis, Martha en Zita als haar beschermheiligen wenden. Om de Nederlandse Gertrudis van Nijvel, dochter van Pepijn van Landen, zijn vele legenden geweven, die tot folkloristische gebruiken aanleiding hebben gegeven, zoals de Geertruudsminne, d.i. een afscheidsdronk en ook een verzoeningsdronk. In verschillende legen-

denbundels en oude volksliederen, zowel van Brabant en Vlaanderen als van Duitsland, komt Gertrudis voor. De volksdevotie heeft haar tot patrones der dienstboden gemaakt. In de achttiende eeuw had te Leuven en elders op 17 Maart, haar feestdag, nog de Half-Meert-Straat of Veersekensmarkt plaats, waarop men geen waren te koop aanbood, doch wel meisjes kon vinden, die een dienst zochten. Zie De Brabantsche Folklore, jrg. 18, blz. 417.

Wie het Evangelie kent, vindt het alleszins verklaarbaar, dat ook Martha, de zuster van Lazarus en Maria, patrones der dienstboden is geworden. Zij zorgde immers voor het huishouden. De Dongense congregatie van Penitenten Recollectinen vereren haar als patrones van de *keuken,* las ik bij P. Gerlach, Geschiedenis der Penitenten Recollectinen van Dongen, blz. 221. Dit zal, dunkt mij, bij andere congregaties van kloosterszusters ook wel het geval zijn.

In Noord-Nederland, Italië, Engeland, Amerika enz. zal Zita wel het meest bij de dienstboden bekend zijn. Zij is omstreeks 1210 te Monte Sacrato in Toscane geboren. Op twaalf-jarige leeftijd moest zij al de kost gaan verdienen, maar zij heeft het als een zeer oppassende, stipte en geduldige maagd gedaan, want tot haar dood in 1272 is zij bij de familie Fatinelli te Cucca gebleven. Zij strekte niet alleen haar huisgenoten, maar ook geheel de bevolking van Lucca ten voorbeeld door haar plichtsbetrachting en godsdienstig leven. Bovendien werd zij zeer bemind door de armen, aan wie zij gaf wat zij maar missen kon.

Zita, geheel en al een historische en aantrekkelijke figuur, heeft de aandacht van kunstenaars getrokken, o.a. van Burgkmair en Italiaanse meesters (kerk van S. Frediano te Lucca). De kathedraal van Winchester heeft een prachtig gebrandschilderd raam, waarop zij voorgesteld wordt als dienstmaagd met boek en sleutel. In Italië, Zuid-Duitsland en Oostenrijk ontmoet men meermalen vrouwen, die haar naam dragen. Wij herinneren slechts aan de gewezen keizerin Zita van Bourbon-Parma.

Ligt het voor de hand, dat de evangelist Lucas de patroon der *geneesheren is,* zij vereren veelal ook de gebroeders Cosmas en Damionus als hun beschermheiligen. Volgens de bronnen waren deze twee inderdaad heelmeesters, die samenwerkten, het Christendom bij de zieken propageerden en in 303 voor hun geloof de marteldood ondergingen. Men stelle heelmeesters van die tijd echter niet gelijk met de geneesheren der negentiende en twintigste eeuw. Het schijnt wel, dat de geneeskundige wetenschap eerst na de middeleeuwen iets is gaan betekenen en pas in de nieuwere tijd een hoge vlucht heeft genomen. Wat de zo belangrijke chirurgie oudtijds niet de taak der barbiers? In Frankrijk en België zijn de beide broers dan ook de patronen der *barbiers* en worden zij afgebeeld met schaar, scheermes en zeepkwast.

De beoefenaars van geschiedenis en folklore weten, dat het oude Christendom menig heidens gebruik niet kon verdringen en het daarom een christelijk stempel heeft opgedrukt. Zo is de cultus der heidense fetisjbeelden overgegaan in de verering van Cosmas

en Damianus. Men leze hiervoor het werk van Deubner, Kosmas und Damian (Leipzig 1907). Dat zij in de oude kerk en lange tijd daarna in hoge eer stonden, is zeker. Een der bewijzen is de ten tijde der kruistochten opgerichte ridderorde van Cosmas en Damianus tot verpleging van zieken en verlossing van gevangenen.

(Wordt voortgezet).

Iets over Wets-Friesche hooistekersregelingen

Mr. Dr. A. DE GOEDE.

In de Gemeentewet van 1851 vinden we in Art. 209 n. en o. het één en ander bepaald over de taak van het Gemeentebestuur ten opzichte van het brandgevaar. Het bedoelde artikel zegt hierover namelijk: „. . . . n. de zorg voor de doeltreffende verdeeling en den goeden staat van voldoende brandbluschmiddelen, alsmede voor de deugdelijke voorbereiding van hun onmiddellijk gebruik in geval van brand, benevens het toezicht op al wat brandgevaar zou kunnen opleveren; . . . o. het benoemen en ontslaan der wijk- en brandmeesters". Op 3 Januari 1930 werd bij rondschrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw (no. 3, afd. B. B.) gewezen op intercommunale samenwerking betreffende brandweer. Het louter communale karakter van de brandweer, dat ons door de terminologie van art. 209 van de Gemeentewet wordt gesuggereerd, wordt hier gecorrigeerd in een meer (zie het uiteraard betrekkelijk) intercommunalen zin. Deze aansporing tot het openen van den weg naar een grootere samenwerking en op die wijze ingeschakeld te zijn in een ruimer territoir van brandbestrijding dan dat van de eigen gemeente, spreekt ook uit enkele andere rondschrijvens. In de eerste plaats noemen we het rondschrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw van 27 October 1923 (no. 7934, afd. B. B., B 255), in de tweede plaats dat van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 Maart 1934 (no. 4667, afd. B. B., B 85). In beide rondschrijvens werd aangedrongen om tot samenwerking te komen met de Koninklijke Nederlandsche Brandweervereeniging.

Naast het bepaalde in art. 209 dienen we ook art. 222 van de Gemeentewet te noemen, waarin we lezen: „Bij brand heeft de burgemeester, behoudens de gewone dienstregeling, door plaatselijke verordeningen, het opperbevel".

De Gemeentewet is dus zeer oppervlakkig in haar bepalingen omtrent de gemeentelijke brandweer en cedeert blijkens art. 209 vrijwel de geheele interne regeling van het brandbestrijdingsonderwerp aan de gemeentebesturen. Ook de rondschrijvens behelzen

meer een raadgeving om tot een gewenschte uniformiteit (dat is trouwens nog de vraag of het bedoeld is, maar men kan het wel als zoodanig interpreteeren) en grootere samenwerking te geraken, dan dat zij een werkelijke aanvulling of poging zijn tot aanvulling van de schaarsche bepalingen van de Gemeentewet over deze materie.

De verdeeling van de gemeente in wijken ,die wij in art. 209 hebben leeren kennen, is geen nieuw beginsel van de Gemeentewet. In de keuren van Enkhuizen (waarschijnlijk uit de 15de eeuw) [1]) lezen we, dat het tot de taak van de hoofdlieden behoorde om de vereischte materialen voor de brandbestrijding in hun hoofdmanschappen in orde te doen houden. Art. 40 [2]) van de Enkhuizer keuren zegt hiervan „Soe sullen alle dertich huysen houden een troch, een haeck, een brandleer ende twie cleyne leers; ende als die scoute omgaet, scouwen, ende hy gebreck daeran vond by schepenen, soe mach men den hoftman van die dertich huyse panden, op vijf scellinc". Als de hoofdman in zijn hoofdmanschap (groot dertig huizen) dus geen zorg had gedragen voor het in orde houden van de brandbestrijdingsmiddelen, dan kon hij „gepand" worden. De taak van de hoofdman in de voorzorg tegen brand e.d. maken het mogelijk de hoofdman in deze speciale belichtingen (en uitsluitend daarin)te vergelijken met de wijk- of brandmeester van de Gemeentewet. Doch ... men houde de speciale belichting wel in het oog, de eenzijdige taak van de wijk- of brandmeester is te vergelijken met de overeenkomstige zijde van de meerzijdige taak van den hoofdman. De taak van den hoofdman was niet uitsluitend gericht en zelfs niet voornamelijk op de brandbestrijding, de brandbestrijdingstaak was slechts een deel van de functie van de Westfriesche hoofdman. In mijn studie „Swannotsrechts" [3]) blz. 385 e.v. beschreef ik de taak van den hoofdman uitvoeriger. De indeeling in wijken of brandmeesterschappen zooals we die in de vorige eeuw in de Westfriesche plattelandsgemeenten aantreffen, moeten we dus als een eenzijdige voorzetting beschouwen van de oude hoofdmanschappen. Of de voortzetting lijnrecht is tusschen de Middeleeuwen en de 19de eeuw is wel te vermoeden, doch zou door een desbetreffende monografie bewezen moeten worden. De afstam ming van de brandwijken van de meerzijdige hoofdmanschappen in rechte lijn is mogelijk, doch wij willen die mogelijkheid vooreerst nog als hypothese geven. Evenmin is met zekerheid vast te stellen of de hoofdmanschappen een zelfde gedeelte van een banne omvatten als de brandwijken in dezelfde bannen van vele eeuwen later.

In de keuren van Abbekerk van 1531 [4]) vinden we het één en ander bepaald op het gebied van brandvoorzorgsmaatregelen. De stad Abbekerk verkreeg in 1414 op 2 Februari stadrecht en omvatte behalve de banne Abbekerk ook de bannen Twisk, Midwoud en een deel van de banne Lambertskaag [5]) Deze stedelijke keuren zijn over het onderwerp brand zeer beknopt. Art. 43 [6]) (Blaeckeren) zegt: „Item zoo en moet niemant blaackeren, op de verbeurte van X schell. jonck noch out, ende oude zullen voor de jonge betalen

en verantwoorden". Het vuurtjesstoken was dus een strafbaar feit; mogelijk vooral met het oog op de mogelijkheid van vonkenverspreidink kunnen we de strafbaarstelling begrijpen. Art. 52 [7]). (Bij nacht niet te vlassen) bepaalt „Item zoo is gekeurt dat niemant en zal moeten by nacht off by avont vlassen binnen onsen stede, off dezelve zal gehouden wezen de keersse te zetten in een lanteerne. Ende wie onwillich ofte in gebreecke blijft sulx te doen, die zal daaraan verbeuren drie pont, zoo dick als hy bekeurt wert tot des officiers kenisse gekomen zal zijn". Opmerkelijk is, dat deze keuren evenals de meeste anderen van de Westfriesche plattelands-steden zwijgen van het brandgevaar, dat door hooibroei ontstaat. In de Westfriesche samenleving nemen sinds onheugelijke tijden de boerderijen een belangrijke plaats in het maatschappelijke leven in. De plattelandsbannen waren en zijn bezet met boerderijen, zoodat het opmerkelijk genoemd mag worden dat we juist zoo weinig (en gemeenlijk in het geheel niets) bepaald vinden over de bestrijding van hooibroei. In de economische centra, de z.g. ommuurde steden (hoewel de ommuring op verschillende tijden tot stand kwam en bij een enkele zelfs zeer laat) Hoorn, Enkhuizen, Medemblik, Alkmaar, Purmerend, Edam en Monnikendam was wellicht minder aanleiding om voor de centra van die steden géén bepalingen over de hooibroei vast te stellen, maar voor de stadsgebieden buiten die centra bestond er aanleiding genoeg. Plattelandsindustriegebieden, zooals later de Zaanstreek werd [8]), laten we buiten beschouwing; die brachten door hun economische structuur de noodzaak mede tot bijzondere maatregelen. Een voorbeeld hiervan kan men vinden in de brandweerbepalingen geldende voor de Zaansche molen [9]). Wellicht is het ontbreken van bepalingen in de keuren van de plattelandsgebieden minder vreemd dan men op het eerste gezicht zou denken. We zouden kunnen veronderstellen dat de zorg voor de beveiliging tegen hooibroeigevaren een deel vormde van de taak van de hoofdlieden; doch dan zijn we alweder op het onaangename terrein van de veronderstellingen aangeland.

Meer specifieke plattelandsvoorzorgsmaatregelen tegen brandgevaar laten zich bezwaarlijk denken dan juist de hooibroeibepalingen, ook de tegenwoordige gemeente-verordeningen regelen deze materie ook nog nu. Ingevolge de zorg van het gemeente-bestuur ten opzichte van het onderwerp brandweer dat, zooals in het bovenstaande reeds werd gezegd, tot de taak van het gemeente bestuur behoort blijkens art. 209 van de gemeentewet, vinden we b.v. in de Algemeene Politieverordening voor de gemeente Wijdenes (die tenminste tot 1 Januari 1936 begolden heeft) in hoofdstuk V het één en ander over dit onderwerp. Hoofdstuk V (Maatregelen ter voorkoming en blussching van brand) zegt over hooibroei het volgende:

Art. 65.
Ter voorkoming van brand, ontstaande door hooibroeiing zullen door den Raad twee hooistekers worden benoemd.

Art. 66.
De hooistekers zullen minstens drie malen en wel om de veertien

dagen, en verder zoo dikwijls als zij of Burgemeester en Wethouders dit noodig zullen oordeelen, bij ieder die hooi heeft geborgen of aan klampen gezet, naar het broeien een onderzoek instellen en al die maatregelen bevelen, die hun, ter voorkoming van brand, noodzakelijk voorkomen.

Art. 67.

De eigenaars van hooi zullen de hooistekers bij hun onderzoek behulpzaam moeten zijn en de door deze bevolen maatregelen onmiddelijk moeten uitvoeren.

Art. 68.

Bij gebleken onwil om aan de bevelen van de hooistekers te voldoen, geven deze hiervan onmiddelijk kennis aan Burgemeester en Wethouders, die in dat geval kunnen handelen krachtens de bevoegdheid hun bij art. 210 der Gemeentewet gegeven".

Volledigheidshalve laat ik de tekst van het genoemde art. 210 van de Gemeentewet volgen: „Tot de uitvoering der verordeningen van den raad behoort de bevoegdheid tot het op kosten van de overtreders doen wegnemen, beletten, verrichten of in vorigen toestand herstellen van hetgeen in strijd met die verordeningen is of wordt gehouden, gemaakt of gesteld, ondernomen, nagelaten, beschadigd of weggenomen".

De regeling die de Wijdenesser politieverordening ons doet zien is in hooge mate te vergelijken met de Twisker regeling over dezelfde materie, die een honderd jaren geleden voor de Wijdenesser politieverordening gold.

Een enkele opmerking over de hierbij uitgegeven stukken.

Als eerste van de hierbij uitgegeven stukken verdient de Purmerregeling van 1646 de aandacht. Het waterschapsbestuur benoemde hierbij eenige hooistekers in de kwartieren van zijn polder, welk benoemingsbesluit tevens een summiere instructie voor de benoemden inhoudt. De hooge en civiele jurisdictie van de in 1622 drooggelegde meer berustte bij de omliggende steden en heerlijkheden; de bloot inwendige aangelegenheden van deze polder die niet onder dit onderwerp vielen waren aan het polderbestuur ter regeling overgelaten. G. J. de Goede [10]) schetst in zijn werk over de Purmer de verhouding als volgt: „Ten aanzien van het hooge en civiele rechtgebied behoorde de Purmer onder de steden Edam, Monnikendam, Purmerend en de heerlijkheid Purmerland en Ilpendam. Het bestuur van de Purmer was voorheen aangewezen als inwendig bestuur voor de ingezetenen; onderwijs, armenzorg, politietoezicht, bestrijding ziekten enz., dit al was mede toevertrouwd aan het polderbestuur" [11]). Iets verder: „De bewoners van de Purmer betaalden aan de omliggende gemeenten geen belastingen; alles werd bekostigd door het waterschap". De hier geschetste toestand bleef tot 1807 gehandhaafd en bestond dus ook in 1646, toen de hierbij gepubliceerde hooistekersregeling en aanstelling tot stand kwam.

Vrij wat uitvoeriger dan deze Purmerregeling, waarvan we de aanteekeningen uit later tijd onbesproken kunnen laten, zijn de Twisker gegevens omtrent de taak van de „keurmeesters van het hooi". Blijkens B. stuurden gedeputeerde staten in 1815 een aanschrijving om een afschrift van de bestaande bepalingen tegen hooibroei bij hen in te zenden of als er nog geen regels over dat onderwerp vastgesteld waren deze alsnog vast te stellen en in te zenden. Belangrijk is hetgeen het gemeentebestuur zegt in den aanhef van B. „En in aanmerking genomen hebben dat binnen deeze Gemeente, tegen het Broeijen van het Hooi, geene Keuze of Reglementen bestaan, of hebben bestaan. *En teffens gelet, op de omstandigheden en onderscheidene betrekkingen* binnen deeze gemeente aangaande dit onderwerp, hebben gekeurt en geordonneert etc." Hieruit is te lezen ,dat er binnen Twisk reeds vóór de samenstelling van B. hooistekers in de gemeente rondgingen en dat de in B. vervatte regels (mogelijk met eenige uitbreiding) voor het eerst als „wetsontwerp" (wet in ruimen zin, wet in materieelen zin en als zoodanig óók gemeenteverordening omvattend) werden vastgelegd. Op 25 Augustus 1815 werd de ontwerpregeling van het Twisker gemeentebestuur ingezonden bij gedeputeerde staten. Op 6 Juli 1816 trad de regeling in werking. Hiermede was de hooistekersregeling van gewoonterecht tot geschreven recht geworden.

De instructie voor de keurmeester van het hooi van 1839 (C.) is nagenoeg gelijk aan de regeling van 1815. Als we het noodzakelijke vormverschil wegdenken dan merken we zelfs in het geheel geen materieel verschil op. Uit B. en C. leeren we de verstrekkende overheidsbemoeiing met de hooibouw kennen, die in principe nog bestaat blijkens de Wijdenesser politieverordening. De bemoeiing van vóór 1815 was wellicht precies zoo als die van ná 1815, alleen de vorm was anders. Voor 1815 was het een logisch gevolg van buurschapsleven. De buren van één banne waren dragers van rechten en plichten. In het burenrecht van vóór 1815 (niet te verwarren met het burenrecht in het huidige B. W.) was de hooistekerij geregeld zooals we leeren uit de „de omstandigheden en onderscheidene betrekkingen" die het Twisker gemeentebestuur noemt. Formeele overheidsbemoeiing stond dus tot dien buiten de hooistekerij te Twisk. We zullen wel mogen aannemen dat dit de oude toestand was; als deze de ouderwetsche was, dan was de toestand van formeele overheidsbemoeiing de nieuwerwetsche. Deze nieuwerwetsche toestand trad in Twisk eerst in 1815 in, de Purmer kende die blijkens A. reeds in 1646. Het ingrijpen van het formeele overheidsgezag in de Purmer zou een gevolg kunnen zijn van een gebrek aan homogeniteit van de bevolking van dit pas in 1622 drooggelegde meer. Was de bevolking heterogeen dan zal er een verschil is gewoonterecht geweest zijn. Juist dit verschil zal een ingrijpen van de formeele overheid in de hand gewerkt en zelfs noodzakelijk gemaakt hebben.

We krijgen door B. en C. een duidelijk beeld van de overheidscontrôle op de geheele werkwijze in de hooibouw, voorzoover die te maken kon hebben met hooibroei. We lezen in art. 1, dat er

nauwkeurig gelet moet worden op het „ingezameld wordende hooij en (men moet) toezien of hetzelve bekwaam en geschikt is, om in de schuuren te worden verzameld, of aan klampen te worden terneder gezet", hieruit leeren we, dat het toezicht niet slechts repressief was, maar ook wel degelijk preventief. Voordat het hooi in de schuur of op de klamp kon gebracht worden, diende men er van overtuigd te zijn dat dit mogelijk was, d.w.z. zonder dat er al te gemakkelijk hooibroei zou kunnen ontstaan, dus dat het voldoende droog was e.d. Voorts liet men het daar allerminst bij, ook in de schuren en op de klampen werd het nog herhaalde malen gecontroleerd.

Blijft er bij de Twisker regeling niet veel te vragen over, wel is de sanctie welke hier aan het buurrecht wordt verleend belangwekkend. Het is in Westfriesland te verwachten, dat in tijden van nood de buren elkander zullen bijspringen. De naleving van deze plichten, die uit de burenhouding voortspruiten zullen echter niet dikwijls met een officieele strafbedreiging bekrachtigd zijn geworden. Officieel dan weder begrepen als bepaling van het geschreven recht, van de wet in ruimen zin in dit geval. De officieele strafbedreiging van de dorpsgemeenschap is daarom niet minder streng, zij is alleen maar anders. In art. 4 van C. lezen we namelijk, dat op aanwijzing van de keurmeesters de „bekwaamen gebuur" zal moeten helpen zonder salaris „uitgesondert spijs en drank". Deze vastlegging van een buurplicht verdient de volle aandacht.

Naast deze markante uitingen van het Westfriesche gewoonterecht is in B. en C. ook in de taal een enkele Westfriesche invloed op te merken. Een paar Westfriesche woorden verleenen de regelingen een eigen kleur, een Westfrische kleur. Bij deze woorden plaatse ik met het oog op eventueele niet-Westfriesche lezers een verklaring, zooals die te vinden is in Boekenoogen „De Zaansche Volkstaal".

Naar inhoud en naar het gebruik van een paar woorden in een zee van Hollandsche, staan deze Twisker regelingen dichter bij den geest van het Westfriesche volk dan met de meeste andere rechtsregelen die na 1815 zijn opgesteld het geval is.

Utrecht, Maart 1941.

AANTEEKENINGEN:

1) Pols: „Westfriesche stadrechten" II, blz. 192.
2) t.z.p., blz. 200.
3) Verkrijgbaar bij het Alg. Secr. W. F. Styk, Buurt 128, de Beemster.
4) Pols: aangeh. werk II, blz. 379 e.v.
5) Mijn aangeh. werk, blz. 116.
6) Pols: aangeh. werk II, blz. 382.
7) t.z.p., blz. 384.
8) Vergel. Westfriesch Jaarboek 1940, blz. 24 e.v.
9) Vergel. Boekenoogen aangeh. werk onder desbetr. woorden.
10) Purmer gedenkboek, 1922.
11) t.z.p., blz. 17.

De stukken zelve.

Afschrift uit de Notulen van de vergaderingen van het polderbestuur van de Purmer.

Vergaderinge gehouden binnen Edam den 4 Aprillis 1646. van de Heeren Hoofdingelanden van de Purmer, alwaar present waren
de Heer van Purmerland
Pieter Berhout
Pieter Bosschieter
Jacob Brasker, Burgemeester van Edam
Claas D. Admiraal
Hendrik Tamess. Leytzen Burgemeester van Monnickendam
Gerrit Claase Brouwer Burgemeester van Purmerend
Gerbrand Claase Pancras Burgemeester van Amsterdam
Jan Cornelis Geelvinck Burgemeester van Amsterdam
Hans van Loon
allen Hoofdingelanden
en den Heer van Nieuwerkerk
De Dijkgraaf en alle de Heemraden met verscheydene gemeene Ingelanden.

Gedelebereert zijnde enz. enz. enz.

Is ook geresolveert om te verhoeden de periculen van brand door het broeien van de hoyen in de Purmer te committeeren Albert Jans en de Rim Willebrandts de Witte om aan den Westerweg, de Westringdijk en de snijdwegen aldaar, ende Tjarck Palters ende Jan Riaders om aan den Oosterweg ende het Oosterquartier van de Purmer viermaal 's jaars op de bequaamste tijden de Hooyen te inspectieren, ende dezelven te moogen doen spitten daar zij het noodig oordeelen, mits zij elk dertig stuyvers daags ofte yder ommegank zullen genieten tot lasten van den Dijckagie.

Afschrift van een benoemingsbesluit tot hooisteker in verband met de zegelrechten.

Dijkgraaf en Heemraden van de Purmer om te voldoen aan artikel twee en dertig op het recht van klein zegel cantifieren dat door Heeren Hoofdingelanden van de Purmer voornoemd tot Hooysteker van den gemelden Dijkagie is aangesteld den persoon van Gt. Booy, strekkende deze in voldoening over den jare 1809.

Edam den 14e Januari 1809,
in kennisse van dezelve
w.g. A. Boot secretaris.

Afschrift nogmaals in verband met de zegelrechten.

Ingevolge den inhoud van artikel 32 der ordonnantie op het klein zegel van den 28e November 1805 bevestigd door het Keizerlijk decreet van den 18e October 1811, is door mij in qualiteit als hooisteker van de Purmer overgelegt ten kantore van de Purmer

voornoemd een zegel van zes stuivers, berekend tegen het bij die ordonnantie bepaalde tarief van eene som van zes en negentig guldens, welke ik in die qualiteit aan tractement over den jare 1811 heb genoten.

Edam, 16 December 1811.

Tractement ƒ 96.—
Emolumenten nihil
w.g. Cornelis Knip.

Burgemeester en Leden van het Bestuur der Gemeente Twisk, gelet hebbende op eene aanschrijving van H.E.G.A. de gedeputeerde Staten van Noordholland onder anderen inhoudende aanvrage om voor den 1e September 1815, in te zenden de Keure en Reglementen, tegen het Broeijen van het hooi, binnen deezen gemeente bestaande en zoo wanneer binnen deze gemeente dezelve niet mogte bestaan, of niet voldoende mogten bevonden worden, dezelve te consipiëren of te ampliëren, en insgelijks in te zenden Aan H.E.H.A. de gedeputeerde Staten voornoemd, om door haar geredigeerd, en naar een eenvormig plan gearresteerd te worden.

En in aanmerking genomen hebbende dat binnen deeze Gemeente, tegen het Broeijen van het Hooi, geene Keure, of Reglementen bestaan, of hebben staan.

En teffens gelet hebbende, op de omstandigheden, en onderscheidene betrekkingen binnen deeze gemeente aangaande dit onderwerp, hebben onder nader Approbatie en Arrestatie, of ook wel revisie van hun E.G.A. de gedeputeerde Staten van Noordholland, gekeurt en geordonneert gelyk zy keuren en ordonneren bij dezen.

Art. 1.

Daar zullen binnen deeze Gemeente, door het Bestuur derzelve, Keurmeesteren over het ingezameld .... wordend Hooi, en over het broeijen van het zelve, worden aangesteld, of de tegenswoordige aangesteld zullen blyven bestaan, vermeerderd, of verminderd worden, naar bevind of omstandigheid van zaken, en wel zodanig dat over ieder Twaalf, en aan elkander gezende, of woonachtig zijnde Geburen en dewelk 's jaarlijks Hooi, in hunnen Huizen of Schuren, verzamelen, eenen tot Keurmeester, over zodanigen Buurt of Wijk zal worden benoemd of aangesteld, en ook aldaar zal moeten woonachtig zijn.

Art. 2.

De alzoo aangestelde Keurmeesteren zullen nauwkeurig naqaan, ieder in zijn Buurt of Wijk, omtrent het ingezameld wordende Hooi, en toezien, of het zelven bekwaam en geschikt is om in de schuren te worden verzameld, of aan Klampen [1]) te worden ter neder gezet; en in het tegenovergestelde geval, den inzamelaar gelasten, de verdere inzameling te staken en door eene daar te stellene droging het zelve ter inzameling geschikt te doen worden, zullende den inzamelaar geholden zijn, daar aan ter stond te voldoen, op verbeurte van eene boete van *Drie Guldens* en zal echter de verdere inzameling door de nodige en naar omstandighede in gepaste middelen, en ten zijnen kosten hem worden belet.

[1]) hooischelf. Boekenoogen, kol. 438.

Art. 3.

De aangestelde Keurmeesteren zullen verplicht zijn in persoon, en voorzien zijnde met de nodige ijzers daar toe dienende inspectie nemen van het Hooi, bij allen die geenen, welke in hunne Buurt of Wijk Hooi in hunne huizen hebben verzameld of ook wel aan zogenaamde klampen hebben nedergezet. — te beginnen voor den eerste reize [1]), en ieder Jaar, met den Eerste Julij, en zulks van veertien dagen, tot veertien dagen herhalende, tot aan, en met den Twaalfde Augustus. — daar dezelve in buiten gewone gevallen, 't zy vroeger 't zy later by den een of anderen zulks mogen verrigten, en zal ieder eigenaar van zodanig Hooi, welk geinspecteerd word, daar toe de nodige adsistentie verleenen of doen verleenen, en in de Gereedheid moeten hebben of houden, eene Slaij [2]), om gemelde ijzers [3]) daar mede in te slaan, zullende door hem, wiens Hooi word geinspecteerd idere reize terstond *drie stuivers,* aan Keurmeesteren moeten worden voldaan en welken ook by dezelve zullen worden geprofiteerd, zonder dat zulks, door herhaalde inspectie meerder dan *Twaalf stuivers* voor iederen eigenaar van Hooi, per Jaar zal komen te kosten.

Art. 4.

Keurmeesteren, zullen zodanige bepaalde Inspectien twee aan twee gezamelijk verrigten, en wel ieder keurmeester vergezeld van den geenen, welke hem in orde van woning het naast is, te beginnen met die, welke in het laagste No. der huizen door Keurmeesteren bewoond, en binnen de gemeente woonachtig, en als zoodanig tot allen voorgaande.

Art. 5.

Wanneer bij eene te doene Inspectie, Keurmeesteren mogten bevinden, dat er eenig ogenschijnlijk gevaar of onheil te wachten is. van het Hooi, welke zy by den een of ander mogten inspecteren, zullen zy daelyk de nodige orders stellen ten einden dit zooveel mogelijk, worde verhoed of voorgekomen, 't zy door in het zelve te spitten, of delven, om te late zetten, of ook wel uit te werken, naar bevind van omstandigheden van zaken, — zullende den eigenaar, en welke daar niet aan voldoet, of zich tegens de bepalingen van Keurmeesteren, in deezen verzet, vervallen in een boete van *vijf Guldens* en zich echter aan de bepalingen van Keurmeesteren niet willende onderwerpen zulks ten zijnen kosten worden verrigt. — daar tot de werkzaamhedens zoo even bepaald, en naar omstandigheid van zaken te appliceeren ieder en naar het oordeel van Keurmeesteren bekwame gebuur de hand zal *moeten* leenen, zonder eenige salaris uitgezonderd, behoorlijke spijs en drank zullende in geval van weigering in dezen de zondanige vervallen, in een boete van Twee Gulden.

Art. 6.

Keurmeesteren zullen generalijk en zoo veel mogelijk alle te zamen elkanderen, de noodige raad, en adsistentie toe dienen, en in gevalle van ogenschynlijk gevaar te zamen delibereren.

---

[1]) keer, maal. Boekenoogen, kol. 819.
[2]) zware houten hamer, moker. Boekenoogen, kol. 934.
[3]) Vergel. Boekenoogen, kol. 342 onder hooiijzer.

Art. 7.

Keurmeesteren zullen teffens toezien dat niemand eenige Hooirook [1]) of klamp te digt aan eenig Huis, of aan de gemeene weg plaatst, — wordende de minste afstand bij deezen bepaald op Vier en Twintig voeten Rijnlandsche maat, zullende den geenen, dewelke zich daartegen mogt verzetten, vervallen in een boete van een Gulden Tien Stuivers en zal zodanig echter geplaats Hooi ten koste van denzelven Eigenaar worden weggewerkt.

Art. 8.

Keurmeesteren zullen al mede nauwkeurig acht geven, dat door den geenen dewelke dadelijk bezig zijn, om Hooi 't zij in de Huizen, 't zij aan Klampen of Roken, met wagens, of ook wel met schuiten of pramen 't saam te brengen geen Tabak mag worden gerookt, of eenen Pijp in den mond worde gedragen, — en dit plaats hebbende zullen dezelve niet alleen, maar een ieder het regt hebben om de zodanige te bekeuren, in een boete van *twaalf stuivers.*

Art. 9.

Keurmeesteren, zullen ieder, door en van wegen het Bestuur der Gemeente worden voorzien van twee ijzers, ter proeving [2]) van Hooi geschikt, waar van de eene lang zal zijn *veertien voeten* en de andere *elf voeten* en welke ijzers altoos het Eigendom van de Gemeente zullen blyven.

Art. 10.

Keurmeesteren zullen geen Tractement genieten, maar verpligt zyn, om zulks grates, behalve, de in Art. 3. gemelde gratificatie waar te nemen.

Art. 11.

Keurmeesteren staan in alle gevallen onder het oppertoezigt van het plaatselijk bestuur, en hebben het regt niet alleen maar zijn verplicht zoo wel als ieder Burger of particulier, om in geval van verschil zich ter beslissing deswegens te wenden aan gemelde Bestuur, en welke dan ook zonder hoger beroep uitspraak zal doen.

Art. 12.

De boetens int overtreding, tegens de bepalingen in deezen gemeld voortspruitende zullen worden geprofiteerd, voor de Een Twede gedeelte, bij Keurmeesteren alle gezamentlijk, en voor de overigen een Twede, bij de Gmeente Kas, en zal van te doene overtredingen, door Keurmeesteren terstond kennis moeten worden gegeven aan het plaatselijk Bestuur, ten einde de boetens, door of wegens dezelve van doen invorderen.

Art. 13.

De Een Tweede der boetens, welke int overtredingen, tegens deeze bepalingen mogten worden ingezameld zullen binnen den loop van het Jaar, waarin dezelve voorvallen, aan de gezamelijke Keurmeesteren worden uitgereikt en hoofdelijk door het plaatselijk Bestuur worden verdeeld.

---

[1]) hooistapel. Boekenoogen, kol. 855.

[2]) ter beproeving, tot onderzoek. Proeven = is onderzoeken. Vergel. Boekenoogen, kol. 793.

Aldus gearresteerd ter vergadering van den raad der gemeente te Twisk in dato 25 Augustus 1815 en ingezonden aan H. E. G. A. de gedeputeerde Staten van Noord-Holland, in dato 26 Augustus 1815, zijnde hetzelve kragtens Extract uit het verbaal van het verhandelde van welgemelde H. E. G. A. voornoemd, in dato 20 Juny 1816, behoorlijk gehomologeerd en den 6e July daaraan volgende gepubliceerd eb geaffigeerd,

de Burgemeester
Jan Bregger.

Verdeeling der Gemeente Twisc in Wijken betrekkelijk vorenstaande Keure, benevens den Keurmeesters en ider deselve fungeerenden.

Eerste Wijk.
Van Huis No. 1 tot en met No. 21 Keurmeester Cornelis Vroom.
2e Wijk.
Van het Huis No. 21 tot en met No. 36 Keurmeester ontslagen in plaats aangesteld 23 Juny 1827 Jan Donker.
3e Wijk.
Van het Huis No. 36 tot en met No. 59 Keumeester Jan Lakeman.
4e Wijk.
Van het Huis No. 59 tot en met No. 82 Keurmeester Pieter Spijker.
5e Wijk.
Van het Huis No. 82 tot en met No. 90 Keurmeester Jan Klaasz. Berkhout.
6e Wijk.
Van het Huis No. 99 tot en met No. 114 Keurmeester Pieter ? 1827; 23 Junij in desselfs plaats aangesteld Klaas Klaasz. Schagen.

M. Zijp, fungeerende Burgemeester.

In dorso
Keur over het broeien
van het hooij in dato
6 Julij 1816
Klaas Klaasz. Schagen.

Afschrift hiervan berust in het familie-archief de Goede onder de alliantie Schagen (1e bundel).

Instructie voor Klaas Schagen
als Keurmeester wegens het broeijen
van hooij over wijk 5 in de Gemeente
Twisk, van het huis no. 82 tot en met
no. 98.

Art. 1.
De Keurmeesteren zullen naauwkeurig nagaan ,ieder in zijn wijk omtrent het ingezameld wordende hooij en toezien of hetzelve bekwaam en geschikt is, om in de schuuren te worden verzameld, of aan klampen te worden terneder gezet, en in het tegenovergestelde geval, den inzamelaar gelasten, de verdere inzameling te staaken, en door eene daartestellene drooging, hetzelve ter inzameling geschikt te doen worden, zullende de inzamelaar gehouden zijn, daar-

aan terstond te voldoen, op verbeurte van één boete van *drie* gulden, en de verdere inzameling door de noodige en naar omstandigheid gepaste middelen ten zijnen koste hem worden belet. —

2.

De keurmeesteren zullen verplicht zijn, in persoon voorzien met de noodige daartoe dienende ijzers, inspectie te nemen, van het hooij, bij alle die genen welke in hunne wijk, hooij in hunne schuuren hebben verzameld of ook wel aan zoogenaamde klampen ternedergezet, te beginnen voor de eerste reise in ieder Jaar met den Eersten Julij en zulks van veertien dagen tot veertien dagen herhaalende tot aan en met den twaalfden Augustus, zullende echter in buitengewoone gevallen 't zij vroeger of later zulks bij den eenen of anderen mogen verrigten, en zal ieder eigenaar van zoodanig hooij, welke geinspecteerd word, daartoe de noodige adsistentie verleenen of doen verleenen, en in gereedheid moeten hebben of houden, *Een slaij* om gemelde ijzers daarmede in het hooij te slaan; zullende door hem wiens hooij geinspecteerd word, ieder reis terstond *vijftien centen* aan keurmeesteren moeten worden voldaan, en ook bij dezelven worden geprofiteerd zonder dat zulks door herhaalde inspectien meer dan *zestig centen* voor iederen eigenaar zal koomen te kosten. —

3.

De keurmeesteren zullen zoodanige inspectien twee aan twee gezamentlijk verrigten; en wel ieder keurmeester vergezeld van die genen, welke hem in orde van wooning het naaste is, te beginnen met die, welke in het laagste no. der huizen door keurmeesteren bewoond en binnen de gemeente woonagtig, en alsoo tot allen voortgaande.

4.

Wanneer bij eene te doene inspectie keurmeesteren mogten bevinden, dat er eenig oogenschijnlijk gevaar of onheil te wagten is, van het hooij welke zij bij den eenen of anderen mogten inspecteeren zullen zij dadelijk de noodige orders stellen ten einde dat zoo veel mogelijk worde verhoed of voorgekoomen, 't zij door in het zelve te spitten, om te laten zitten, of ook wel uittewerken, naar bevind of omstandigheid van zaaken zullende de eigenaar welke niet daaraan voldoet of zich tegen de bepalingen van keurmeesteren in desen verzet vervallen in een boete van *vijf gulden* en zich evenwel aan de bepalingen van keurmeesteren niet willende onderwerpen, zulks ten zijnen koste worden verrigt; zullende tot de werkzaamheedens zoo even bepaald en naar omstandigheid van zaken te appliceeren ieder, en naar het oordeel van keurmeesteren bekwaamen gebuur de hand moeten leenen, zonder eenig Salaris, uitgesondert behoorlijk spijs en drank, zullende in geval van weigering in desen de zoodanigen vervallen in eene boete van *twee gulden*.

5.

De keurmeesteren zullen gelijkelijk en zoo veel mogelijk a l l e te zamen elkanderen de noodige raad en adsistentie toedienen, en in geval van oogenschijnlijk gevaar te zamen delibereeren. —

6.
De keurmeesteren zullen tevens toezien, dat niemand eenige hooijrook of klamp te digt aan eenig huis of aan de gemeene weg plaatst, wordende de minste afstand bij desen bepaald op vier en twintig voeten (rijnlandsche maat) of nagenoeg 7½ el Nederlandsche maat, zullende den genen, dewelke zich daartegen mogt verzetten vervallen in een boete van Een gulden vijftig centen en zal egter zoodanig geplaatst hooij ten koste van derzelver eigenaar worden weggewerkt.

7.
De keurmeesteren zullen alsmede naauwkeurig acht geven, dat, door de genen, welke dadelijk besig zijn, om hooij, 't zij in de schuuren 't zij aan klampen of rooken met wagens of ook wel met schuiten of pramen te zamen te brengen, geen tabak worden gerookt of eenen pijp in den mond worde gedragen; — en dit plaats hebbende zullen keurmeesteren het regt hebben, om den zoodanigen te bekeuren in een boete van *zestig centen*.

8.
De keurmeesteren zullen ieder door en van wegen het bestuur der gemeente worden voorzien van drie ijzers, ter beproeving of peiling van hooij geschikt waarvan de eene lang zal zijn veertien voeten of vier ellen Nederlandsch en de ander elf voeten of ruim drie ellen Nederlandsch met en benevens een dito van nagenoeg een een tweede el N. lang, welke ijzers altoos het eigendom van de gemeente zullen blijven.

9.
De keurmeesteren zullen geene tractementen genieten maar verpligt zijn, om zulks gratis (behalven de art. 2 gemelde gratificatie) waartenemen.

10.
De keurmeesteren staan in alle gevallen, onder het oppertoesigt van het plaatselijk bestuur, en hebben het regt niet alleen, maar zijn verpligt om in geval van verschil in desen tusschen beide, zich ter beslissing deswegens te wenden aan het gemeld gemeentebestuur hetwelk dan ook zonder hooger beroep uitspraak doet.

De boetens uit overtreedingen in dese keure gemeld voortspruitende zullen worden geprofiteerd bij de gemeente kas, zullende de keurmeesteren tot dat einde verpligt zijn, van alle overtreedingen en gedaanen bekeuringen dadelijk kennis te geven aan het plaatselijk bestuur ten einde de boetens door of van wege dezelve kunnen worden ingevorderd. —

Twisk den 16 Augustus 1839.
De Burgemeester der Gemeente Twisk
w.g. Jan Zijp Mz.

Het wapen Over de Linden en het Oera Linda boek

AUGUST HEYTING.

Onder deze tietel schrijft H. W. M. J. Kits Nieuwenkamp een artiekel in Eigen Volk 1934 blz. 143. Hij zegt:

„Slaan we de brochure van Hof op, „Verwijs en het Oera Linda Boek", dan lezen we daar op blz. 49 van genoemde brochure het volgende:

„Hoe het door Over de Linden verstrekte grondmateriaal (van het O. L. B.) er uitgezien heeft, en van welken omvang het was, laat zich zoolang we niet meer gegevens bezitten, moeilijk zeggen. Waarschijnlijk was 't en in den vorm eener familiekroniek gegoten verzameling van verhalen, wetten enz. zooals het O. L. B. zelf, doch van geringer omvang en minder handig gearrangeerd. De godsdienst- en zedeleer van het O.L.B. is daarin waarschijnlijk al aanwezig geweest; ook de eigenaardige tijdrekening, althans embryonaal.

De beide opdracht-brieven, waarmede het O. L. B. begint, zijn vrij zeker van Verwijs. Dat Liko Ovira Linda en broeder Eligius van 't Oversticht (Eelco Verwijs' oude pseudoniem) een en dezelfde zijn, zooals Dr. de Jong veronderstelt, (in zijn werk „Het Geheim van het Oera Linda-boek") is zeer aannemelijk. Verwijs zal ook wel de uitvinder zijn van de Lindawrda en de man die deze bakermat der Over de Lindens vaagjes aanduidt als in den omtrek van Leeuwarden te zoeken. Over de Linden zelf zal bij de afleiding van zijn familienaam wel meer aan de rivier de Linde gedacht hebben; uit een der getuigenissen omtrent zijn vroegere praatjes hierover moet men opmaken dat hij weifelde tusschen Linde, de rivier, en lindeboomen. In zijn na 1867 door hemzelf uit oude muntstukjes vervaardigd — en natuurlijk voor overoud erfstuk uitgegeven — familiewapen staan drie linden bij een brug."

Tot zoover Hof.

Begrijpelijkerwijs frappeerde mij die zinsnede over het wapen van het geslacht Over de Linden. Wat dat wapen inderdaad een eigen maaksel van den mr. scheepstimmerman Cornelis over de Linden? . . . De wapenvoorstelling zelf kunnen we uit een heraldisch oogpunt aan een nader onderzoek onderwerpen. En nu is het een feit gebleken, dat inderdaad het wapen Over de Linden ongetwijfeld ouder is dan 1867 en wel minstens 100 jaar ouder!

Wat toch bleek mij bij navraag?

In de heraldische collectie Scholten van Aschat, Ginneken 1920. wordt een 18e eeuwsche lakafdruk aangetroffen met het wapen over de Linden. Er staat bij Amsterdam, dus vermoedelijk oorspronkelijk van daar herkomstig van een 18e eeuwsch lid dezer familie toen ter tijde aldaar woonachtig. Het lak is onmiskenbaar

18e eeuwsch, gezien den stijl en de uitvoering van het daarin afgedrukte familiewapen Over de Linden, vertoonende het navolgende wapen:

„In zilver drie groene lindeboomen naast elkaar, op grasgrond".

We hebben hier een klein verschil, met name dat de brug door Hof in zijn beschrijving opgegeven, ontbreekt. Verder is het eender!!

In zooverre is dus Corn. Over de Linden in deze gerehabiliteerd, dat hij niet „zoomaar" omstreeks 1867 een *nieuw* wapen voor zijn familie heeft samengesteld en ontworpen!

Doch er is meer.

Ook een familie Onder de Linden bestaat en met die familie óók een wapen op dien naam en wat wil nu het toeval(?)? Deze familie Onder de Linden voert blijkens een lafafdruk hetzelfde wapen! Zijnde:

„In zilver drie groene lindeboomen naast elkaar op grasgrond. Helmteeken: een vlucht."

Deze lakafdruk Onder de Linden is jonger en dateert uit de 19de eeuw. Was het geval omgekeerd, dan zou men zich inderdaad hebben kunnen afvragen of wellicht C. Over de Linden zijn familiewapen niet ontwierp. Nu echter *niet*, ook niet al was hem de familie Onder de Linden en het wapen bekend, aangezien zeer beslist de afdruk Over de Linden ouder is, dateerende van vóór 1800.

Met het bovenstaande is dus bewezen, dat het wapen van de familie Over de Linden zéker tusschen 1700 en 1800 is ontstaan en mogelijk zelfs is het, wat de wapenfiguren betreft, nog ouder, waarmede tevens bewezen is, dat C. O. de L. het onmogelijk ongeveer 1867 nieuw heeft kunnen ontwerpen, hetwelk natuurlijk niet wegneemt, dat hij de afbeelding, uit oude muntstukjes vervaardigd (hoe?), omstreeks dien tijd, als handig knutselaar, dat hij was, heeft kunnen maken!"

Natuurlik, nu de bewering, dadelik maar zonder enige grond, Cornelis Over de Linden ten laste gelegd, dat deze zijn familiewapen zelf verzonnen heeft, volmaakt onhoudbaar is gebleken, wordt toch vriendelik de mogelikheid ondersteld, dat hij uit oude munten het wapen heeft vervaardigd, immers was hij, wordt er dan bij gezegd, een handig kuntselaar. Kortom: iets moet hem toch ten laste gelegd; beter ware geweest de lichtvaardige laster van Hof over de hekel te halen.

Het is veeleer aan te nemen, dat het wapen in bezit van C. Over de Linden inderdaad van overoude herkomst is, en daar wijst nog iets anders op.

Namelik dit. Het achttiende eeuwse wapen der Over de Lindens is gelijk aan dat der Onder de Lindens. Daarentegen verschilt het oude, in bezit van Corn. Over de Linden zijnde wapen: een klein verschil door de aanwezigheid van een brug. Waarin verschilt nu de naam der twee families? Onder de Linden wil zeggen: ter plaatse van de linden. Doch Over de Linden wil zeggen: aan de overzijde van de Linden, en hier past nu juist uitstekend de brug bij. Blijkbaar heeft men later niet best begrepen, wat die brug in het wapen deed, er staat immers niets van een brug in de naam,

dus .... men liet de brug naderhand maar weg, denkende met een overtolligheid te doen te hebben of zelfs iets, dat eigenlik niet in het wapen hoorde, en zodoende kreeg men het gelijke wapen als der Onder de Lindens. Deze opmerking is nimmer gemaakt, een bewijs, dat ook de heraldici, die de wapens der twee families bestudeerden, en bevreemd zijn over een gelijk wapen bij verschillende families, heelemaal niet aan de logica in het oude wapen der Over de Lindens hebben gedacht, een bewijs te meer, hoe dit wapen inderdaad van zeer oude tijd moet zijn en eerst door een later, zoveel oppervlakkiger tijd, niet meer in zijn zuivere waarden werd begrepen. Het echte wapen, het wapen met de brug, zal dateren van lang voor de achttiende eeuw.

Maar dan mogen we tevens aannemen, dat hier inderdaad een afstamming is uit een woonoord, gelegen aan de overzijde ener rivier. Vanwaar anders een brug? Het is daardoor tevens waarschijnlik, dat we hier inderdaad te doen hebben met de rivier de Linde, gelijk Cornelis Over de Linden niet er maar op los heeft gefantaseerd in én zijner „vroegere praatjes", gelijk Hof het maar weer eens zo hoffelik uitdrukt.

Welke is die Linde? Een rivier van historiese betekenis, tevens ware schatkamer der natuur. Zij loopt tussen twee waterscheidingen in Friesland en ontspringt op „het Ronde" tussen Makkinga en Esloo. Zij was een echte grensrivier en vormde de oude Friese waterlinie door gebruikmaking van haar brede dal. Des winters stond de gehele Linde-vallei onder water, tot men in deze eeuw de rivier kanalieserde. Daarom was in dit dal ook geen bebouwing. De dorpen liggen op de waterscheidingen die de rivier in het Noorden van het stroomgebied van de Tjonger, in het Zuiden van de Steenwijker Aa afsluiten, op eenige kilometers afstand van de tegenwoordige overbedding. De Noordhelft behoorde aan enkele grootgrondbezitters, de Zuidkant is meer verkaveld.

Het was alleen mogelik de rivier te passeeren langs de Bekhofschans onder Oldeberkoop, de Blessebrug en bij Kuinre, maar in Augustus 1673 moesten de Friezen ervaren, dat de Munstersen, vermoedelik geholpen door verraders, nog enkel doorwaadbare plekken wisten te vinden en zo Friesland wisten te bereiken.

Waar de gesteldheid dezer afsluitings-grensrivier zodanig was, kan men voor zeker aannemen, dat de brug op het oude wapen der Over de Lindens een aanduiding is van de Blessebrug. Bles is een paard.

Hier is een allerbelangrijkste aanwijzing. Over die Blessebrug leidt namelik het pad naar een woud, hoogstwaarschijnlik het heilige Bahudennawoud, in welks wij-hof de Friezen hun grote Walkyriese strijdgodin Baduhenna eerden, een evenbeeld dus van Minerva, wellicht aanvankelik een burchtmaagd-aanvoerster als Jeanne d' Arc, naderhand opgenomen in het pantheon der Friesch-Germaanse mythologie.

De Blessebrug ligt ongeveer drie K.M. van Wolvega, een blijkbaar woeste streek, in welks omtrek nog in de 18de eeuw wolven huisden. Voorts ligt ze ongeveer slechts een halve K.M. van Olde-

holtspade, de geboorteplaats van Hengist, den veroveraar van een groot deel van Engeland, den verdelger der Keltiese Britten.

Deze laatste gegevens omtrent Hengist en Oldeholtpade, d.i. Oude Houtpad of Woudpad, zijn mij verstrekt door een kundigen vorser. Hengist's dochter Ronixa huwde met den Brits-Keltiesen koning Vertigern. Bij een opstand der Britten tegen Vertigern met zijn Friezen werd Ronixa met haar piepjong kind verbrand op aanstichting van Ossians zoon den bard Merlin. Toen Hengist, terug uit Friesland, dit vernam, sprak hij de bloedwraak over de Britten uit en deze was vreselik.

Oldeholtspade, op de kaart niet alleen dicht bij de Blessebrug, maar ook bij Steggerda, afgeleid van steigeren, ook al op paard duidend, was, naar Occo van Scarl mededeelt, in een, om volmaakt onbekende redenen, apokrief genoemde geschiedschrijving, de woonplaats der Friese hertogen. Ook dit is belangrijk.

De brug in het wapen der over de Lindens duidt op een woonoord aan de overkant van het woud, gelegen dichtbij de hertogelike burg. Het is zeer natuurlijk om een document, het welk men voor het oog der nâ-wereld wil verborgen houden, omdat het anders gelijk zo groot aantal documenten met vernietiging zoude worden bedreigd, niet op de hertogelike burg zelf, maar in de nabijheid ervan te bewaren.

Men weet, hoe tengevolge van de Romaanse vernielzucht vele eeuwen lang een dichte sluier hangt over de geschiedenis en de cultuur van Nederland, die plotseling met een schier moderne, volmaakte dichteres als Hadewijch voor den dag treedt. — Het blijkt hoe langer hoe meer, dat verschillende uitdrukkingen van Hadewijch nauw in verband staan met oud-Germaanse vóór-Christelijke voorstellingen. Zie daarover Dr. Otto Plassmanns studies over dit onderwerp. Ook heeft Hadewijch zelve ondanks haar hoog aanzien, over vervolging geklaagd.

Wanneer wij al deze afleidingen overzien — en hebben wij daartoe niet het recht en de plicht? — dan krijgen de uitlatingen en de familiemythe van Over de Linden, dat hij spruit was uit een overoude, voorname familie, veel zin. Het feit, dat in zijn bezit ook werd gevonden een door niemand als echt betwist, zeer oud en zeer zeldzaam exemplaar van een kroniek omtrent het Saksiese tijdperk met nog onbekende bizonderheden, legt toch zeker enig gewicht in de schaal. Wel was er na de vele blijken van vernielzucht gegronde aanleiding tot de vermaning in de aanvangsbrief van het Oera Linda Boek aan de erfgenamen: „om onze lieve voorouderen wille, en om onze lieve vrijheids wille, duizendmaal bid ik u. Och lieve, laat de ogen van een monnik toch nooit over deze schriften weiden. Zij spreken zoete woorden, maar zij tornen ongemerkt, aan alles wat ons Fries betreft. Om rijke prebenden te winnen ,heulen zij met de vreemde koningen; deze weten dat wij hunne grootste vijanden zijn, omdat wij hunne lieden toespreken durven over vrijheid, recht en vorstenplicht. Daarom laten zij alles vernielen, wat van onze voorvaderen komt, en wat nog overig is van al onze oude zeden".

De Hekseboom in de Herstraot

P. DAVID DE KOK O.F.M.

In Mége, 'n oud Brabants stadje, zegge ze, dat er nog niet zo lang geleje minse wonde, die geleufde, dat er hekse en spoke bestonde. En d'r doen praotjes de ronde, dat er wel 's minse eme spoke te doen hebbe gehad.

Zo vertelle ze, dat er in de Herstraot — ne weg, die midde deur de akkers liep en net as de andere weg straot wier genuumd, al ligt er ginnen enkele klinker, en dieë straot lupt van den Harenesn dèk naor de kapel van Onze Lieve Vrouw van Zeve Smarte — da daor ne boom stond, waor 'n heks in wonde, en daorum nuumde ze 'm hekseboom.

Het Lieve-Vrouwkapelleke ligt 'n hlaf uurke van 't stadje af aon 't end van de Kapelstraot, ne harde weg, die van Mège naor de Mackerse dèk lupt.

Nou gebeurde-n-et ne kir, da ne broeder van et Mègense Paotersklooster, die in Demen op termijn was gewist en op weg was naor de boere bij de kapel, krek bij et begin van de Herstraot Ties van Nullekes ontmoette, die daor aon kwam gereje mee z'n ker.

— Waor rijde naor toe, Ties?

— Ik mot naor de Rooie Werd in den Ham, daor mot ik 'n kalf op gaon laoje.

— O, dan gao-de zeker deur de Herstraot. Kan ik meerijje?

— Mee plezier, broeder. Motte ook dieë kant uit? En waor zal ik oe afzett e?

— Bij Mieke van Kaoreltjes. Ze het nog al veel kippe en zal dus wel wat âier vur de bruine paters over hebbe.

— Stap mar op, neujde Ties van Nullekes vriendelijk. Ik rij langs Mieke; ge wit, da se d'r erf neffe de boerderij van m'n bruur hee en daar wacht ik dan wel op oe. Bidde gij nou 'n bietje aan oewe rozekrans.

De broeder gong neffe Ties zitte en het perd trok de ker over de slecht onderhouwe weg met z'n diepe voren. Ties zee niks, maar loerde zenuwachtig links en rechts en keek al de beum van de Herstraot met 'n wantrouwig oog aon. Dan keek hij naor de rustig biddende broeder en die stelde hem gerust, want van bidde motte hekse en spoke niks hebbe. Toch steeg de angst weer bij em omhoog, toen ze de hekseboom al meer en meer naoderbij kwaome. Vlak bij de boom zijnde, vroeg Ties mee bibber in z'n stem:

— Broeder, hedde nog geen heks gezien?

De broeder schoot in 'n spottende lachbui en zee:

— Ben-de nou gek, Ties, d'r bestaon geen hekse, jong.

Op 't zelfde moment wier plotseling het perd uitgespanne en stortte de tweewielige kar op de weg. Ties vluchtte over de akkers en ze hebbe 'm nooit mir in de Herstraot gezeen.

De broeder, die ok van boere-afkomst was, spande het perd weer voor de ker en ree op z'n gemak naar Mieke van Kaoreltjes, waar hij Ties z'n eigendom hee achtergelaote.

Ties van Nullekes is niet de enige, die in de Herstraot mee de hekse kennis hee gemaokt. Het ouwe Gijbke Vermeluen, de Mègense mulder, die zo om en om de vijf en twintig dood is, vertelde ne kir — en 't was waor gebeurd — dat ie mee ne goeie vriend deur de Herstraot ging. Ze waore vlak bij de beruchte boom en daor ineens wier z'ne vriend opgelicht van de grond en in de heg gezet . . . . en van de hekse zaag-de niks.

Al spot men vandaog in Mège met die vertelsels en het geleuf aon hekse en spoke, toch zen d'r nog ouwe minse, die nie allenig voorbij de hekseboom durve gaon.

Westfriesche verhalen I

DE SKOUT, door A. P. KIKKERT.

„'t Is al hil lang leden, toe d'rs 'n manje was, die s'n bloedoigen bestolen had", begon Ota en de koindere skove hwat op nij Ota's stoel en leende d'r om hene teuge foetebankies an. Moindertje gong hil mannig op Oatjes stouf sitte.

„En die man", en op dut leste woard lee 't ouwe manje hil arnstig hwat sweerte, „die man nou hadde de dienders fan de stad in 'n fat stopt en mit 'n kuer an 'n pael op de markt fastbonden. 't Fat wier hillegaer dicht maekt; deur 't spongaat kon hi inkeld nag hwat aseme.

Maar dat dee hi niet allien: hoi skreeuwde en peeuwde hwat of! Hwant de graef had soid: „Kirrels, die sokke nuwskierige dinge doen, moste sturve deur 't wrekende broinsoute sijwater".

Nog ien uur en den sou al 't folk 't fat de doik beneer skoppe, de grote plomp in. En deerom blerkte en peeuwde die kirrel fan ferlege. Nij joans, sog angaen! Dat konne de toete nij melkerstoid temet niet skrilder.

En, ik weet niet hoeke ouge dat manje opsette, toe d'r ien krekt fan 't melken werom kwam mit 't jok op de shoere en hum froeg, weerom hi beerde as 'n toet boi 'n lege seunis in de boet. „Hwat", soi de aer, „en hoi hield op mit peeuwen, „wou Joi dat wete? Hoar den:

Se wille hewwe, dat ik wor de skout
En deerom bin ik dat fat indouwt.
Hale Je me nou d'r uit,
Den worre Joi skout opstuit.

No, en toe haelde 't manje metien de boer uit 't fat en . . . . . kroup d'r oiges in.

„Ota, ota", soide kloine Katrientje sachies en d'r hilblauwe ougies skinterde as starretjes an de grote hemel, „weerom kroup die man den in de ton?"

Ja, soide Ota, mit hil effies 'n gloim en toe, as was hi oiges ok ferbaesd: Ja, hoe kon de man 't doen! 't Fertelsel soit feerder, dat se de man in 't fat de doik beneer rolde. 't Sout water gong deur 't spongat inwerdan en ..... so worde oas frund toe waterskout."

Rapelingen allerhand

VOLKSGELOOF EN VOLKSGEBRUIK.

Naar aanleiding van het artikel Volksgeloof en volksgebruik, door J. C. P. W. A. Steenkamp in Ons Eigen Volk van Jan./Febr. 1941, heb ik eenige aanvullingen, die U wellicht voor opname zult willen hebben. Het betreft het navolgende:

1. ook bij jeuk in de handpalmen zegt men: hoe linker hoe flinker, hoe rechter hoe slechter; men doelt hierbij vaak op het ontvangen van geld.
2. koude rillingen wil ook zeggen: er komt sneeuw.
5. niezen: in Engeland kent men ook:
   one a wish,
   two a kiss,
   three a disappointment.
   Hierbij mag men ook in plaats van de hoofdtelwoorden de rangtelwoorden gebruiken: once, twice, thrice. Ik twijfel aan de juistheid van het gegeven rijm, want anders zou men in de regels 1—2 geen rangtelwoorden en in de regels 3—4 hoofdtelwoorden door elkaar gebruiken. Wat mijn rijmpje betreft, dient opgemerkt, dat er ook aan toegevoegd kan worden: four a present.
10. ook: als een kat zich wascht, komt er regen; eveneens als een hond gras eet, gaat het regenen.
11. kent u het rijmpje: een stok in de thee
    is een brief op zee.
    Dit bestaat ook in het Engelsch:
    a stick in the tea
    is a letter on the sea.
13. wat betreft het niet uitvaren op Vrijdag, meen ik wel, dat de groote scheepvaartmaatschappijen hun schepen nooit op een Vrijdag zee zullen laten kiezen. Het nummer dertien wordt aan boord op de hutdeuren vermeden.
19. ook gekruiste messen is ruzie. In Engeland is het onder een ladder doorloopen ongeluk; een geopende paraplu binnen in huis en nieuwe schoenen op tafel zetten gelden ook als voorbodes van ruzie.

22. een spiegel breken beteekent zeven jaar ongeluk.
27. spinnen: kent u:

's morgens druk,
's middags geluk,
's avonds minne,
Dat beduidt de koppespinne.

28. Vrijdagsweer is Zondagsweer: hierbij dient gevoegd te worden:

Vrijdagsweer is Zondagsweer,
Als het Zatetrdag niet verandert.

29. Verwant is:

singing before seven
is crying before eleven.

Hierbij nog:

Al is de Sabbath nog zoo kwaad,
De zon schijnt altijd vroeg of laat.

Ook:

wanneer het des morgens regent, zegt men dat het wel zal ophelderen, als de oude vrouwtjes koffie hebben gedronken (dus ongeveer elf uur of kort daarna.

33. als een kraai u dwars over den weg van links naar rechts voorbij schiet, geldt dit als ongelukkig.
34. in plaats van tamboer-majoor, heb ik veel gehoord: schuttermajoor.

Een Engelsch bloemenorakel van denzelfden oorsprong:

tinker, tailor, soldier, sailor,
rich man, poor man, beggarman, thief.

En ook nog:

silk, satin, cotton, rags;
gold, silver, copper, tin.

DIRK L. BROEDER.

FOLKLORE IN OUDE COURANTEN. (VROUWENDAG).

In de Purmerender Courant van 3 Februari 1864 vinden we onder „Mengelwerk" het volgende:

„Een Belgische vrouwendag.

Wij zijn gewoon (althans hier in Westfriesland) den 2den Februari Vrouwendag te noemen, bekend door het verhuizen van meiden en knechts en als het slot of den aanvang van velerlei contracten van huur, enz. en eindelijk door de overlevering waaruit wij leeren, dat de vrouwen op dien dag meesteresse in huis zijn. Wij weten niet waar die overlevering haren oorsprong aan te danken heeft; wel weten wij, dat ze wat dat meesterschap betreft overeenkomt met de Duitsche eenheid daarin, namelijk daarin, dat

ze slechts in naam bestaat. Een vrouw die durft zeggen, dat ze den 2den Februari bazin is in huis, zal op andere tijden zeker óók geen poesje zijn om zonder handschoenen aan te vatten.

In België en wel bepaaldelijk in Brussel bestaat óók een vrouwendag, of liever *avond*, in 't Vlaamsch „Vrouwkens avond", in het Fransch „la Veille des dames" genoemd, waarvan de Indépendance ons den oorsprong mededeelt. Op den 19 Januari van elk jaar luiden al de klokken te Brussel van den vroegen morgen tot 's avonds 10 uur, ter gedachtenis aan een merkwaardig voorval uit de tijd der kruistogten.

„Het was" zoo verhaalt Eucius Puteanus in de Historie van Brussel „in het jaar 1100, dat onder aanvoering van Godfried met den baard, hertog van Braband, een aantal Brusselaren huisgezin en haardsteden verlieten, om aan den lofwaardigen kruistogt naar het Heilige Land deel te nemen. In Syrië werd de hertog met zijn geheele legertje door de ongeloovigen gevangen genomen, eer hij zijn dapperheid had kunnen toonen. Van deze ramp vernam men in het vaderland niets, zoodat men na eenigen tijd allen voor dood hield en de stad in rouw verkeerde. Eensklaps en wel na 7 jaren, den 19 Januari 1107, verscheen Godfried met zijn getrouwen in de stad. Nu was de vreugde zóó groot en algemeen, dat de stad er uit zag alsof iedereen in de bruidsdagen was en feestvierde. Toen was het dat de belanghebbende vrouwen, uit overmaat van blijdschap voor deze heugelijke gebeurtenis, hunne echtgenooten eigenhandig en tegen wil en dank te bed bragten. Daardoor is aanvankelijk uit gewoonte de wet ontstaan, die aan de vrouwen op dien avond het meesterschap toekende".

De verslaggever zet dit naïeve verhaal de kroon op, door er bij te voegen, dat in den loop der tijden deze gewoonte kracht van wet schijnt verloren te hebben, — de feestelijke herinnering bestaat nog, maar heeren echtgenooten te Brussel zijn op den 19 Jan. zoowat even weinig galant en gehoorzaam als op andere dagen. Evenals bij ons op vrouwendag.

Hierbij sluit een andere bijdrage over dit onderwerp in hetzelfde blad van 24 Februari 1864 aan. We lezen daar onder „Mengelwerk":

„Vrouwendag".

In een ingezonden stuk, las ik de afleiding van het woord Vrouwendag, of liever de steller verklaarde die niet te weten.

„Het woord Februari is afgeleid van het Latijnsche woord februo, dat huiveren beteekent. Die maand was vroeger, volgens de oude Romeinsche jaartelling, toen het jaar in tien maanden verdeeld werd en met Maart begon, toen September nog den 7den en November nog den 9den maand was, de laatste van het jaar. In die maand werden van den 18den tot den 28sten de „Februalia" gevierd, de zuiverings- of verzoenings-offers, die bij de Romeinen plaats hadden en daarmede staat hoogstwaarschijnlijk in eenig verband het op den tweeden dier maand invallend feest der christelijke kerk: het feest der zuivering van Maria of Maria lichtmis. De heilige dag der R. K. kerk wordt ook Vrouwendag (dag der lieve vrouw)

genoemd. Het is de gedachtenisviering van het voleindigen van den tijd der reiniging, die volgens Leviticus XII vers 1 aan de jodinnen, en dus ook aan Maria was voorgeschreven. Deze heeft daaraan volgens Lukas II vers 22 naar het nationale gebruik voldaan.

Vrouwendag beteekent derhalve: de door Maria volbragte reiniging naar de wettelijke bepalingen, die bij het Israelitische volk op de kraamvrouwen betrekking hadden. De benaming lichtmis is ontleend aan de vele waslichten, welke dien dag onder het houden der mis op het altaar ontstoken, of door de kerk rondgedragen werden. Men meende dat die feestdag door keizer Justinus omtrent 542, of door zijn opvolger Justinianus, is ingesteld.

L. J. W. S.

Rasch zegt er over in zijn „Nederlandsche folklore" blz. 30 het volgende:

„*Vrouwendag*. (2 Februari). Herinnering aan Maria's tempelbezoek, toen Jezus 40 dage noud was. (Maria-Lichtmis). In de 6e eeuw door Paus Gelasius ingesteld, een kaarsmis. Het kan een overblijfsel zijn van een oud feest gewijd aan de godin der huwelijksliefde".

Ingezonden door Mevr. T. DE GOEDE-KWANTES.

VAN HET VROEGERE VOLKSLEVEN OP TEXEL.

In de Navorscher van 1911, blz. 387 e.v., deelt W. J. M. een en ander mede omtrent het volksleven op Texel in vroeger tijd. Daar is in de eerste plaats een Driekoningen-liedje, dat bij den rommelpot werd gezongen. Het luidde als volgt:

Schipper haal je zeil in top,
Gooi wat in mijn rommelpot,
Dan zullen we vroolijk wezen
Dan zullen we vroolijk zijn.
Alle lieve meisjes in de rei;
Raad eens wat die meisjes doen,
Gaan ze 's morgens vroeg opstaan,
Gaan ze voor den spiegel staan,
Kijken ze hier, kijken ze daar,
Kijken ze in 't rondomme,
Moeder staat mijn kapje net?
Want mijn vrijer zal van avond komen,
Komt hij dan van avond niet,
Slaapt hij in m'n armen niet,
Dan komt Jan Jansen,
Dan komt an Fransen,
Die zal op den rompot spelen,
En de gek zal leeren dansen.
Hier een stoel en daar een stoel,
Op iedere stoel een kussen,
Meisje til je kinnebak op
En leg er een pannekoek tusschen.

De regel: „slaapt hij in mijn armen niet", is vermoedelijk een herinnering aan het oude nachtvrijen, „kweesten" genaamd, dat op de Wadden-eilanden voorkwam. Of de naam „rompot" juist is weergegeven en niet „rommelpot" moet luiden, is de vraag.

Op Zaterdag voor Pinksteren ging de „Pinksterblom" rond, een meisje, getooid met de Texelsche kap en behangen met velerlei golden en zilveren sieraden, als beugeltasschen, lepels, enz. Bij deze rondgang werd het volgende liedje gezongen:

Hier komt de pinksterbruid,
Wie wil haar zien, zien, zinderezien
Met uwen wil zoo komt zij hier
Met uwen wil zal zij gaan, gaan, gaanderegaan,
En nu moet zij aan het wiegtouw staan,
't Wiegtouw in de eene hand, hand, handerehand,
De pappot in de andere hand.
't Eerste jaar een jonge zeun,
't Tweede jaar een dochtertje fijn, fijn, fijnderefijn,
Kom laat er een stuk of twaalf zijn.
Een stuk of twaalf aan den disch, disch, disscheredisch,
En weet je wel wat of vrouw huishouden is?
Vrouw huishouden, dat is werk, werk, werkderewerk,
En Zondags gaan zij naar de kerk
Dan komt onze fiere pinksterbruid
Met een paar bloeiende wangen
En als zij dan niet wil staan, dan zullen wij haar verkoopen,
Dan brengen wij haar naar den spinnenmaker toe
En laten haar zachtjes loopen.

Tenslotte verklaart W. J. M. een Texelsche zegswijze. Als een meisje tegen de dertig jaar wordt en nog geen verloofde heeft, zegt men van haar: „Die moet ook gauw naar den Mient." De Mient is een heidestreek langs de duinen, voor een groot gedeelte reeds door het Staatsboschbeheer met dennen beplant. In verband met deze zegswijze, vertelt W. J. M. het volgende:

In de 17de eeuw woonde er aan den Westerweg een gezeten boer, wiens huishouden werd bestuurd door zijn knappe, eenige dochter. Deze dochter was eens aan den „vasten wal" geweest en zij had daar iemand leeren kennen, met wien zij in stilte verloofd was. De vader wist hiervan niets. Hij vond dat zijn dochter een goede partij was en de aanzoeken waren talrijk, maar de dochter weigerde deze allen. Dit verdriette den vader en hij gelastte zijne dochter haar hand aan een door hem genoemd persoon te schenken, wat zij echter weigerde. Daarop zei de vader, dat als zij vóór haar 28sten verjaardag de toestemming tot de verkeering niet gegeven had, hij midden op den Mient een hut zou bouwen en haar daarin zou opsluiten tot zij aan zijn wensch voldaan had. Inderdaad deed hij zulks en keek niet verder naar haar om. Zij werd echter aan eten geholpen door de „heks" van Fonteinsnol, die daar in een elzenbosch woonde, en haar 's nachts het eten bracht.

Eens op een morgen komt de boer langs de hut en ziet dat er een gat is gegraven onder de fundeering van de hut. Hij kruipt er door en ziet dat de hut leeg is. Zijn dochter is en blijft weg en niemand weet waarheen ze getrokken is. De vader is radeloos en 's nachts, bij regen en ontij loopt hij krijschend langs den weg zijn dochter te zoeken. Volgens W. J. M. werd in 1911 deze boerderij nog „Betwiste Rust" genoemd.

Eindelijk kwam uit Medemblik bericht dat zijn dochter daar goed en wel is aangekomen en zich met den vader wil verzoeken en dan terugkomen. Dit bracht den armen man weer tot rust.

Het was de „heks", die haar had medegenomen naar Medemblik, waar zij bij den broer van deze, die schout was, werd opgenomen. Vroeger was de „heks" in een klooster, was verleid geworden en voor dertig jaar naar Texel verbannen. Deze dertig jaren waren nu om. De schout van Medemblik was tot de nieuwe leer overgegaan door den invloed van den zoon van zijn zuster, die predikant geworden was en op dezen predikant was de Texelsche boerendochter verliefd geworden.

Wij vernemen nog nader van Dr. de Goede, dat in Drechterland voor soortgelijke meisjes de uitdrukking: „die moet op 't skypewoidje en 't hekkie toe!" bestaat. (skyp is schaap). De mient is de gemeene weide van een Westfriesch dorp. Het merkwaardige is dus in beide uitdrukkingen dat ze met weide te maken hebben. In dit verband zij nog opgemerkt dat men in Zeeuwsch-Vlaanderen een vrijgezel op zijn vijftigsten verjaardag een grooten sleutel ten geschenke geeft, welke men den sleutel van de Ossenweide noemt.

J. R.

Ontvangen Boeken

Arend Tael. Martyntje. N.V. Amsterdamsche Boek- en Courant-Mij., Amsterdam, 1941. 343 bladz. Prijs *f* 2.90.

Dit is een Scheveningsche roman. Er zijn van die romans, die meer geven dan een enkel verhaal, en zulk een boek is „Martyntje". Immers wij leeren er uit kennen, naast het uiterlijke leven, ook het innerlijke leven en wel het zeer intieme, van een groep Nederlanders, waarvan we nu wel wisten dat ze iets bijzonders hadden, behalve hun dialect en hun kleederdracht, maar het eigenlijke was toch nooit tot ons doorgedrongen. Na de lezing van „Martyntje" hebben wij de Scheveningers leeren kennen, omdat de schrijver zelf ze zoo goed kende. De schrijver zelf, die in een mededeeling op den omslag van het boek mededeelt, dat hij er toe gedreven werd het boek te schrijven, ook omdat de kustbewoner in vele romans iets mist. De Scheveningers onderscheiden zich van de Hagenaars, ja, van de Hollanders en hun dialect, behoorende tot het Strandfriesch, wijst er op, dat ze van ouds her behooren tot de Westfriezen. Ja, in oude tijden, toen het vuistrecht nog heerschte, bestond er steeds strijd tusschen Friezen en Hollanders en van deze vroegere verwijdering tusschen twee groepen van den Nederlandschen stam is blijkbaar nog een rest te vinden in de tegenstrijdige gevoelens tusschen Scheveningers en Hollanders. Het leven is zoo schilderachtig uitgebeeld, dat wij onder het lezen het als het ware vóór ons zien. De compositie van het boek is goed geslaagd. Ook de oude gebruiken bij geboorte, bij huwelijk en bij sterven zijn er in beschreven, met liefde en eerbied

voor het onderwerp. Aan het slot vindt de lezer voor de moeielijke dialectwoorden een lijst. Wellicht ware deze met nog enkele woorden aan te vullen, wij noteerden: blz. 11, een breeroe, sluk, blz. 13 en blz. 40, eunderen, blz. 21 dalve, blz. 168, het draepje. Enkele volkskundige aanteekeningen volgen hier: Blz. 60. Is de ooievaar afgebeeld op de vischmanden, ontleend aan het Haagsche gemeentewapen' Blz. 69: Op visch op Zondag gevangen rust geen zegen. Blz. 83: Versjes voor het bruidspaar werden op kleurig papier met gouden randjes geschreven. Blz. 85: De bruid in het eerste rijtuig, wordt dus niet „geschut", zooals elders, blz. 96: een gemahomedaende vloer is een vloer beschilderd in geel en bruin, blz. 124: verkleedpartij op eersten Pinksterdag, blz. 127: huismiddeltjes, blz. 132: het inzegenen van een schuit, blz. 145: volksgeneeskunde, blz. 154. als het water „viert" vang je niets.

J. R.

E. Lagerwey. Helden Gods. Legenden van Nederlandse Heiligen. Uitg. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen. 1940. 155 blz. Geb. ƒ 2.90. Ing. ƒ 2.30. Luxe uitgave ƒ 4.90.

Dit boekje is geïllustreerd met een zevental houtsneden van Johannes Mulders. In een inleiding vertelt de kundige schrijver, dat de lezing van de Legenden van Gerard Leeu, een boek dat in 1478 te Gouda gedrukt is, hem op het denkbeeld heeft gebracht dit kostelijk Nederlandsche bezit vol godsdienstige, zedelijke, letterkundige en dichterlijke waarde aan de vergetelheid te ontrukken. Dit is den schrijver wel gelukt, we hebben hier een geschiedenis der heiligen, speciaal der vaderlandsche heiligen, welke gaver en letterkundig mooier is dan de verzameling van pater Kronenberg. Uit deze en mooiere verzamelingen heeft de schrijver geput. Hij veronderstelt op blz. 9 dat de lezer wel weet dat ons land een Molanus, een Dirk de Wit, een Herbert van Rosweite, een Caesarius van Heisterbach als verzamelaars kent en dat het Jacobus van Varase of beter bekend als Jacobus de Voragine is, die van 1202—1298 de schoonste vorm aan de legenden gaf. Wij moeten echter bekennen dat al deze namen, met uitzondering van Kronenberg ons onbekend waren en moeten dan den schrijver gelijk geven, waar hij op bladzijde 1 schrijft dat er veel misverstand en meer onwetendheid over deze legenden bestaat. Dit boek heeft ten doel de onwetendheid te verdrijven en de lezer zal moeten erkennen, dat er wel eenige tegenspraak ook is tusschen het hierboven aangehaalde van blz. 9 en blz. 7. De schrijver wijst er verder op, dat de legenden geen aanspraak maken op woordelijke geloofwaardigheid, maar door de rijke achtergrond zinnebeeldige beteekenis krijgen. De Voragine zegt: „lees de woorden, maar vang de geest". Hier en daar heeft de schrijver zich misschien te veel aan zijn voorbeelden gehouden. Zoo lezen we op blz. 18 van Sint Willibrord, dat hij zich buiten „het land van Frankrijk begaf, om andere lieden vruchtbaar te maken door de dauw der hemelse lering". Het eiland Fositenland noemt hij zoo naar een afgod Fotis. Wij hebben ook wel eens gehoord dat dit met den naam Forsete of „voorzitter" in verband zou staan, wat in dit geval „voorzittend rechter" zou beteekenen. Op blz. 23 lezen wij van een stad die Swestra heette, waarbij we gaarne hadden vernomen hoe deze stad thans heet. Op blz. 29 wordt verteld dat Willebrord „allereerwaardigst waardig" was en „volmaakt in alle dingen", zonder dat wij lezen van wien deze waardeering uitgaat. Toch zeker niet van den schrijver van het huidige boek. Op blz. 38 wordt gesproken van „zielen, in de afgodzrij verdronken". Van Adelbert wordt op blz. 43 gezegd dat hij „onder barbaren" het woord ging prediken, terwijl enkele regels lager (blz. 43) staat dat hij voornamelijk te Egmond vertoefde. Ook in het verhaal van de beide Ewalden lezen wij over „barbaarsen, moesten, afgodischen heidenen". Sint Engelmundus ontmoet in Kennemerland „uitermate wilde, woeste lieden" (blz. 58). Albrik en Ludger brachten veel goud en kostbaarheden uit de tempels mede, waarvan Koning Karel twee derden ontving en Albrik een derde (blz. 82). Bij Lebuius worden de heidenen „schuimbekkend van woede" (blz. 88). Het komt ons voor een fout te zijn, dat niet vermeld is dat al deze kwalificaties voor rekening zijn van de eerste legenden-schrijvers, want wij mogen toch niet aannemen, dat ons land, waarvan de bevolking voornamelijk uit boeren en visschers bestond, inderdaad zulke woeste menschen herbergde. Op blz. 127 en 228 wordt verteld dat de oude Friezen de gewoonte hadden om hun kinderen „aan de duivelse afgoden ten offer te brengen". Ook zulks kunnen wij zonder meer niet aannemen, evenmin als wat op

blz. 16 verteld wordt „van het Friese volk, dat geheel verhard was in het heidens leven". Nu zal de schrijver misschien deze kwalificatie van onze voorouders ook in verband brengen met de woordelijke geloofwaardigheid, waarop de legenden geen aanspraak maken, maar dan had dit bij deze gevallen toch wel duidelijk vermeld mogen worden, dat deze opvattingen onjuist zijn en niet door den schrijver gedeeld worden. Wij meenen dat het boekje dan aan innerlijke waarde zou winnen.

J. R.

Casimir K. Visser. Van de heksenwaag te Oudewater, en andere te weinig bekende zaken. Voorrede van Prof. Dr. Jan Romein. Met portretten en andere afbeeldingen. 118 blz. N.V. Uitg.-Mij. „De Tijdstroom", Lochem. z. j.

Prof. Romein waardeert den grooten ijver en de kennis, waarmede de schrijver dit boekje heeft geschreven, en bovendien geeft hij zijn instemming met een studie als deze, omdat zij licht werpt op een geslaagde poging, en wel van een Nederlandsche poging, omstreeks 1600, om veel leed te voorkomen, leed dat anders zou opgelegd worden als gevolg van een waan. Toen de vervolging van heksen en toovenaars in vele streken nog voorkwam, wisten de vervolgden, dat ze nog een kans hadden hun leven te redden, indien ze een document konden toonen, waaruit bleek, dat ze van zoodanig lichaamsgewicht waren, dat ze vrijgesproken werden van de verdenking heks of toovenaar te zijn. En zulk een document verschafte Oudewater. De wijze waarop de schrijver ons inwijdt in allerlei wat op deze vraag en op het heksengeloof betrekking heeft, boeit den lezer van het begin tot het einde. De slothoofdstukken geven nog belangrijke mededeelingen omtrent verschillende schrijvers, die tegen den heksenwaan hebben gestreden, waaronder Balthasar Bekker uitmunt en ook de minder bekende Johannes Wier.

J. R.

Dr. H. J. W. Droogleever Fortuin. Kwakzalverij, bijgeloof en geneeskunst. 100 blz. N.V. De Arbeidspers. Amsterdam 1940. Gecart. *f* 1.45.

Dit boek verschijnt als No. 12 in de Practische gids voor medische en hygiënische vraagstukken. Het is geschreven voor een groote kring van lezers, met de bedoeling het publiek het vraagstuk der kwakzalverij nuchter te doen bekijken. Eenige belangrijke algemeene beschouwingen gaan vooraf aan interessante artikelen over geneeskundige adviezen per brief, over kwakzalverij, bijgeloof en geneeskunst. De schrijver heeft een nuttig werk gedaan met de samenstelling van dit boekje, dat ook voor de volkskunde menig belangrijke aanteekening heeft vastgelegd. Een uitvoerig register besluit het boek.

J. R.

Fop. I. Brouwer e. a. — Zwerven door Groningen. Het land van wierden en heerden. — Assen, Van Gorcum & Comp., 70 blz., M. 1 K. en vele illustraties, 1911. Prijs *f* 0.85.

Het mag een gelukkige gedachte geacht worden van den uitgever en den samensteller aan het bij vele „Hollanders" onbekende Groningerland een excursieboekje te wijden. Bij de uitwerking werd dan ook van vele zijden daadwerkelijke steun ondervonden, o.a. van den burgemeester van Groningen, tevens voorzitter van de Provinciale vereeniging voor vreemdelingenverkeer, Mr. P. W. J. H. Cort van der Linden.

Het is wel zeker, dat kennismaking met dit boekje tevens kennismaking beteekent met datgene, wat omtrent Groningen wetenswaardig is.

De samensteller schreef het hoofdstuk „De bodem en wat er op leeft" en geeft daarin op populair-wetenschappelijke wijze een overzicht omtrent de geologische wording, zulks in het kader van N.W. Europa. Daarop volgt de natuurkundig-, de dieren- en de plantengeografische beschrijving.

Dr. C. W. W. J. Hyszeler schetst de praehistorie in de provincie Groningen.

De behandeling van de Groninger taal en beschaving is aan K. Ter Laan toevertrouwd, die reeds vele jaren in talrijke kringen zijn groote kennis hiervan heeft kunnen verbreiden.

P. Biesta vertelt wat er nog over is aan oude kerken en aan kloosters, aan borgen en edele heerden, terwijl S. J. Bouma belangstelling wekt voor de boerenhofstede en J. M. Hurenkamp voor de molens.

R. J. Kwakenbrug, de schrijver van een bekroonde geschiedenis van Stad en Lande — waarvan thans vier afleveringen verschenen zijn — geeft den lezers een blik in de historie, waarna J. de Boer, dichter bij Gods genade, met een zijner geesteskinderen besluit.

In samenwerking met den A.N.W.B. zijn twaalf rijmtochten beschreven.

Niet onvermeld mag blijven, dat de talrijke illustraties — van de hand van Johan Dijkstra — bijzonder goed geslaagd mogen heeten.

J. F. STEENHUIS.

Historische Studiën over de Zaanstreek door S. Lootsma, uitg. P. Out N.V., Koog aan de Zaan.

Dit werk te bespreken is mij een plicht ten opzichte van de nagedachtenis van deze te jong verscheiden historicus. Een innige liefde verbond hem aan de Zaanstreek, dat betrekkelijk kleine deel van Westfriesland had het belangrijkste gedeelte van zijn belangstelling getrokken. De Zaanstreek heeft nooit te klagen gehad over belangstelling van de zijde van historici. Meestal waren de plaatselijke geschiedminnaars wel belemmerd door een eng streekpatriottisme en zagen zoo het verband niet meer met het grootere Westfriesche land. Toch hebben deze lieden, die wij de naam van minimalisten gaven, uitstekend werk gedaan. Zij hebben materiaal verzameld en veelal gered uit handen van traditieloozen en geschiedenisverachters. Zij hebben tevens de verzamelde gegevens uitgebreid met een soms eerbiedafdwingende werkkracht. Het is Lootsma gegeven geweest om van het verzamelde partij te kunnen trekken en menig nieuw gezichtspunt te openen. In vele opzichten sluit zijn werk aan bij dat van de bekende Zaansche historicus uit de vorige eeuw Jac. Honig Jzn. Jr.

De compositie van dit werk is degelijk, het principe van samenstelling is kennelijk geweest: door een korte commentariseering de bijeenhorende stukken te verbinden en zélf te laten „spreken". Dit principe is volgehouden en heeft tot een aantrekkelijk geheel geleid. Uitstekende illustraties versieren het werk, terwijl een enkel schematisch overzicht de bruikbaarheid verhoogt. Het eerste artikel (zoo zou men de hoofdstukken wel kunnen noemen) draagt de titel „Een typisch stuk Communaal-historie". Hierin schetst de schrijver de geschiedenis van Zaansche paden. Deze paden werden onderhouden door de „eigenaars" en daarbij trad de positie van de Westfriesche buurschap weder naar voren. Hier dan buurschap niet te verstaan in de juridisch-technische beteekenis, maar in die van samenwonenden, samenbehorenden (dus in de aanleidende beteekenis tot die van buurtschap). Hoe goed heeft de schrijver hier dit samenhorende element verstaan. Het hoofdstuk „De Beschuitbakkerij te Wormer in Jisp" is voor de Westfriesche nationalist van belang, daarin wordt de strijd van het Westfriesche Zaangebied geschetst met Amsterdam, zooals in het Westfriesch Jaarboek van onze organisatie Mej. Verkade dit deed.

We kunnen dit boek van harte aanbevelen, het is goed naar geest en goed naar vorm. De uitgeverij Out komt een extra woord van lof toe voor de smaakvolle typografische verzorging.

G.

Bylâns de Wei troch R. Brolsma. Uitg. van Gorcum & Comp. N.V., Assen. Prijs: *f* 1.25.

In de serie uitgaven „Sier en Sied" onder redactie van J. H. Brouwer en Dr. Y. Poortinga in Brolsma's werkje de eerste. Het boekje bevat eenige vlot geschreven novellen over het zwerversleven van de straatslijpers in Midfriesland. Het is jammer dat Brolsma er niet één grootere novelle van heeft gemaakt, dan was deze uitgave zonder twijfel waardevoller geweest. De korte novelle blijkt Brolsma niet te liggen, zij zijn te veel als deelen van een geheel geschreven en missen de eigenschap van de korte novelle, dat zij op zichzelf een afgesloten verhaal moet vormen. Niettemin is het werkje, zooals alles van Brolsma bekwame pen, prettig geschreven en soms raak getypeerd.

G.

De ommelander strijd voor zelfstandigheid in de 16e eeuw (1536—1599) door Dr. W. J. Formsma. Uitg. Van Gorcum & Comp., Assen.

Een werkje van Formsma's hand is altijd een genoegen. Wat de schrijver soms mist aan een scherpe formuleering en een duidelijke plaatsbepaling, maakt hij goed door eerlijk verslag van zijn vondsten. Het onderwerp dat hier behandeld wordt is niet gemakkelijk en staat in de Friesche gebieden niet alleen. De worsteling van de Friesche ommelanden tegen de (schijn-) Saksisch georiënteerde stad Groningen is eng verbonden met de strijd om de economische overmacht van deze stad op het omliggende platteland. Deze strijd had uiteraard ook zijn juridische zijde, deze is het die door Formsma belicht wordt. Op de economische zijde van het vraagstuk wijst de schrijver ook, doch op het Friesche element van deze worsteling legt hij te weinig de nadruk. Dit is een gemis. Een analogie tusschen deze strijd in de ruimste beteekenis van het woord zouden we kunnen vinden in het verzet van het Westfriesche platteland tegen de heerschappij van Amsterdam. We kunnen Formsma dankbaar zijn voor zijn werk en wij hopen, dat hij in de toekomst de Friesche zijde van deze strijd nog nader zal belichten (Huizinga mag toch wel eens eindelijk aangevuld worden).

G.

Dr. W. H. Vermooten. De mens in de geografie. Uitg. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen. z. j. Prijs *f* 5.15, 371 blz., met portretten.

Dit boek is verschenen als No. 1 van een serie Sociografische Monografieën onder redactie van Prof. Dr. H. N. ter Veen. Op dit boek is de schrijver gepromoveerd aan de Gemeentel. Universiteit te Amsterdam. Hierin wordt behandeld op welke wijze de mensch in het wetenschappelijk onderzoek der geografie dient te worden betrokken. Het boek bevat een studie over de ontwikkelingsgeschiedenis van de aardrijkskunde en van de met haar verwante sociale wetenschappen. Het geeft inzicht in den samenhang tusschen dezen ontwikkelingsgang en den geest van den tijd. Verschillende geografen worden ons nader belicht en hun standpunt ten opzichte van de wetenschap vastgesteld. Hierbij ontbreken bekende Nederlanders niet, als: P. R. Bos, R. Schuiling, J. H. F. Kohlbrugge, C. M. Kan, J. F. Niermeyer, S. R. Steinmetz, H. Blink, wier portretten wij aantreffen.

J. R.

Die Verehrung des Heiligen Pancratius in West- und Mitteleuropa, door Dr. A. Z. Huisman. Uitg. Haarlem - H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V. Prijs *f* 3.40.

De buitenzijde van dit boek maakt een eenigszins vreemde indruk. De titel is in het Duitsch maar daaronder staat „door Dr. A. Z. Huisman". We hebben ook een voorkeur voor het Ned. „door" maar dat vindt zijn reden in het feit dat wij dit geheele werk liever in het Nederlandsch hadden gezien. Een mengelmoes lijkt ons niet erg gewenscht. Dit is weliswaar geen „ernstige" vergissing, maar hoe vaak geeft de eerste indruk niet de doorslag?

In de inleiding van dit overigens alleszins prettig aandoende werkje zegt de schrijfster dat men bij de onderzoekingen over de heiligenvereering van twee uitgangspunten uit kan werken n.l. òf men houdt zich bezig met één land of streek òf men houdt zich bezig met één heilige. Met één heilige houdt mej. Huisman zich bezig.

Er is voor de samenstelling van dit werk goed en degelijk gearbeid, maar hoe komt het dat we in de litteratuurlijst zooveel belangrijke hagio-graphische werken missen? Ook de correctie van dit werk mocht wel wat beter verricht zijn geweest. Vooral het Latijn is soms erg mishandeld.

De vereering van St. Pancratius wordt in dit werk voor de landen Engeland, Frankrijk, België, Nederland, Oostenrijk, Duitschland en Zwitserland behandeld. Voor Westfriesland vermeldt Mej. Huisman St. Pancras, Castricum, Opperdoes, Enkhuizen, Middellie, als plaatsen waar St. Pancratius vereerd werd. Over eenige punten zou men met de schrijfster ernstig van meening kunnen verschillen. We zullen dat hier achterwege laten.

Over het algemeen kan dit werk als degelijk en goed geslaagd beschouwd worden.

De typografische uitvoering is uitnemend.

G.

Ta de skiednis fen Toppenhuzen en Twellegea fen O. Santema. Uitg. Eisma te Leeuwarden. 1939.

Het is niet de eerste maal dat Santema een werkje over dorpsgeschiedenis uitgeeft. We brengen n.l. zijn „Skearnegoutum troch de ieuwen hinne" in herinnering (1936). Verder zouden we kunnen wijzen op zijn werkelijk uitnemende artikelen over „Wymbritseradielster Geakinde" in het verdwenen tijdschrift „de Weitsrop".

Dit boekje geeft in kort bestek de geschiedenis van de dorpen Toppenhuzen en Twellegea. Met meer dan gebruikelijke bescheidenheid heeft de schrijver M. Lasis een bijdrage in zijn werkje laten schrijver over „De ûleboerden yn it doarpsgebiet fen Toppenhuzen en Twellegea". In deze taheakke vinden we een folkloristische bijdrage.

Dit boekje is uitstekend geïllustreerd en de inhoud is goed verzorgd. We hopen van harte dat Santema de Midfriesche litteratuur met meer resultaten van zijn historische onderzoekingen zal verrijken.

G.

Mefrou en hjar faem fen R. S. Roarda. Uitg. T. van der Weij, Schrans 91, Leeuwarden. Prijs ƒ 0.45.

Onder onze lezers zullen er velen zijn die het uitnemende werkje „Le protocole Mondain" (présenté par André de Fouquières) hebben gelezen. Dit goed verzorgde en welverteerbare boek is een verademing als men eerst de ongenietbare zwaarwichtige Nederlandsche boeken over dit onderwerp heeft „gelezen". Dit boekje van Roorda deed mij direct denken aan het verfrisschende Fransche werkje. Geestig geschreven en zakelijk juist teekent de schrijver ons de verhouding tusschen mevrouw en haar dienstmeisje. Een korte verwijzing naar vroegere omstandigheden verhoogen de aantrekkelijkheid nog. De teekeningen zijn alleraardigst, het Midfriesch is degelijk gebruikt. Mefrou en hjar faem is een aanwinst voor de Friesche litteratuur. Moge Roorda voortgaan op dit nieuwe pad. Het is uitstekend.

G.

It alde doarp fen R. S. Roarda. Drukk. de „Motor" te Sneek.

Roorda geeft hier een rijke oogst uit de geschiedenis van het dorp Britsum. Niet alleen vinden we hier echter over de geschiedenis gesproken, doch ook de folklore neemt een belangrijke plaats in dit boek in. Het is ondoenlijk om de rijke inhoud van dit werk te behandelen. We willen echter wijzen op de degelijke behandeling van de begrafenisgebruiken, trouwgebruiken, de oude verhalen. Hiermede meenen we de volle belangstelling van iedere folklorist op dit werk gevestigd te hebben. Hier is niet alleen de geschiedenis gegeven doch tevens een belangrijke schets van het volksleven. In de Midfriesche kan men tenminste Dr. Botkes standaardwerk „De gritenij Dantumadiel" nog als verwant aanwijzen, doch in de Nederlandsche is er niets.

Roorda leverde alleszins uitstekend werk.

G.

J. P. H. Hoogeboom Jr. Uit de geschiedenis van Breda en omgeving, met pentekeningen van den schrijver. Dl. II van Ons eigen Leven. Serie leer-leesboekjes voor heemkenners bij het L. O. en M.L.O. (Helmond 1939. ƒ 0.50).

Dit boekje lijdt aan het euvel, waarin elke heemgeschiedenis gemakkelijk vervalt. Het geeft te veel locale bijzonderheden, terwijl de algemene historische achtergrond stiefmoederlijk behandeld wordt. En deze mogen wij toch niet als doorleefd bezit van de jeugdige lezers van dit leer-leesboekje onderstellen. Wij hadden dan ook liever een algemener werkje gezien, geïllustreerd aan Bredase gegevens. Want de feodale verhoudingen, de middeleeuwse bestuursinrichting, het oude belastingwezen, waarover wij toch uit de vakliteratuur ook voor Breda goed ingelicht zijn, komen hoegenaamd niet ter sprake. En zo had

het uitzonderlijke van het voorkomen van een klooster als Catharinendal in den tijd der republiek ook in breder verband besproken moeten zijn. Het werkje is m.a.w. te zeer een verzameling van speciaal Bredase realia, al zijn die soms wel fris voorgesteld.

Goed is het tweede stukje, dat een beeld schetst van het middeleeuws Breda, heel suggestief is de groei voorgesteld op het kaartje van blz. 15. Ook de opname van het hs. over Dr. Jan Ingen Housz. achten wij een uitstekende gedachte. Het gebruik maken van de levensdingen bij het jongste onderzoek in de Grote Kerk toont dat Schr. up to date is.

Voor zover de titel ook over Breda's omgeving spreekt, achten wij hem niet geheel verantwoord. Over Rijsbergen en Zundert immers had heel wat interessants meegedeeld kunnen worden uit het boek van H. van der Hoeven. Dan ware ook wschl. de prachistorie niet met fransen slag „genomen". En over de wordingsgeschiedenis der Breda omgevende prachtbossen mocht de jeugd ook gerust iets vernemen. De term graafschap, zoals die op p. 7 toegepast wordt op het oude Strijen, had nader toegelicht moeten worden; dit graafschap toch was geen feodum, maar een ambt.

De lijst der dorpen en steden, welke tot de Baronie van Breda behoorden (p. 12—13) is niet geheel juist. Klundert was Hollands en hoort dus niet in deze lijst thuis. Willemstad was een zelfstandige heerlijkheid, los van de Baronie. Toen het dit nog niet was (vóór 1564), heette het Ruigenhil.

A. Weijnen.

J. L. Pauwels. Bijdrage tot de kennis van het geslacht der substantieven in Zuid-Nederland. Uitslagen van het onderzoek in 1872 ingesteld door de Zuidnederlandsche maatschappij van Taalkunde. Werken uitgegeven door de Koninklijke commissie voor Toponymie en Dialectologie (Vlaamsche afdeeling) 2. Tongeren 1938. 171 bldz. +28 kaarten.

Het is niet te veel gezegd, als wij beweren, dat dit boek in een behoefte voorziet, die ook na de toch reeds 1500 woorden bevattende lijsten van Van Beughem nog ter dege bestond. Wij mogen Pauwels dankbaar zijn, dat hij dit reeds van 1872 daterende en toch nog niet geëxploiteerde, ± 500 verschillende woorden omvattend, materiaal voor ons volkomen toegankelijk heeft gemaakt en zo bijdroeg tot positiever precieser en vollediger kennis der geslachten. Vooraf vindt men een zeer uitvoerige ontstaans- en benuttingsegschiedenis, beschrijving en (vrij gunstige) waardebepaling van het materiaal. Het is het materiaal dat in de zeventiger jaren door de Zuidnederl. Maatsch. v. Taalkunde (later herdoopt tot Zuidned. Maatsch. voor Taal- en Letterk. en Geschiedenis) op 61 enquête-lijsten die aan haar leden rondgestuurd en wschl.[1]) vnl. door haar leden voor 87 verschillende, over héél Z. Ned. verspreide gemeenten ingevuld werden, is verzameld en nog nooit benut is. Daarna volgen enkele „technische" gegevens (kaartbewerking, nummering en plaatsnamenlijsten). Het belangrijkste is echter de alfabetische lijst van de behandelde substantieven (waar Schr. dan bij elk woord de gegevens van het bedoelde mat. publiceert). Tenslotte worden nog op 27 kaarten (+ een algemene overzichtskaart) de 119 belangrijkste woorden wat hun geslachtsverschillen betreft duidelijk in beeld gebracht. Op zijn verzamelkaart heeft de Sch. — op zeer verdienstelijke wijze — de gelijklopende lijnen laten versmelten, zodanig dat de dikte van elke getekende lijn duidelijk aantoont, hoeveel afzonderlijke grenslijnen zij bevat omdat voor elke grenslijn 1/3 mm. gerekend wordt.

Een enkele maat geeft Pauwels ook zijn conclusies. Zo blijken de geslachten sinds 1872 weinig veranderd, behalve bij de vreemde woorden. En van de ruim 400 bij het volk bekende substantieven uit de lijst zijn er een kleine honderd die in geheel of een zeer groot gedeelte van Zuid-Nederland een geslacht vertonen, dat afwijkt van De Vries en Te Winkel. De 8 à 9 tienden van deze substantieven zijn Vr. of Onz. bij De Vries en Te Winkel, doch mannelijk in Z. Nederland. De andere 300 hebben bijna alle in de verschillende streken van Z. Nederl. een van elkaar afwijkend geslacht, ofwel vertonen aarzeling tussen de geslachten.

Vermeldenswaard is ook dat er geen twee localiteiten zijn of ze worden door een of meer isoglossen gescheiden en dat de dikste isoglossenbundels op het terrein der geslachten weer samenvallen met de reeds beeende dialectgrenzen. In dit

[1]) (immers slechts op 12 lijsten staat de naam van den bewerker opgetekend).

opzicht lijkt mij echter de erg dikke isoglossenstreng die Vlaams van Brabants scheidt té tendentieus getekend. Immers in heel het arrondissement Sint-Niklaas is Lokeren de enige plaats waarvan gegevens bekend zijn en daarom staat voor mij bij de Schelde de juiste loop van de isoglossen nog niet vast. De hier getekende samenval kon dan bij nog nauwkeuriger onderzoek wel eens komen te vervallen.

Parklaan 127, Roosendaal. A. Weijnen.

Zwerven door Friesland, het land der wijde meren. Samengesteld door J. P. Wiersma. Uitg. van Gorcum & Comp. N.V., Assen. Prijs ƒ 0.85.

Gemeenlijk zijn de gedrukte gidsen die men over dorpen en steden of streken kan krijgen vervelend. Men geeeft zich geen moeite om bij voorbaat reeds een indruk te geven van het te bereizen gebied. Dat Wiersma dit een bezwaar heeft geacht en het in zijn gidsje van bovenstaande naam heeft willen voorkomen is prijzenswaardig. Nog zelden hebben we een zoo aardig gidsje in handen gehad als dit boekje. Verschillende lieden werkten er buiten de samensteller aan mede n.l. de architect Witteveen, D. Dijkstra, M. Wiegersma, A. Wassenbergh.

Geschiedkundig zouden er over de verhandelingen in dit werkje enkele bemerkingen te maken zijn, b.v. het opvatten van het middeleeuwsche woord Friesland als de provincie Friesland, terwijl ongetwijfeld het geheele gebied tusschen Brugge en de Weser is bedoeld (mogelijk inclusief geheel Kerlingaland), e.d. Doch dat willen we terzijde laten.

Voor de folklorist is dit gidsje vooral een genot. Witteveen's verhandelingetje over „De boerderij in het Friesche landschap", Wierma's artikeltje „Sfeer en toon van Gaasterland (uitstekend getroffen!)" e.d. geven een beeld van de Midfriesche samenleving van de intiemere zijde bezien. Wiersma heeft getracht in deze gids behalve een uiterst praktische handleiding voor tochten te geven den gebruiker tevens een blik te doen slaan in geestelijke beteekenis van de samenleving in Midfriesland. De opzet is moeilijk, maar we achten ze volkomen geslaagd. Ik wensch den samensteller geluk.

G.

Ontvangen Tijdschriften

De Trekker. 11e jg. no. 3. April 1941. B. beschrijft een Voorjaarstocht van Hoorn naar Enkhuizen. No. 4. Mei. H. J. Moerman vertelt over het IJsseldal. No. 5. Juni. G. A. van Schaik wijst op vele bijzonderheden waarop men moet letten in eigen streek onder Kent uw heem. Jac. Gazenbeek beschrijft Otterloo op de Veluwe.

D Wandelaar. 13e jg. 1941. A. Cocquyt vervolgt zijn zwerftochten door Schouwen en Duiveland (IV). Mei. W. Visser vertelt van kievitseieren zoeken in het Twiskeland. Dr. A. C. de Kock vervolgt de sterrekunde in het leven onzer voorouders. Juni. Roel Lanting geeft ons inlichtingen over de Graafschap. Verder talrijke natuurbeschrijvingen, alles bij mooie foto's.

De Zwerver in Gods vrije natuur. 8e Jaarg. Nos. 4 t/m 6 1941. Dit tijdschrift is hoofdzakelijk aan natuurstudie gewijd. In No. 6 schrijft Arn. Tick over de Vinkebaan (vervolg III) en A. van Iersel over Erfelijkheid van de muzikale aanleg.

Germanien. 1941. Heft 3. Heinrich Winter schrijft over volksgebruiken met vuur en fakkels. I. D. Plassmann over de stoeppyramide in het landschap. Heft 4. Fr. Mössinger schrijft over de Hisgier, een volksgebruik in zuidwest Duitschland, waarbij men zich in stroo of mos verkleedt. Erika Kohler schrijft over eierrapen met Paschen, Alfr. Dieck bespreekt voorhistorische houten beelden, Adolf Hose beschrijft een Noorsche stafkalender uit Hamburg. — Heft 5. Rob. Schindler vervolgt zijn artikele over twee voorchristelijke jaardeelingen in den Duitschen Boerenkalender. K. Th. Weigel behandelt den wilden man in den houtbouw. — Heft 6. I. D. Plassmann beschouwt het zinnebeeld in de sprookjes. H. A. Herrmann beschrijft de vormen en symbolen van de gevelopeningen in Holsteinsche boerenhuizen.

Hamer. 1941. April. Nico de Haas schrijft over Aarde en Vuur, E. N. over modellen van voorhistorische hutten, Gerda Schaap neemt de bodemschatten in bescherming, W. v. Stokar vertelt de voorgeschiedenis van ons brood, B. C. Elskamp vertelt over Hindeloopen. Mei. W. R. C. van Boetzelaer over de Meiboom te Noorbeek, F. Mössinger over Meiboomen en dorpsboomen, waarbij een afbeelding ontleend aan „Eigen Volk", D. van Loo over het geboortesprookje, M. Wolters over de gaostok van de brulfteneuger in Markeloo, B. C. Elskamp over Hindelooper volkskunst. Juni. Dit is een uitvoerig geïllustreerd kleederdrachten-nummer. Juli. Dit nummer is aan volkskunst en gebruiksvoorwerpen gewijd, vol illustraties.

Nieuwe Drentsche Volksalmanak. 1941. 59e jaarg. Uitg. van Gorcum & Comp. N.V., Assen. J. Naarding beschrijft een goeie naober, J. Poortman vertelt van Meppel in het verdedigingsstelsel, B. Lousain over kerkorgelbouw, Dr. R. D. Mulder over landerijen, T. J. Servatius beschrijft een Kosakkewiek door Drenthe in 1813. D. H. v. M. H. vertelt over het geslacht Von der Hoya, H. J. Prakke van een bezoek van Henry Havard te Exlo, E. Karst Jr. beschrijft een Kerstnacht in de Jachthut, H. van Ek dicht over een Turfmachien, J. H. Bergmans—Beins geeft een dialectstukje. Dat döt de tied, J. G. C. Vegter bespreekt Drentsche gemoedelijkheid en H. J. Prakke gaat met Van der Aa op stap. Verder aanteekeningen over Drentsche vondsten door prof. van Giffen. J. R.

Leuvensche Bijdragen. Tijdschrift voor Moderne Philologie opgericht door Ph. Colinet en L. Goemans. XXXIe jaargang, 4e aflevering (Bijblad). Verk Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1939.

In deze aflevering vinden we L. Grootaers: Dialectisch kleingoed - I. Fransch en Waalsch coquemar - II. Is het Waalsche kike van Nederlandschen oorsprong? - III. De verleden tijd met de beteekenis van den tegenwoordigen tijd, L. Grootaers: Zuidnederlandsch Dialectonderzoek. A. Het dialectenonderzoek in 1939. B. Vragenlijst Nr. 33, Boekbeoordeelingen, Kleine Aankondigingen, Inhoud van tijdschriften, Uit de Skandinavische Tijdschriften. G.

Leuvensche Bijdragen. Tijdschrift voor Moderne Philologie opgericht door Ph. Colinet en L. Goemans. Verk. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1940. XXXIIe jaargang, 1e en 2e aflevering.

Hierin: W. Gs. Hellinga: De korte vocalen voor R + consonant in het Noordwestelijk Middelnederlands, J. Gessler: Overoude woorden en uitdrukkingen, Vierde Reeks, P. van Valkenhoff: Briefwisseling in Parallelelogram, E. Lerch: Satzdefinition und Stimmführung. G.

Frysk Jierboek 1941. Under bistjûr fen de Fryske Akademy. Utj. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen. Prijs ƒ 3.40, bij inteekening ƒ 3.05.

De naam Frysk Jierboek heeft iets misleidends, men is geneigd om er onder te verstaan òf alles wat Friesch is òf alleen Midfrisch. Ditmaal heeft de redaktie geen medewerking gehad uit andere streken dan Midfriesland zoover het litteraire gedeelte betreft, ook het wetenschappelijke deel is vrijwel uitsluitend op Midfriesland gericht. In Westfriesland zal dit Jierboek dus weinig belangstelling trekken, doch Midfriesland zal dit wel vergoeden. De inhoud van dit Jierboek is belangwekkend. Dr. Fokkema geeft een keurig overzicht van publicaties over Friesland in „Frysk studzjewirk fan 1938 oant July 1940. Dr. W. Gs. Hellinga geeft een gezellige overschatting van zijn eigen vak in: „De oudste benamingen van den vrijen Fries". De andere wetenschappelijke artikels zou ik gaarne uitvoeriger willen bespreken, zij zijn het ten volle waard. De bijdrage van Dr. O. Postma „De pallia fen Fulda en Werden. Reil en reilmerk" is van buitengewoon veel belang. De schrijver vult hier zijn „Friesche Kleihoeve" nog wat aan, als men de weverij althans niet los wil zien van de boerderij. Het wetenschappelijk gedeelte is in het algemeen goed verzorgd. Het litteraire gedeelte is niet minder. De folkloristen moeten we er op wijzen dat in deze uitgave twee belangrijke folkloristische bijdragen zijn opgenomen, t.w. A. M. Wybenga „Yn ús hoeke" (nachtbidders, spûken etc.) en S. J. van der Molen „Acht Fryske plaknamen".

De typografische verzorging is zooals we dat van Van Gorcum verwachten boven iedere lof verheven. G.

Liederenblad. De Volksche werkgemeenschap is begonnen met oude Nederlandsche liedjes uit te geven, met de zangwijze. No. 1. Mei 1941 bevat

Schoon lief, hoe ligt gij hier en slaapt, De winter is vergangen, De mei plesant willen wij planten, Schoon lieveken, waar waarde gij? No. 2 bevat: Meideken jong, Als d' oogst is binnengereden en Soldatenafscheid.

M a a n d b l a d G r o n i n g e n . 24ste Jaargang. No. 3. Dit nummer opent met een oproep aan de lezers om steeds nieuwe abonné's aan te werven, een taak, die elk lezer van een tijdschrift eigenlijk op zich moest nemen. Ds. W. J. Fournier vertelt van de kerkdorpen Scharmer—Harkstede, K. ter Laan behandelt familiepapieren van Woldringh, Mevr. Hapsma—Tiessens' dagboekfragmenten vervolgen, Nikl. Griep dicht over Pougen, A. H. Smith verklaart Groningsche woorden, Andre geeft een dialect-bijdrage, verder twee gedichten en van Jhr. Rh. Feith opschriften op openbare gebouwen in de provincie Groningen.

M a a n d b l a d v a n O u d - U t r e c h t. 1941. 16e jaarg. No. 4. G. A. Evers over het eerste (?) Utr. studententoonel. No. 5. A. Kw. over Het waarborgmuseum, G. A. Evers vervolgt zijn Utrechtsche overleveringen, die in het najaar in boekvorm zullen verschijnen. No. 6. Hierin wordt een begin gemaakt met het opteekenen van gevelsteenen in de provincie Utrecht. No. 7. De oudste bastions van Utrecht worden beschreven, van de hand van W. H. Schukking, met medewerking van Dr. G. C. Labouchere.

O o s t - V l a a m s c h e Z a n t e n. 16e Jaarg. 1914. Nr. 1—2. Prof. J. Gessler geeft een bibliographisch overzicht over Wilgefortiana, L. Lievevrouw-Coopman beschrijft het scherp Examen te Gent, met illustraties. Nr. 3. Prof. Dr. J. Gessler beschrijft de bedevaart naar Sint-Lievens-Houten, F. van Es de Sint-Pietersfeesten te Lokeren, met foto's, Jos. Vermeulen vertelt van de Minnemeersch te Gent, geïllustreerd. Elisabeth Dhaneus geeft bij afbeeldingen een beschrijving van een schouwbekleeding in een Meetjeslandsch Boerenhuis. De Redactie maakt een begin met Oostvlaamsche folkloristische bibliografie.

S i n t e G e e r t r u y d t s b r o n n e. 17e Jaarg. 1940. Afl. 1. Hub. Kunst draagt bij over de Brabantsche boeren en vroegere oorlogstijden, J. W. A. Gommers schrijft over de oorsprong van Rijsbergen.

S c h w e i z e r i s c h e s A r c h i v f ü r V o l k s k u n d e. 38ster Band 1941. Heft 3. S. Singer schrijft over Zwitsersche „zegt hij" — spreekwoorden, b.v. „dat moet gewend worden, zei de bakker, toen veegde hij met de kat zijn oven uit". Karl Frij behandelt de votieftafels in de processiekerk Maria Licht in Truns, A. Gansser-Burckhardt beschrijft de waarschijnlijke gedaante van kleedingsluiting uit paleolitischen tijd, E. Baumann behandelt de veldnamen van

S i b b e. 1e Jaarg. 1941. No. 4. Jac. Heeren behandelt Bidprentjes, L. ten Cate een oud sibbegraf, Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins de geslachtsnamen, Jurr. van Toll geeft de afstamming van J. R. Thorbecke, met afbeeldingen. No. 5. Jurr. van Toll behandelt Dr. H. J. A. M. Schaepman en zijn voorouders. No. 6. Mr. A. K. Vink over den oorsprong van den naam Kooyman, A. R. Kleyn behandelt de afstamming van Generaal J. B. van Heutsz, Jurr. van Toll schrijft over familielegenden, No. 7. M. C. Sigal behandelt de afstamming van Prof. Dr. Willem Mengelberg. Verder veel belangrijks over familiekunde en over familiewapens.

T a x a n d r i a. 48ste Jaarg. 1941. Afl. 4. G. J. schrijft over Engelbert van Nassau ingehuldigd te Diest. - Afl. 5. A. G. J. Mosmaans bespreekt Bossche Notarissen. J. Cunen vervolgt zijn Oss in den Franschen tijd. - Afl. 6. Ook hier het vervolgartikel van J. Cunen. Verder genealogische aanteekeningen en Brabantsche geschiedenis. - Afl. 7 A. G. J. Mosmans schrijft over Weddenschappen, A. v. B. over de Franschen in Heeswijk, Dinther en Berlicum.

V e r s l a g e n e n M e d e d e e l i n g e n der Kon. Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde. Jan. t/m April 1940. Prof. Dr. L. van Puyvelde bespreekt de reis van Jan van Eyck naar Portugal. Prof. J. Salsmans behandelt Poirter's gedichten, Prof. Dr. A. J. J. v. d. Velde geeft zijn Zuid- en Noord-Nederlandsche Bibliographie over Natuur- en Geneeskunde tot 1800, Prof. Dr. A. Carnoy spreekt over taalkundige doubletten in de Vlaamsche Toponymie. Prosper Arents behandelt Zuidnederl. Vondeldrukken en Vondelstudies, Prof. J. van Mierlo bespreekt den dichter van Elckerlijck, Prof. J. Salsmans schrijft over Vondels bekeeringsjaar en Jan Lindemans schrijft over het praefix v e r in

familienamen. - Idem Juli—Aug. 1940. E. de Bom bespreekt S. G. van der Vijgh als vergeten talent en Prof. Dr. J. Mab behandelt Rubens als diplomaat. - Idem Oct. 1940. Prof. van de Velde vervolgd zijn bibliografie, Willem van Eeghen drukt een onbekende bewerking van Heunen van Mechtenen's Cornicke van Brabant af, waarin we de merkwaardige mededeeling tegenkomen (blz. 515). „Die negenste broeder (zoon van koning Merywinck) jck doen v condt hiet Corebel verstaet den zin Ende was coninck in Germanien Dat vtrecht in Prusen heet".

Verder ontvingen wij het Jaarboek 1940 met zijn Wetten, Ledenlijsten, Commissies, werkzaamheden, fondsen en prijzen en uitgebreid register.

Volksche wacht. 6e jaarg. 1914 No. 1. Dit tijdschrift is nu in brochurevorm verschenen. Prof. Snijder schrijft over beschaving, „cultuur" en „kultuur", K. W. Boekholt over de biologische waarde van het boerendom, Ir. van Heemskerck Düker over boerenmeubels. H. Sweers over de Studie van ons volkslied. J. C. Nachenius over plaats en taak van den kunstenaar in de nieuwe gemeenschap. Idem No. 3. H. Kleinstra en H. Broekhuis bespreken een processie te Mekkelhorst onder Denekamp, een oude oogstprocessie. Verder actueele artikelen in verband met de tijdsomstandigheden.

West-Friesland's Oud en Nieuw. XVe Jaarboek, uitgegeven door het Hist. Genootschap „Oud West-Friesland" ter drukkerij „West-Friesland" te Hoorn in 1940. Dit boekwerk opent met een goed gedicht over West-Friesland door D. Pijper. Na het genootschapsnieuws volgt nog een zeer groot aantal bijdragen over Westfriesche onderwerpen, waaronder verschillende egdichten, J. Koelemey schrijft over West-Friesland en de West-Friezen. D. Brouwer over West-Friezen van naam, M. Zwaagdijk over Kinderspelen in verband met volksdansen. Het minst geslaagd achten wij de artikelen van R. Van een losgebroken bul, van K. Foortgijzen over de levensboom en K. F. Oortgijzen over huismerken. Een uitgebreid repertorium over de 15 reeds verschenen jaarboeken besluit het werk.

Wiegekind en Kleuter. 4e Jaarg. 1941. No. 7 en No. 9. In de laatste aflevering vinden wij een artikel van M. van Assen over vouwsels. De oud bekende vouwsels zijn met nieuwe uitgebreid, doch we missen de traditioneele „sprinkhaan", die, zooals bekend is, meer op een haan, dan op een sprinkhaan gelijkt.

J. R.

Verenigingsnieuws. No. 62 van de Zeeuwse vereniging voor dialectonderzoek December 1940.

We memoreeren de behandeling van de spelling die deze vereeniging voor het Zeeuwsch gebruikt en wijzen nogmaals op onze meest scherpe afkeuring daarvan. Deze aflevering bevat een mededeeling over „Ingekomen lijsten", een memoriam voor Dr. J. J. de Hullu", een rubriek „Vragen en wenschen", „Voorbereiding Woordenboek" (navraag A. en B.) en de „Dialectlijst No. 62.

G.

Saxo-Frisia, 2e jaargang, Nr. 6, 1940 (Tweemaandelijksch tijdschrift ter bevordering van de kennis der landschappen, geschiedenis, taal en letteren, volkskunde en samenleving) Uitg. van Gorcum en Comp. N.V., Uitgevers, Assen.

Deze aflevering bevat: Dr. W. J. Formsma „Friesche kolonisatie te Kuinre in de 12e eeuw" (met kaart), J. Naarding „De Boo", Dr. D. Kalma „Kroniek der Friesche letteren", E. N. „Drente's oudste kerk" (Anlo), R. W. Z. „Angelen en Saksen".

G.

Verenigingsnieuws No. 63 van de Zeeuwsche vereniging voor dialectonderzoek. Februari 1941.

Inhoud: „Ingekomen lijsten", „Voorbereiding Woordenboek. Navraag A en B." „Dialectenlijst No. 63".

G.

Saxo-Frisia, 2de jaargang, Nr. 5. 1940. (Tweemaandelijksch tijdschrift ter bevordering van de kennis der landschappen, geschiedenis, taal en letteren, volkskunde en samenleving). Uitg. van Gorcum en Comp. N.V.,, Uitgevers Assen.

De inhoud van deze aflevering bestaat uit: J. Naarding „De Boo", Dr. IJ. Poortinga „Het Friesche Volkstooneel van 1860 tot 1930 en Boekbespreking.

G.

Vereenigingsnieuws No. 64, van de Zeeuwse Vereniging voor dialectonderzoek. Mei. 1941.

Inhoud: Ingekomen lijsten, De heer F. W. O. Wiskerke, Vragen en wensen, Voorbereiding woordenboek, navraag A en B. en Dialectlijst No. 64. De gebruikte spelling van het Zeeuwsch blijft standvastig hopeloos.

G.

Diverse Verslagen

SIMBOLIEK IN ONS LETTERSCHRIFT EN ONZE TAAL.

Lezing voor „Yggdrasil" gehouden door AUGUST HEYTING.

Vele woorden in onze taal hebben een zeer, zeer ouden wortel. Om toegankelijk te zijn voor deze uiteenzetting zal met het schools aangeleerde moeten overboord zetten. Spreker is geen taalgeleerde, maar een dichter, die rusteloos zijn ooren te luisteren heeft gelegd om de raadselachtige taal, welke hij ten gebruike heeft gekregen van zijn volk, zooveel mogelijk in haar jeugd als nieuwe openbaring te volgen en te begrijpen. [1])

Het kind is vader van den man; zoo kan men zeggen. het woord is vader van den zin, zelfs het woord is niet willekeurig gevormd, zijn beteekenis vloeit voort uit zijn samenstellende deelen, dat zijn de klinkers en medeklinkers. Men moet dus tot in de schuilhoeken van deze deelen doordringen.

In de inleidende bladzijden en de aanteekeningen tot zijn omvangrijk werk Yggdrasil heeft spreker vele nieuwe, vreemde dingen beweerd en gevolgtrekkingen gemaakt, nog niet tegengesproken of weerlegd. Hierin is reeds de bijna ongelooflijke ouderdom van een aantal Nederlandsche woorden gebleken. Die woorden zijn, duidelijkerwijze, door priesterlijke godsinblazingen uit beteekenisvolle klinkers en medeklinkers samengestelde overeenkomsten ter aanduiding van telkens weerkeerende en als hulpmiddelen voor het elkaar verstaan daarom noodzakelijke begrippen. Wijsheid en intuïtie hebben aan het kraambed gestaan.

Niet alleen de schoonheid, ook de waarheid ligt in het eenvoudige. Daarom zet ik, als ik de waarheid wil kennen, op het eenvoudige. Daarom. dekt de beteekenis van een woord zich volledig met een afleiding, zonder er iets aan toe of áf te doen, wat inhoud, beteekenis, samenstelling, verandering enz. betreft, dan aanvaard ik die.

Spreker behandelt enkele woorden, waarover ook enkele opmerkingen zijn gemaakt in Yggdrasil, zoodat het Japansche woord Amaterasu voor zonnegodin, het Nederlandsche woord water, juist zoo al tweeduizend jaar geleden in dezelfde beteekenis voorkomend in het Hethitisch. Het woord zon, oud-Nederl. son, Engelsch sun, Duitsch Sonne, Fransch san, nog voorkomend in het woord san-té, ge-zondheid, dat aan de zon heeft bloot gestaan, wordt ook ge-zond, ook in het Latijn „corpore sano", in „mens sana", waarin de laatste a een vrouwelijke uitgang is (sanus is mannelijk), beteekent dus eveneens de lettergreep „san" ons woord zon. In het Spaansch san voor heilige, deze krijgt een zonnekring, een aureool om zijn hoofd, omdat hij een licht- of zonnezoon is, een Bevrijder, zooals de zonnezoon altijd is, men denke aan woorden als San Francisco, San Pedro, San Diego enz. Ook de Bijbelsche Samson heet eigenlijk San-son, zonnezoon, want Samson's geschiedenis is een zonnemythe. Samson is

[1]) De redactie vestigt hierop de nadruk, het door Heyting gesprokene is niet als wetenschappelijk bedoeld, doch het geeft Heyting's persoonlijke dichterindrukken. Ook die verdienen de aandacht. Red.

een afbeeldsel van de zon, die, gevangene van het winterduister en van de stofwereld, de aarde, zijn gouden haren, d.i. zijn stralen en kracht en oogen verliest; daarop wassen zijn haren en kracht weer aan, dan wordt het lente, en breekt Sanson zijn vijandigen tempel der duisternis aan stukken, fungeert als bevrijder. Zijn vader heet Manoah, wat in den stamlettergreep weder op geest duidt. Alle namen der eerste hoogste leiders der groote volkeren zijn aan dit woord Man nauw verwant, waarvan een reeks voorbeelden wordt opgesomd. Zelfs het Indiaansche Manitoe beduidt Groote Geest. De klinker a duidt op licht; in den identieken naam Simson duidt de klinker i in de plaats van de a op een uitgegroeid individualisme. Spreker gaat de afleiding van die mythe via Hethieten en Egyptenaren na.

Het woord san-skrit (Hindoes: san-skrta of sanskrtam, waarin de r een vokaal heet, ongeveer als ri uitgesproken) is te splitsen in twee lettergrepen san- en skrit(a), dus son-skrift in oud-Nederlandsch. Men denke aan het Latijns scripta, Italiaansch skritta, het Fransche écrit en écriture. Een Indisch geleerde deelt zelf mede, dat het sanskrit(a) is afgeleid uit het wetswiel, dat niet anders kan zijn dan het zonnewiel. Hoe kan men nu nog andere afleidingen voor den woordklank zoeken? In de Germaansche mythologie wordt verhaald, hoe Odin, zich, als gehangene aan den boom Yggdrasil, offerend, een blik slaat in de mistieke diepten der wijsheid en kennis krijgt aan de runen, het schrift. Deze worden met de zon in verband gebracht en hun vinding wordt op het Yuulfeest, het feest van de rijzende zon, gevierd. Het geven van letterbanket is daar nog een overblijfsel van. Odin of Wodan is Sint Nikolaas, het Sinterklaasfeest was oorspronkelijk met het zonnewendefeest, wijnacht of ons Kerstfeest vereenigd. Uit de zon van den geest is aan Odin het licht der schriftteekens geopenbaard. Men ziet dus in de, waarschijnlijk latere, mythe van Germanen, de idee der afkomst van het schrift uit de zon, hier als geestelijk licht bedoeld, bewaard. Een zonnetaal, een sacrale taal.

Kiezen we thans het Nederlandsche woord maat. Dit zit verwerkt in het begrip maatschappij. Maat beteekent maker, vriend, maar het beteekent ook wet, grondslag, orde, afgepastheid, zoo in poëzie als muziek als wiskunde. Zoodat men spreekt van iets doen, bijv. drinken, maar met mate, van de maat nemen, maat houden, de maat slaan, regelmaat, maatstaf, maatregel, onmatig enz. In deze beteekenis is dus het woord maat de basis van orde en organisatig. Een maatschappij kan niet behoorlijk functionneeren dan op grondslag van het woord maat in alle die beteekenissen, dus van onderlinge vriendschap en liefde, van kameraadschap, en van regel en orde, van wet en metrum. Hieruit blijkt, hoe, beiden voor elkanders handhaving noodig zijnde, ook beiden op denzelfden goddelijken wortel stoelen. Dat dit diepe, wijsgeerige oerbegrip in het Nederlandsch vorm heeft gekregen door invoering van maat in drie beteekenissen, wijst op oergrond, m.a.w. ook op oertaal. Het woord „maat" is dus oeroud en lijkt naar taalvorm een moederlijke gestalte van orde en regel. En nu is merkwaardigerwijze ditzelfde woord Maat benaming van een oude Egyptische godin van orde en regel. Hier kan toch niet anders dan zeer dadelijk verband bestaan, hetwelk ook weder wijst op den hoogen ouderdom van dit woord. Spreker gaat dan na op welke wijze waarschijnlijk woord en begrip naar Egypte zijn gekomen.

Daarop gaat hij de verbreiding van het woord „bal" als zonne-uiterlijk (rond) na tot eveneens in Egypte toe, in Azië (Baäl voor zonnegod), tot zelfs Nieuw Guinea.

Hij bespreekt nog een aantal woorden, zooals ons „juist", levende in het Latijnsche ius en justus, in Justitie enz. Het woord „aar", grondslag van tal van

benamingen en woorden voor edelste van hun gading. Aar beteekent n.l. bewegend licht. De ar is de mooiste wagen, de aar of arend de koningsvogel, overtreffende trap: adelaar; de ariër is het beste menschras; Ares de Grieksche zwaardgod, zwaard is licht, hij moet oorspronkelijk een zonnegod zijn geweest; de koren-aar is de edelste, voornaamste plant; or, Fransch voor goud, is het edelste metaal, stralend als de zon; oer is de beste aarde, metaalhoudend, samensteller waarschijnlijk ook van het woord erts; de edelste ridder heet Arthur, enz.

Van ons woord koren (Oostenrijk: kara) stamt de dochter van de akkergodin Demeter, n.l. de Grieksche Kore of Kora af, die een deel van het seizoen onder aarde verdwijnt, naar haar gemaal Pluto (denk aan plus) den god van welvaart en overvloed. Het hoogste simbool in de Eleusinische mysteriën, aan den dienst van Demeter gewijd, is dan ook een korenaar, simbool van leven en dood, heropstanding, en van beschaving en welvaart. Dit woord zit ook in de Romeinsche godin Ceres of Keres, de Keltische akkergodin Ceridwen enz. Zoo werd ons koren mistiek simbool en jeugdgodin in Griekenland. Verdere uiteenzettingen in deze vluchtige aanduiding zoeke men ook in Yggdrasil.

Na de oudheid van het woord droom behandeld te hebben, gaat spreker langs het woord plant (pl is vermeerdering of uitbreiding, a is licht of water als lichtspiegelend, vandaar plas, terwijl plant is de zich in het licht uitbreidende) naar het woord dier: d is geest, i is individu, r is beweging (vandaar eind van werkwoorden in het Fransch), dus dier is een individueele geest in beweging; dit klopt. Het dier bij uitnemendheid, zeker voor jagersvolken, is het hert (het heer, op Deensche wijze lidwoord achter den naam; dus de vorst met zijn prachtig gekroonden kop), daarom heet het hert in het Engelsch: deer, spreek uit dier. Daarentegen duidt in beest (of biest, zooals de boer zegt): de b op rondheid, logheid, de ie op individu, de st op stevigheid en tegenstelling met rondheid (vergelijk ook stier, stevig individu in beweging of drift), dus beest is een log, stevig individu tusschen rond en vierkant in, het sterkste in dit soort is het machtige, wilde rund: in Europa vroeger geheeten de wisent (waarin de b is verzwakt tot w), in Amerika de bison, beide woorden dus beteekenend het beest bij uitnemendheid, oeroud en aan elkaar verbonden door ons Nederlandsch beest of biest uit den tijd, dat de twee werelddeelen nog aaneen waren, of ze zijn weggescheurd uit een zelfde stamland. Dit en nog veel andere bijzonderheden gaf de rede.

Daarom ging spreker over tot de lijnsimbolen, na eerst zesrad, achtrad, kosmisch kruis enz. te hebben besproken. Neem een cirkel, de zon. Het is het teeken der eeuwigheid, oneindigheid, het simbool van den ongeopenbaarden God. De eerste activiteit hierin is de loodrechte middellijn. Cirkel met loodlijn stellen de zich Openbarende Godheid voor, in Tijd en in Ruimte. Zij wordt vereenvoudigd voorgesteld door de loodlijn met een deeltje van den cirkelboog boven. Dit teeken is de T geworden, de Oppergod Tyr of Thor, de Tyrrune. De actieve God, rechtgod en vechtgod, dat zijn zij beiden Tyr en Thor. Hieraan is een mistiek begrip verbonden: in het Duitsch is Tyr verwant aan Thür(e), Thor aan ons poort Thor, dus beiden willen zeggen. ingang, doorgang. Dit is een echt Germaansch begrip. strijd, n.l. de strijd voor het recht geeft ingang, toegang tot het Oer, de Ongeopenbaarde Godheid, het eeuwige.

Keeren we terug tot den door de loodlijn in tweeën gedeelden cirkel. De twee helften vormen links de letter G in zijn primitieven vorm en rechts de letter D (zie ook deze letters aldus geteekend en benaamd in het wiel, waaruit het Oera Linda boek de letters afleidt). De opgaande zon beschijnt eerst de rechterkant, Oost, gaat links onder, West. Daarom is de rechterhelft D de geesthelft of licht-

helft; de linker daarentegen stof en duister, dat is de G. In de Grieksche mythologie is dan ook Gé of Gaia de aardegodin, de stoffelijke, evenals in de Germaansche Gerda en Gridur (denk ook aan graf, grond, grint, gerst enz.) de aarde voorstelt, de r duidt op geactiveerde stof, ook aanwezig in gras en groen. Nu zal men zeggen: hoe komt dan de G in het woord geest? Wel, de st beteekent tegenstelling, zooals rust de tegenstelling is van r, van beweging. Daarom is geest tegenstelling van stof. In D is de goddelijke lichtgeest, deze letter gaf dus aanzijn aan hooge Openbaringsgoden: Deus, het vrouwelijke Dia enz., het Fransche Dieu. Maar dan zou dus D met tegenstelling verbonden, het omgekeerde van licht of van geest moeten opleveren, zal men vragen. Dit is ook zoo. Het Engelsche dust beteekent stof en ons woord duister is het omgekeerde van licht.

Zet men nu het teeken van den Ongeopenbaarden God, dus O tusschen de twee openbaringen in, zooals we gezien hebben: links de G en rechts de D, dan krijgt men het machtige woord GOD, dat is de Ongeopenbaarde God, geflankeerd door zijn twee Openbaringen: in Stof en in Geest. Dit woord is, gezien het wiskundig teeken ervoor, het oerwoord voor God, het is Nederlandsch en spreker was trotsch erop den oorsprong van dit prachtige woord te hebben gevonden, en te hebben bevonden, dat het Nederlandsch is, alweder een oerwoord, dat in onze taal wordt gevonden. Men kan, zooals ook wel is gebeurd, achter dit woord het teeken van den zich Openbarenden God zetten: T, dan krijgt men het woord GODT, in het Duitsch afgesleten tot GOTT, maar dit is niet noodig, het woord GOD drukt reeds alles uit, is in zichzelf volledig en veel machtiger dan bijv. het Fransche Dieu, den Lichtgod op het tweede plan, zich verbonden hebbende aan de I, het Individueele begrip.

Wat beteekent OD? De geest, het licht of de adem, door den Ongeopenbaarden God geopenbaard en over de wereld uitgezonden. Inderdaad is het bekend, dat de stam OD beteekent een soort van wereld-adem. Volgens de Hindoeleer ontstaat en verdwijnt de wereld door uit- en inademing van God. OD is dus een hoog goddelijk begrip en zit als stem in den koning der goden der Noordsche mythologie: Odin en zijn gelijke Odur. De r duidt op beweging, en inderdaad is Odin de rondtrekkende god, die de menschen door de heele wereld onderricht en overal weldoet. Hij is de weldoende adem Gods, en die god moge bij de meeste menschen thans uit de herinnering zijn verdwenen, hij leeft als weldoende adem nog voort in het Fransche woord odeur.

Waaruit is het woord dag gevormd? Uit D.A.G., dat beteekent: geest, lichtopenbaring en stof of aarde; het woord beteekent dus. de geest, die zijn lichtopenbaring naar de stof (aarde) zendt. Voor het negatief gebruike men de n, die ook negatief-letter of tegenstellingsletter is, dus: nag. Dit nag zit als verderfbegrip ook in nagen (versterkt tot kragen) en in nagel. Nachas is een naam voor de slang in zijn verderf, ook Naal. Terwijl de cirkel, als voorstelling van het AL, God, ook voorgesteld door het cirkelvormig dier, aanzijn gaf aan het woord aal voor dit dier, dat door zijn voedzaamheid een goede beteekenis heeft, terwijl de slang Naal een negatief begrip vertegenwoordigt.

Dit negatief van de n zit in talrijke woorden, zooals nul (negatief van al, de cirkel stelt ook de nul voor), niets, nooit enz.

Hoe komt het, dat de geest ook den naam m a n heeft, vanwaar het woord mens (des geestes; in het latijn verstand)? Daarover heeft spreker buitengewoon lang moeten nadenken. Eenmaal gevonden was het het ei van Columbus, maar het verheugende was toch, dat de oplossing zoo eenvoudig is. Ma is een woord voor stof en voor het vrouwelijk begrip, men vergelijke met mater of moeder,

met maia of maja, met fantasie, materiaal, massa. Welnu, m a n is daarvan de tegenstelling, in de n uitgedrukt, dus de tegenstelling van vrouw en van stof, dus is tevens: geest, rede. Volgens middeleeuwsch kerkelijke begrippen was de rede, het verstand, de duivel. Daarom heet de duivel, die Marieken van Nijmegen verleidt met haar veel kennis en wetenschap te beloven, omgekeerd als het vrouwelijke woord in de beste beteekenis, dus omgekeerd van „moe", dat is Moen of Moenen, gewone woorden voor den duivel in dien tijd. Er komt in dat stuk nog een duivel voor, die heet Masseroen, denk aan het negatief van materie en massa. Het woord manna, waarmede de Israëlieten gespijzigd heeten, is hemelgeest en Jezus zegt van zichzelf: ik ben het manna, het brood des hemels.

De letter I, de eerste openbaring Gods, de loodlijn, wil het Zijn, het individu voorstellen. I aan de g, de stof verbonden, geeft set woord ig,(in het Nederlandsch tot ik verscherpt, in het Duitsch geworden tot ich. De tegenstelling van ig is gi, tot gij geworden, ook wel geschreven ghi. En ghi is voor den Hindoe: spijsoffer der goden. Deze naam is door de orientalisten niet in zijn geestelijk beginsel doorgrond. De offering van het IK is het ware spijsoffer aan de goden: Niet mijn wil geschiede, maar de Uwe.

In mi (mij) ligt de passiefheid uitgedrukt van de vrouwelijke m. Als het buiten het ig en gi werkende wereld-i wordt gebruikt de uitdrukking „it", zooals het nog in het Engelsch is, het Nederlandsche „'t" (in „het" is de h later toegevoegd); dus de i verbonden aan de zich in de wereld (van geest en stof) openbarende Godheid T. Wij spreken ook van iet en ietwat. Het woord „iets" beteekent „van it zijnde" of „van iet zijnde", dus een deel van it of iet. Het woord „d i e t" is het van g e e s t bezielde „iet", dus de menschen bijeen, de gemeenschap, h e t v o l k. Hiervan is het woord „d i e t s" afgeleid, het oorspronkelijke woord zijnde. Wij zijn D i e t s e n en onze taal is D i e t s. Een sacrale taal, wij herhalen het: een zonnetaal.

Ook de woorden hi (hij), si (zij), en wi (wij) toonen allen samenstellingen met de i. Vergelijk de uitspraak van het Engelsch: he, she, we.

„Rig" is het „ig" in versterking, verhooging, in bewegende kracht, en wordt daardoor de naam van den oppermensch, den koning (latijn rex), terwijl tevens het begrip „recht" (regt) hiermede in onmiddellijk verband staat, daar de kracht van dien mensch zit in de handhaving van het recht als „rig-tyr", later ridder, in dienst vân en zich vereenigd houdende mêt het hoogste rechtswezen in actie: Tyr. Men herkent in dit woord Rig-tyr ons huidige: rechter.

De i, naar boven vertakt, vormende de Y, is zinnebeeld van het zich ontvankelijk stellende ik, de Ygg, de eerste lettergreep van Yggdrasil, d.i. Ikdrager. Dit woord wordt door den spreker in zijn diepzinnige beteekenissen verklaard, die daarop doorgaat op het angkkruis, de T met erboven de ellips, (Egyptisch), welke ellips simbool is van onvolmaaktheid (onvolmaakte cirkel) met volmaaktheid ineen, dus simbool der schepping. Het angkkruis is dus een mikrokosmos, de mensch, daar de T o n d e r het beeld der schepping staat, ondergeschikt is. Ditzelfde teeken met de volmaaktheid, den cirkel, erop in plaats van de ellips, beteekent het volmaakte microcosmosbeeld, m.a.w. de volmaakte mensch, de Godmensch, en is ook inderdaad het simbool voor Christus. De i met de stip erboven beduidt dus een mikrikosmisch „individu", wie het ook zij; de stip is in de plaats gekomen van ellips of cirkel, deze letter is ook maar een klein teeken. De hoofdletter I zonder mikrokosmosteeken is eigenlijg alleen voor de Godheid, de makrokosmos, en dat de Engelschen de I aldus gebruiken, teekent hun hooghartigheid en zucht tot heerschen. De j is uit de i ontsproten. Vergelijk het Fransche je, dat ik beteekent.

Spreker behandelt nog verschillende woorden. Het woord dood is samengesteld uit „od" en zijn tegenstelling „do", vergaan en ontstaan ineen. Sterven en geboorte gaan in elkaar over. Wat voor de stof troebel en duister is, kan voor den geest klaar zijn en omgekeerd. Daarom bevat menig woord de twee tegengestelde begrippen in zich, wat bij het woord „dood", naar uit de samenstelling blijkt, heel sterk het geval is. Daarom heet het kreng, het doode stoflichaam: „aas" en is dit tegelijk de naam voor den hoogen lichtgeest, den god. In het kaartspel is de aas eveneens hoogste en laagste kaart. Volgens Freud en Rümke is het zeer karakteristiek, dat vele dingen in den droom soms voorkomen in den vorm van hetgeen daar diametraal tegenover staat.

De toevoeging van een vrouwelijken uitgang aan de D geeft dikwijls de voorstelling van een vrouwelijke godheid: Di-a, Di-sa of Thi-sa, afgesleten tot Dise of dyse; De-meter, enz.

Spreker gaat de afleiding na van het woord: JUL, YUUL of JOL, waarin de L een trage wenteling verzinnebeeldt. Een draaiende cirkel wordt voorgesteld door cirkel met minstens één middellijn, of drie stralen (Y), daar een cirkel alléén in alle standen dezelfde blijft, of hij niet draaie of draaie met de grootste snelheid. De U is een wentelingsletter (de W een versterkte wenteling, vergelijk warrelt, wentelen, wikkelen, woelen, wereld, en tal van andere woorden). Dus YUL of YOL is het draaiende goddelijke wiel, zonnewiel, wetswiel, tijdwiel. Het Yuulfeest is dus een zonnewendefeest met veel vreugd gevierd, vandaar het woord joelen, nog officieel als blijde matrozengroet in gebruik. JOL is waarschijnlijk daarom tevens naam voor het tijdens het joel- of jolfeest rondgedragen schip. Ook het woord jolig staat ermee in verband, en jool maken. Soms wordt de wentelingsletter geplaats vóór de I (J), dan krijgt men U.I.L. of U.IE.L., dat is wil of wiel. De wil is een om een vast punt gerichte wentelende beweging: het in beweging gebrachte Ik.

Dan behandelt de spreker de woorden licht enz., ook liggen en liegen. De door de L-draaiïng tot horizontale stoflijn gebrachte I vormt de stam LIG, vandaar liggen, en eveneens als gedraaide of valsche I de stam van liegen.

Het cijfer één als voortbrenger wordt geteekend door een vertikaal, waarvan de draaiïng aan het bovenpunt wordt aangeduid met een boogkoorde naar links, dus een schuin streepte. Het tiendeelig stelsel is zoo oud als de tien vingers. De achter de 1 voortdraaiende O schept de oneindigheid.

Wanneer we de in tweeën gedeelden cirkel een kwartslag gewenteld hebben, is dus de vertikaal horizontaal geworden, d.w.z. verandert staand in liggend, actief in passief, man-simbool in vrouw-simbool, geest-simbool in stof-simbool. Die horizontaal is beeld van in rust zijnd water, van vrede en bevredigd rechtsgevoel, van altruïsme gelijk de vertikaal van het individualisme.

Trekken we opnieuw de vertikale middellijn, tweede schepping, d.w.z. laten we den geest inwerken op de stof, het mannelijk op het vrouwelijk, dan krijgen we het plusteeken, d.i. het vermeerderingsteeken, het cosmologische kruis. Het mannelijk en het vrouwelijk element bouwen samen de wereld op, vormen samen de vruchtbaarheid, de vermeerdering. Het pluskruis tusschen twee waarden gezet, beteekent dus, dat men de eene waarde met de andere vermeerderen moet.

Laten we dit pluskruis weder draaien, dan krijgen we het maal- of vermenigvuldigingskruis, d.w.z. een vermeerdering in beweging, een versnelde vermeerdering. Zooveel malen als het eene cijfer der vermenigvuldiging aanduidt, zooveel malen wordt het andere cijfer te voorschijn gedraaid, en die voortgebrachte produksie moet bijeen genomen. Daar de boer de groote producent is, wordt het

maalkruis vaak boerekruis of boergoend genoemd. Molen, malen en maal, ook meel hebben er mee te maken. Mal is de persoon, in wiens geest het draait, en men spreekt van malle molen, zegt ook wel, als de hersens afgetobd zijn: ik ben melig.

De Fransche woorden „mer" en „mère" beteekenen door hun toevoeging van de r aan den stam m e als vrouwelijk element: „water in beweging gebracht", en „vrouw in beweging gebracht; moeder". Merkwaardig is, dat volgens Freud de droom van water dikwijls staat voor symbool van geboorte. De „maretak" is een moedertak. Het midwinterfeest staat in verbaand met de geboorte van den zonnegod, een misterie, vandaar dat de tak aan dit feest der hoogste geboorte is verbonden en tevens mistel, mistletoe heet als misterietwijg.

Wordt de bevruchtende vertikaal weggelaten, dan houden wij alleen de horizontaal over, onvruchtbaar geworden m i n-teeken; de horizontale streep onder een getal beduidt zelfs versnelde vermindering, deeling. Evenals het uiteengehaalde maalteeken deelinglijnen geeft.

In het woord maja is het „ma", moederbegrip, gekoppeld aan de j of i, de recht opstaande middellijn van den cirkel, van het zonnewiel: de stam, de boom, meestal de rechte den en niet de esch, die bij de Germanen de groote wereldmoeder-boom zal worden. Van Maja zijn afgeleid het Duitsche woord Mai, ons Mei, die prijkt graag op ieder zonnefeest, al was het maar met een tak.

Maja is echter ook de naam van een uitgestorven, eens machtig volk in Yucatan, in Mexico, volk van strenge zeden en groote waarheidlievendheid. Het is meer en meer verwant gebleken aan onze Germaansche, of wellicht nog juister gezegd: Friesche volken. Het bouwde, merkwaardigerwijze, reeds lang voor de Egyptenaren, piramiden en beeldde sfinxen met panter- of kattenlijven. Dit volk noemde zich blijkens zijn naam „moedervolk". Het onderzoek ervan dateert eerst van den laatsten tijd. In 1900 verscheen te New York een werk van Augustus le Plongeon M. D., getiteld: „Queen Móo and the Egyptian Sphinx", waarin deze schrijver tracht aan te toonen, dat in Yucatan de bakermat van de oude beschaving moet worden gezocht. De heer S. J. Meyer wijst op enkele zaken in dit boek, die een merkwaardige overeenstemming toonen met het reeds een halve eeuw eerder gesignaleerde Oera Linda Boek.

De Maya's bijv. stelden het Eeuwige Eene Wezen voor als een cirkel, die ze UOL noemden, dat is dus een in zonnerichting wentelende ring of wiel. Zij vertellen in op de tempelwanden uitgebeiteld schrift van de verdwijning van een groot land, Mû (Moederland) en beginnen van daar hun tijdrekening. Precies zoo vertelt het Oera Lindaboek over een verzonken Atlantis en begint eveneens van die verzinking de tijdrekening. Het verhaal ervan staat volgens het Oera Linda Boek eveneens op de wanden der moederburchten geschreven evenals de oudste leer en wetten, een gelijksoortige gewoonte als bij de Maya's. Evenals bij de Friesche burchten volgzns het Oera Linda Boek belichaamden de Maya's in hun gebouwen steeds hun ideeën omtrent schepping en godsdienst. Over deze en andere punten, o.a. ook het Mayaschrift, wijdt spreker uit, evenals over het Oera Linda Boek, en hekelt de oppervlakkige kritiek over dit boek geschreven door M. de Jong. Ook wijst hij er op, dat de volgorde der uit elkander voortvloeiende goddelijke beginselen in het Oera Linda Boek veel juister zijn gesteld dan in de Grieksche mythologie. De Oera Linda Boek voorstelling toont overeenkomst met de alleroudste voorstellingen in andere godsdiensten gelijk later is vastgesteld. Spreker geeft dit feit ter nuchtere overdenking.

Ziehier een zeer verkort verslag van de inhoudvolle rede van den heer August Heyting.

INHOUDSREGISTER.

ONS EIGEN VOLK. JAARGANG II (1941).

Artikelen.

Goede. Mr. Dr. A. de Mededeeling 5
„ „ De Westfriesche volkscultuur . . . 6, 49
„ „ Westfriesche begrafenisgebruiken . . 116
„ „ Westfriesche hooistekersregelingen . . 127
Heyting. August Het wapen Over de Linden 140
Jong. Dr. K. H. L. de Spoken 73
Kikkert. A. P. Westfriesche verhalen. I 145
Kok. O. F. M. P. David de Patronen en patronessen . . . 121
„ „ „ De hekseboom in de Herstraat . 144
Kruizinga. Jaap H. Een cultuur-historisch Museum op Terschelling 27
Kruizinga. J. H. Van zoenrechten en zoenplichten . . . 100
Rasch. J. Wat wij willen 4
„ „ Oude tooverboeken 18, 62, 111
„ „ In Memoriam Franciscus Wilhelmus Drijver . . 39
„ „ De Muurhuizen te Amersfoort 69
„ „ De oude legende om den Saetursberg 114
„ „ De ondergrondsche woning van Wedekind . . 120
Redactie. Inleiding 3
„ In Memoriam Prof. Dr. N. van Wijk 93
„ „ „ Dr. M. A. van Andel 94
„ „ „ Mej. C. Elderink 94
Steenhuis. Dr. J. F. Heeft de koster van Garrelsweer geleefd? 97
Steenkamp. J. C. P. W. A. Volksgeloof en volksgebruik . 24
Velde. Marcel van de Verdwenen geluk 31
„ „ „ De hemelsche kroonstukken . . . 34
„ „ „ De drie groote Waals 35
„ „ „ Rapelingen allerhand 37, 83
Weynen. A. Folklore uit Hoofdplaat 84

Boekbespreking.

Berg. Dr. P. W. J. van den Een goede buur 86
Brolsma. R. Bylâns de wei 154
Brouwer e.a. Fop I. Zwerven door Groningen 153
Buning. J. W. F. Werumeus. Lof van Nederland . . 45
Droogleever Fortuin. Dr. H. J. W. Kwakzalvers, enz. . . . 153
Dijkhuis. H. Vijftig dagen in een jordaansch kosthuis . . 45
Formsma. Dr. W. J. De ommelander strijd 155
Goede. Mr. Dr. A. de Swannotsrecht. Dl. I 43
Haaften. Dr. M. van Dom. Benedictus Haeftenus . . . 87
Hamel e.a. Prof. Dr. A. G. van De tuin der Goden . . . 43
Heemskerck Düker. Ir. W. F. en Ir. H. J. v. Houten. Zinnebeelden in Nederland 88
Hoogeboom. J. P. H. Breda 156
Huisman. Dr. A. Z. Die Verehrung des H. Pancratius . . 155
Hyszeler. Dr. C. C. W. J. Boerenvoortvaring in de oude landschap 86
Koot Ton. En nu.... Nederland in! 87
Lagerwey. E. Helden Gods. I 152
Litanischer Liederschrein 86
Lokhorst Emmij van e.a. Duizend en één avond. Dl. I . . 44
Lootsma S. Hish. studiën Zaanstreek 154
Mulder Anne H. Zeven eeuwen Nederl. levenskunst. Dl. I 44
Pauwels. J. L. Geslacht der substantieven 157

Roarda. R. S. Mefrou en hjar faem 156
„ It alde dorp 156
Santema. O. Tippenhuzen en Twellegea 156
Slapsma-Tiessen. Fenna Bloemkes uit mijn dagboek . . . 86
Tael. Arend Martijntje 151
Toll. Jurriaan van Van eenen bloede 87
Vermooten. Dr. W. H. De mens in de geografie 155
Visser. Casimir K. Van de heksenwaag 153
Vrieze. A. De strijd om de geslachtsnamen 87
Wevers Jz. A. Suppl. Cat. Oudheidkamer „Twente" . . . 87
Wiersma. J. P. Zwerven door Friesland 158

Tijdschriften.

Brandenburgia 89
Budkavlen (Zweedsch) 91
De Trekker 39, 89, 158
De Wandelaar 39, 89, 158
De Zwerver 40, 158
Drente 40
Frysk Jierboek 1941 159
Germaniën 40, 89, 158
Haagsch Maandblad 90
Hamer 40, 90, 158
Historia 40
Jaarboekje van „Oud-Utrecht" 90
Kerkkrantje der Gem. Odoorn 90
Leuvensche bijdragen 159
Liederenblad 159
Maandblad Groningen 160
Maandblad van Oud-Utrecht 40, 90, 160
Nieuwe Drentsche volksalmanak 1941 159
Ons familieblad 90
Oost-Vlaamsche zanten 40, 160
Saxo-Frisia 161
Schweizerisches Archiv für Volkskunde 41, 160
Sibbe 90, 160
Sinte Geertruydtsbronne 160
Tautosakos darboei (folklore studies Litauwe) 42
Taxandria 160
Tijdschrift voor Gesch. en folklore (Antw.) 41, 90
Upplands Fornminnes-Förenings Tidskrift 42
Verenigingsnieuws Zeeuwsche ver. v. dialectonderz. . . . 161
Verslagen en med. Vlaamsche Academie 91, 160
Volksche Wacht 41, 91, 161
West-Friesland's Oud en Nieuw. XVe Jaarb. 161
Wiegekind en Kleuter 41, 91, 161

Mededeelingen en verslagen.

Nederl. Volksk. Genootschap 46, 92
Studiekring „Yggdrasil". Runen en Symbolen 47
„ „ Symboliek in letterschrift en taal . . 162
Dikke Dinsdag te Monnikendam 85
Bond voor Heemkunde 95
Dagboek der Calkoens (D. Bax) 95
Drukfouten 96
Museum Terschelling (G. Knop) 96
Goede-Kwantes. T. de Vrouwendag 147
Broeder. Dirk L. Volksgeloof en volksgebruik 146
Rasch. J. Van het vroegere volksleven op Texel . . . 149